

БЕЗБЕДНОСТ

ЧАСОПИС МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

БЕОГРАД
vol LIX

3
2017

БЕЗБЕДНОСТ

ТЕОРИЈСКО СТРУЧНИ ЧАСОПИС

МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

UDK 343+351.74./75(05)
YU ISSN 0409-2953

БЕОГРАД
vol LIX

3
2017

БЕЗБЕДНОСТ
Часопис Министарства унутрашњих послова
Републике Србије

УРЕДНИШТВО

Проф. др **Бобан Милојковић**, редовни професор Криминалистичко-полицијске академије,
Проф. др **Миливој Досај**, редовни професор Факултета спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду,
Проф. др **Драгана Коларић**, редовни професор Криминалистичко-полицијске академије,
Проф. др **Тијана Шурлан**, ванредни професор Криминалистичко-полицијске академије,
Проф. др **Бојан Милосављевић**, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду,
Доц. др **Миле Шикман**, начелник Управе за полицијско образовање Министарства унутрашњих послова Републике Српске,
Доц. др **Младен Милошевић**, доцент Факултета безбедности Универзитета у Београду,
Дијана Хркаловић, државни секретар Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Доц. др **Александар Борђевић**, помоћник команданта жандармерије Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Доц. др **Божидар Оташевић**, начелник Одељења за развој људи и организације Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Доц. др **Синиша Достих**, шеф Одсека за истраживачки рад и издавачку делатност, Одељења за стручно образовање и обуку Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Др **Желько Нинчић**, начелник Одељења за посебне акције, интервентне јединице полиције, одбрамбене припреме и састав помоћне полиције, Управа полиције Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Др **Владимир Урошевић**, послови сузбијања електронског криминала у Служби за борбу против организованог криминала, Управа криминалистичке полиције Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Др **Наташа Радосављевић-Стевановић**, Национални криминалистичко-технички центар Министарства унутрашњих послова Републике Србије,
Доц. др **Владимир Шебек**, Служба за криминалистичко-обавештајне послове и прикривене иследнике, Одељење за криминалистичко-обавештајне послове, Управа криминалистичке полиције Министарства унутрашњих послова Републике Србије.

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Доц. др Божидар Оташевић

УРЕДНИК

Јасмина Владисављевић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА

Милена Јовановић

ЛЕКТОР ЗА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Весна Анђелић-Николенчић

АДРЕСА УРЕДНИШТВА:

Булевар Зорана Ђинђића 104
телефон: 011/3148-734, 3148-739
телефакс: 011/3148-749
e-mail: upobr@mup.gov.rs

ЧАСОПИС ИЗЛАЗИ ТРИ ПУТА ГОДИШЊЕ

ТИРАЖ: 1000 примерака

ШТАМПА: Занатска задруга „Универзал“ Чачак

Ул. Браће Глишића бр. 7

PDF верзија часописа доступна је на адреси:

<http://www.mup.gov.rs/> публикације,

и архива бројева од 2000. до 2015. године доступна је на адреси:
<http://presentacije.mup.gov.rs/upravazaobrazovanje/bezbednost.html>

САДРЖАЈ

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАДОВИ

Проф. Др Снежана ЖИВКОВИЋ Проф. Др Драган МЛАЂАН Др Слађана АНТОНИЈЕВИЋ	5	Специфичности хитне психолошке помоћи у кризним, ванредним и екстремним ситуацијама
Доц. Др Владимир М. ЦВЕТКОВИЋ	28	Утицај персоналних и срединских фактора на очекивање помоћи од интервентно-спасилачких служби и хуманитарних организација за време природних катастрофа
Др Рената САМАРЦИЋ	53	Ево шта је цивилизација учинила варварству
Др Милош ДОБРОЈЕВИЋ	79	Важност примене софтвера за управљање ресурсима и употребе “Data Mining” техника за превенцију злоупотребе у флотном менаџменту

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАДОВИ

Проф. Др Славиша ВУКОВИЋ	101	Мерење ефеката превенције корупције
Др Александар ЈАЗИЋ	119	Утицај ванредних ситуација на појединца и његово окружење
Ма Бојан ЂОКИЋ	142	Квантитативна анализа убијених и несталих припадника МУП-а на КиМ од албанских паравојних формација 1998-2003.
Никола ПАУНОВИЋ	168	Супротстављање кријумчарењу људи
Олгица ВУЛЕВИЋ	185	Институт заштићеног сведока и његово функционисање у законодавству Републике Србије
Радови објављени у часопису “Безбедност” у 2017 години	207	
Упутство сарадницима за припрему рукописа	212	

CONTENTS

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPERS

Prof. Snežana ŽIVKOVIĆ, PhD Prof. Dragan MLAĐAN, PhD Slađana ANTONIJEVIĆ, PhD	5	Specifics of Emergency Psychological assistance in Crisis, emergency and Extreme Situations
Assistant Prof. Vladimir M.CVETKOVIĆ	28	Influence of personal and environmental factors on the expectation of help from various entities and first responders during natural disasters
Renata SAMARDZIC, PhD	53	This Is What Civilization Has Done To Barbarism
Miloš DOBROJEVIĆ, PhD	79	Importance of Usage of Erp Software and Data Mining Techniques for Crime Prevention in Fleet Management

REVIEW PAPERS

Prof. Slaviša VUKOVIĆ, PhD	101	Measurement of Effects in Prevention of Corruption
Aleksandar JAZIĆ, PhD	119	The impact of emergency situations on the individual and his environment
Bojan ĐOKIĆ, MA	142	Quantitative analysis of the members of the Ministry of Internal Affairs gone missing and killed in Kosovo and Metohija at the hands of Albanian paramilitary units 1998 – 2003
Nikola PAUNOVIĆ	168	Combating Human Smuggling
Olgica VULEVIĆ	185	The Protected Witness Institute and Its Functioning in the Legislation of the Republic of Serbia
Papers Published in Magazine Security in Year 2017	207	
Instructions to associates for preparation of manuscripts	212	

Проф. др Снежана ЖИВКОВИЋ*
Факултет заштите на раду, Ниш
Проф. др Драган МЛАЂАН
Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Др Слађана АНТОНИЈЕВИЋ, лекар специјалиста
Министарство унутрашњих послова Републике Србије

doi: 10.5937/bezbednost1703005Z

УДК: 351.78:615.851(047.31) 614.842.83

Оригинални научни рад

Примљен: 12. 10. 2017. године

Датум прихватања: 17. 01. 2018. године

Специфичности хитне психолошке помоћи у кризним, ванредним и екстремним ситуацијама

Апстракт: У раду су представљени циљеви и обим хитне психолошке помоћи, као и принципи пружања психолошке помоћи у ванредним и екстремним ситуацијама. Хитна психолошка помоћ умањује драматичност одређених догађаја пошто ова врста помоћи подразумева примену метода у циљу пружања тренутне и краткотрајне помоћи појединцима који су проживели догађај који је проузроковао емоционалне, когнитивне, телесне и понашајне проблеме.

Циљ истраживања описаног у раду био је испитати у којој мери ватрогасци-спасиоци у Србији сматрају да је корисно, након интервенција у којима има страдалих или тешко повређених, разговарати са психологом. Користићена метода истраживања је анонимно анкетирање професионалних припадника ватрогасно-спасилачких јединица анкетним листићем који је одобрио Сектор за ванредне ситуације. Приликом анкетирања са учесницима је обављен и разговор како би се боље разумели њихови ставови, мишљења и мотиви. Узорак истраживања чини 307 про-

---

* Е – mail: snezana.zivkovic@ynrfak.ni.ac.rs

фесионалних ватрогасаца-спасилаца у ватрогасно-спасилачким јединицама на територији Србије.

Резултати истраживања указују да се више од половине испитаника изјаснило да би било корисно да након критичних интервенција разговарају са психологом. Забележене су разлике на основу старосне структуре ватрогасаца-спасилаца и њиховог професионалног искуства. Старији припадници ових јединица и они са већим професионалним стажом изражавају већу потребу за организовањем овакве врсте помоћи. Закључак истраживања утврђује да се пред ватрогасце-спасиоце постављају захтеви који често превазилазе њихове способности за успешно ношење са стресним ситуацијама при чему им је нужна психолошка помоћ.

Кључне речи: *стрес на раду, психолошка помоћ, ватрогасац-спасилац.*

Увод

Почетком 21. века у већини држава у свету значајно већа пажња посвећена је унапређењу способности система за реаговање у ванредним ситуацијама од међународног до локалног нивоа. Притом, велики изазов представља планирање за непропорционално велики обим виктимизације – психолошких наспрам физичких жртава које су погодиле природне, антропогене и природно/антропогене катастрофе и ванредне ситуације (Асиерно et al., 2007, Shubert et al., 2007). Само током XX века у природним катастрофама живот је изгубило више од 10 милиона особа (Vogobuev, 2000). Докази указују да многе особе које су преживеле катастрофе не добијају негу која им је потребна (Wang et al., 2007) и да је изостанак или недовољна помоћ и заштита у таквим околностима повезана са угрожавањем менталног здравља и повећане стопе самоубиства (Kessler et al., 2008; Kar, 2010).

Због последица катастрофа, Генерална скупштина УН је 1987. године прогласила Међународну деценију смањења опасности од катастрофа (disaster), а Одељење за ментално здравље Светске здравствене организације 1992. године донело је у Женеви документ под називом „Психосоцијалне последице катастрофе

(превенција и вођење)“ који разматра дефиницију и класификацију истих, епидемиологију и могуће психосоцијалне последице. Овим документом на следећи начин су дефинисани: а) *катастрофа* – озбиљно разарање, еколошко и психосоцијално, које превазилази могућност угрожене заједнице или друштва да се бори коришћењем сопствених ресурса; б) *стрес* – свако неспецифично стање организма изазвано крајњим дејством физичке и социјалне средине, или негативно животно искуство праћено физиолошким, когнитивним, емоционалним и бихејвиоралним променама које су усмерене на измену догађаја или прилагођавање његовим ефектима, а термин „стрес“ повезан је и има медицинску и когнитивно-бихејвиоралну оријентацију; в) *криза* – преокрет, обрт, настајање одсудног тренутка или кратка пометња која се догађа с времена на време особама које се боре са својим животним проблемима који у том тренутку превазилазе њихове капацитете, а термин „криза“ повезан је и има егзистенцијалистичко-хуманистичку оријентацију; д) *траума* – повреда, телесна или душевна рана или рана која оставља трајне последице, траума оставља латентне трагове који у кризним периодима личности могу бити активирани и тада се говори о посттрауматским стресним последицама или стањима, у складу са постојећим Међународним класификацијама болести ДСМ-4Р и ИЦД-10, односно МКБ-10.

У контексту хитне помоћи жртвама ситуација се одређује као екстремна када постоји очигледна претња за људски живот и здравље или када особа доживљава ситуацију као такву (Shoугu, Руј’анова, 2011). Екстремна ситуација је изненадна ситуација, претећа или се доживљава као претња по људски живот, здравље, лични интегритет или благостање.

Основне одлике ванредних ситуација су:

- уобичајен начин живота је значајно промењен на горе, особа је приморана да се прилагоди новим условима;
- живот је подељен на „живот пре догађаја“ и „живот после догађаја“, често се може чути: „ово је било пре несреће“ (болест, пресељење итд.);
- особа затечена у оваквој ситуацији је у специфичном стању и треба јој психолошка помоћ и подршка;

- већина реакција које се јављају код људи могу бити описане као нормалне реакције на абнормалну ситуацију (Shoygu, 2012).

„Екстремна“ и „ванредна“ ситуација нису синоними. Када говоримо о екстремном више мислимо о односу према догађају. Када говоримо о ванредној ситуацији, говоримо објективно о тренутној ситуацији. Одговорност за организацију и помагање људима у ванредној ситуацији сноси држава која формира специјалне службе за спасавање – ватрогасно-спасилачке, медицинске, полицијске и др. Пример потребе за пружањем неопходне помоћи специјалних служби људима у ванредној ситуацији је поплава 2014. године на територији Републике Србије.

Циљеви и обим хитне психолошке помоћи

Жртве и они који су преживели катастрофу учестало испољавају типичне моделе понашања који се називају *синдроми катастрофе*, а које су психолози окарактерисали као одбрамбену реакцију. То понашање се јавља у неколико фаза (Млађан, 2015).

За време прве фазе особа која испољава такво понашање људима који је посматрају изгледа ошамућено, запрепаштено, апатично, пасивно, непокретно или као да бесциљно лута унаоколо. Ова фаза, по свој прилици, варира по свом трајању од особе до особе у зависности од околности и појединачних карактера, од неколико минута до неколико сати. Друга фаза је фаза екстремне сугестивности, алтруизма, захвалности за помоћ и снажне жеље да се сазна да су познати људи и места на сигурном; лични губитак се минимализује, брига се усредсређује на добробит породице и заједнице. Ова фаза може трајати данима. У трећој фази постоји благо еуфорично поистовећивање са оштећеном заједницом и ентузијастично учешће у поправљању и рехабилитацији предузећа и заједнице. У коначној фази еуфорија се истроши, враћају се амбивалентни ставови, са изражавањем критика и жалби, и свест о узнемирењима која доносе дуготрајне последице катастрофе. Целокупно трајање синдрома може бити неколико недеља.

Ватрогасци-спасиоци, припадници једне од три хитне службе (полиција и хитна медицинска помоћ) имају високу стопу менталних проблема због јаког стреса на послу (Meyer et al., 2012). У једном од најстреснијих занимања, ватрогасци-спасиоци морају да буду у могућности да правовремено прате наређења, јасно мисле, делују брзо под притиском тешког физичког рада и личне угрожености (Landen, Wang, 2010). Ватрогасци-спасиоци, као и други припадници хитних служби, су константно изложени емоционалном болу, патњи која је повезана са смрћу, повредама и уништењима које изазове катастрофа. Они често имају додатни психолошки притисак због осећаја одговорности за чување и заштиту живота људи у време када су оба задатка изузетно изазовна. Због настале стресне ситуације ствара се неповерење у званична средства информисања. Извори стреса који настају из тих ситуација су бројни, а код ватрогасаца-спасилаца укључују и: погинулу или тешко повређену децу; погинуле или повређене колеге; интервенције код којих је пријављено да су особе нестале; познавање спасилаца и жртава; помоћ особама које трпе болове; бављење мртвим телима; блиске сусрете са смрћу; лично повређивање; самоубиство колеге; догађај са претераним медијским интересовањем. Уобичајени стресни фактори, односно, емоционални „окидачи“ који могу довести до изазивања стреса од критичне ситуације, укључују и: неуспех у извршавању задатка; кривицу због недовољног учинка; животе који нису спашени; кварове опреме; фрустрацију и беспомоћност; превелике, конфликтне захтеве; кашњења, дезорганизацију и/или конфузију.

Наведени проблеми са којима се сусрећу грађани и спасиоци довели су до појаве независне психолошке праксе – хитне психолошке помоћи у екстремним и ванредним условима.

Студија спроведена у циљу испитивања несразмерно високе стопе одсуства услед болести ватрогасно-спасилачког особља идентификовала је бројне здравствене проблеме, међу којима су били психолошки проблеми у вези са перцепцијом и искуством стреса (Milen, 2009). Стрес код ватрогасаца-спасилаца не варира у зависности од дужине времена на послу, старости, чина или фактора у личном животу субјеката, као што су брачно

стање, задовољство браком, приходима или бројем деце (Yonuts, 2003). Стрес не само да изазива промене физичког здравља, већ и когнитивно бихејвиоралне промене које резултирају на начине који можда раније нису доведени у везу са стресом (Brigati, 1995). Понашање на подручју захваћеном пожаром може произвести смртоносне ефекте, при чему правилна рехабилитација ватрогасаца-спасилаца треба да буде фокусирана на физичко стање ватрогасаца путем рехидратације, исхране, одмора, медицинских процена, као и психичког стања ватрогасаца-спасилаца (Wieder, 1999).

Истраживање у коме је учествовало 127 професионалних ватрогасаца-спасилаца из неколико већих хрватских градова показало је да 70% сматра да би након тешких интервенција (интервенције с тешко повређеним или смртно страдалим особама) било корисно разговарати с психологом (Šimić, 2007).

Потреба развијања посебне форме хитне, непосредне, краткорочне помоћи јавила се током Првог светског рата. У то време главни задатак психијатара који су радили у болницама на линији фронта био је повратак војника и официра у службу (Fedunina, 2006). Касније, људи који су доживели одређено екстремно искуство, а који нису били обучени професионалци, почели су да се третирају као жртве, у неким случајевима захтевајући медицинску и психолошку негу. Систематизацијом и анализом искустава психолога који раде на екстремним ситуацијама уведена је класификација жртава:

- директно погођене особе, они којима се пружа хитна и специјалистичка медицинска помоћ;
- они који су оштећени финансијски или физички, као и људи који су изгубили своје вољене или немају информацију о њиховој судбини;
- сведоци, људи који живе у непосредној близини;
- посматрачи;
- припадници хитних и других служби, учесници елиминације и санације ванредне ситуације (Shoygu, 2007).

На основу вишеструких дугорочних опсервација развијена је номенклатура психогених реакција и поремећаја који се јављају

у екстремним условима, делећи их у две групе: они са непсихогеним и они са психогеним симптомима (Aleksandrovsky et al., 1991). Требало би нагласити да се, према психијатрима, психогени симптоми јављају веома ретко. Лонгитудиналне студије о закаснелим психогеним ефектима катастрофалних догађаја водиле су до закључка о неопходности што бржег пружања хитне психолошке помоћи (Shoygu, 2012).

Данас, хитна психолошка помоћ представља деловање у највећој могућој близини места катастрофе. Оригиналност хитне психолошке помоћи као посебне области психолошке праксе лежи у специфичности услова у којима психолог обавља свој професионални рад. Необичност услова одређују четири фактора:

1. постојање трауматичног догађаја – пружање хитне психолошке помоћи се одвија након догађаја који има огроман утицај на емоционалне, когнитивне и личне сфере. То може бити масовна ванредна ситуација природног или антропогеног карактера и догађаји мањих размера који имају снажно стресно дејство на људе (удеси, изненадна смрт вољене особе). Скоро увек се овај догађај може описати као изненадан;
2. фактор времена – ургентна психолошка нега је увек обезбеђена у кратком року;
3. услови су неуобичајени за стручњаке и психологе (нпр. не постоји или нема довољно издвојеног места за индивидуални рад);
4. огроман број људи на једном месту којима је потребна психолошка помоћ и нега.

Многи истраживачи су приметили зависност менталних стања жртава од природе, обима, напрасности, трајања, фазе ванредне ситуације, климатских и метеоролошких карактеристика ситуације (Aleksandrovsky et al., 1991). Овде се наглашава важност у предвиђању психогених ефеката ванредне ситуације и психо-социјалних фактора, као што су полно-старосна структура и етничке карактеристике угрожене популације, затим степен учешћа жртава у катастрофи, стање физичког и менталног здравља, ниво поверења у локалне власти итд. Такође, ниво организације и координа-

ције различитих служби у елиминисању и санирању последица ванредне ситуације, увереност у контролу над ситуацијом од стране учесника елиминације и санације, добра информисаност тима за спасавање, припадају групи фактора који утичу на учесталост и озбиљност психогених ефеката у ванредној ситуацији. Поред тога, код хитне психолошке неге треба узети у обзир и друштвене процесе који се дешавају око трагичног догађаја, позитивне и негативне аспекте интеракције, културни контекст – постојеће традиције, ритуале итд.

Принципи пружања хитне психолошке помоћи у ванредним и екстремним ситуацијама

Могуће је формулисати следеће основне проблеме у којима је активност психолога усмерена на пружање ове врсте помоћи:

- одржавање оптималног нивоа психолошког и психофизиолошког стања особе (помоћ за реакције акутног стреса);
- превенција закаснелих нежељених реакција, укључујући и ослобођење човека од негативног емоционалног стања које је директно настало као резултат трауматичног догађаја;
- превенција и, ако је потребно, престанак испољавања изражених емоционалних реакција, укључујући и масовне реакције;
- саветовање жртава, њихових рођака, као и руководиоца интервенције или оперативног штаба о специфичностима суочавања са стресом;
- помагање руководиоцу интервенције или члановима оперативног штаба.

Специфични услови рада психолога у ванредним ситуацијама дефинишу неку врсту трансформације професионалних принципа и етничких стандарда. Безусловно, активност психолога у таквој ситуацији је регулисана општим принципима усвојеним због пружања психолошке помоћи. Међутим, ови принципи у екстремној ситуацији добијају нешто оригиналности у складу са специфичностима услова пружања помоћи и неге (Shoygu, 2010):

1. *Принцип заштите интереса клијента* – специфичност овог принципа у екстремним условима је у томе што границе рада са проблемом нису експлицитно одређене због тога што је помоћ често фокусирана на тренутно стање клијента. Међутим, упркос овоме, заштита интереса клијента је и даље водећи принцип професионалног рада психолога.
2. *Принцип „не наноси штету“* – специфични услови помагања омогућавају да се утврди порекло неких последица овог принципа. Прва импликација – помоћ је краткорочна, тј. помоћ треба да буде усмерена на корекцију тренутног стања проузрокованог овом ситуацијом док се обезбеђује еколошка валидност активности за будући живот клијента. Погрешно је обављати психолошки рад са старим, прастарим проблемима клијента јер би такав рад требало да буде продужен.
3. *Принцип добровољности* – овај принцип подразумева посебно понашање психолога који активно и ненаметљиво сугеришу помоћ жртвама. Под нормалним околностима психолог често заузима пасивну позицију (чека док клијент не затражи помоћ). Овај положај у једну руку дозвољава пружање неопходне помоћи људима који често не могу адекватно да процене потребу за помоћи.
4. *Принцип поверљивости* – овај принцип остаје оправдан приликом пружања хитне психолошке помоћи, међутим, поверљивост може бити прекршена у случајевима када психолог прими информацију да акције клијента могу бити опасне по њега или по друге (таква ситуација може настати у случају када психолог, на пример, сазнаје за предстојећи покушај убиства).
5. *Принцип професионалне мотивације* – овај принцип је прихваћен за било коју врсту психолошке помоћи. Усклађеност психолога у ванредној ситуацији постаје посебно важна јер постоји јака вероватноћа да поред професионалне мотивације на њега понекад могу да утичу

и други фактори – мотив самопризнања, мотив социјалног препознавања итд.

6. *Принцип професионалне способности* – овај принцип сугерише да професионалци који пружају негу треба да буду довољно вешти, да имају одговарајуће образовање и специјалну обуку за рад у ванредним ситуацијама. Може доћи до тога да особа којој је потребна помоћ буде непријатна према психологу; у овом случају ефективност овакве помоћи ће бити екстремно мала. Под нормалним условима, уколико психолог не може да ради са одређеним клијентом или проблемом, он препоручује другог специјалисту. У екстремним условима је то често немогуће, тако да професионална одговорност психолога, поред осталог, треба да обухвата и припрему пре одласка на место ванредне ситуације, а такође и способност да, користећи професионалне вештине, брзо поврати највише стандарде ефикасности.

Поштовање ових принципа је предуслов за ефективно и професионално саветовање жртава и представља својеврстан етички кодекс психолога који раде у ванредним ситуацијама.

Генерализацијом циљева, задатака и метода пружања хитне психолошке неге и принципа заштите, хитну психолошку помоћ можемо дефинисати на следећи начин: *хитна психолошка помоћ је систем краткорочних мера усмерених на помагање једној особи, групи људи или великом броју жртава након кризног или катастрофалног догађаја са циљем регулисања тренутног психолошког, психофизиолошког стања и негативних емотивних искустава повезаних са кризним или ванредним догађајем*. Према томе, постаје јасно да хитна психолошка помоћ може бити пружена једној особи након критичног догађаја (силовање, пљачка, напад на живот и здравље, акцидент итд.), групи људи (породица, професионални – спасилачки тим, група људи који су били непознати једни другима пре несреће), као и великом броју људи погођеним великим удесом, непогодом и катастрофом. Пружање хитне психолошке помоћи има за циљ одржање менталног и психофизиолошког благостања, као и рад са

новонасталим (као резултат кризе) негативним емоционалним искуствима (страх, кривица, љутња, беспомоћност итд.). Постизање овог циља одређује значајно смањење вероватноће различитих дугорочних последица код жртава (психосоматски проблеми, пост-трауматски стресни поремећаји итд.).

Свест о важности пружања хитне психолошке помоћи у Министарству унутрашњих послова огледа се у формирању Одељења за психолошку превенцију и селекцију у седишту Министарства и запошљавању психолога у специјалним јединицама и полицијским управама. Ангажовање психолога у циљу пружања адекватне психолошке помоћи уређено је *Правилником о поступању у пружању психолошке помоћи запосленима у Министарству унутрашњих послова*.

Методологија истраживања

С обзиром да је хитна психолошка помоћ у ванредним и екстремним ситуацијама значајно потребна и ватрогасцима-спасиоцима, за потребе рада је извршено истраживање у ватрогасно-спасилачким јединицама о ставовима и мишљењима припадника јединица о постојању, потреби и значају ове помоћи.

Метод истраживања – Коришћена метода истраживања је анонимно анкетирање професионалних припадника ватрогасно-спасилачких јединица.

Инструмент истраживања – У овом истраживању је коришћен анкетни листић одобрен од стране Сектора за ванредне ситуације Републике Србије. За потребе испитивања припремљен је посебан упитник у који су испитаници уносили опште податке који се односе на пол, годину рођења, брачни статус, склоност ка конзумирању цигарета, а затим и заокруживали понуђене одговоре према степену слагања са тврдњом. Статистичка обрада податка извршена је софтверским пакетом SPSS for Windows ver. 21.0.

Узорак истраживања чинило је 307 професионалних ватрогасаца-спасилаца у ватрогасно-спасилачким јединицама на територији Србије, а прикупљање података, односно анкетирање,

извршено је током 2017. године. Већина испитаника који су учествовали у овом истраживању је мушког пола (97,4%).

Према старосној структури испитаних, највећи број запослених чине ватрогасци који имају између 30 и 45 година (41,3%), а најмањи ватрогасци до 25 године (1,9% од укупно анкетираних). Највећи проценат испитаних ватрогасаца-спасилаца (81,5%) је са средњим образовањем. Распон радног стажа се креће од 0 до 37 година.

Од испитане популације ватрогасаца-спасилаца, 98,1% имају чин ватрогасац-спасилац, док само двоје од испитаних 104 ватрогасца има чин Наредник I класе. Укупно 70,7% испитаних ватрогасаца-спасилаца је у браку, док је њих осам или 2,6% разведено. Овај податак треба имати у виду када се испитује потреба за психолошком помоћи и уопште потреба за разговором након преживљавања стресне ситуације. Ватрогасци-спасиоци који су ожењени могу да рачунају на подршку своје породице, што игра битну улогу у борби са стресом и превазилажењу психолошких потешкоћа.

Више од половине испитаника конзумира цигарете (51,5%). Овај податак може бити од важности приликом испитивања задовољства личном оспособљеношћу. Дувански дим штетно утиче на кондицију и физичку спремност појединца, а када се ради о ватрогасцима-спасиоцима то може имати велики утицај на способност брзог реаговања у кризним ситуацијама и способност вршења свог посла уопште.

Резултати

Приликом интервенција, ватрогасци-спасиоци се често срећу са жртвама катастрофа на чијем елиминисању и санацији раде и при том врше њихову евакуацију, спасавање или им указују прву помоћ. Међутим, када је реч о жртвама, неретко се ради о теже и смртно повређенима или чак мртвима. Такав контакт може да остави трајне последице по ватрогасце-спасиоце, пре свега на њихово ментално здравље. Из тог разлога је потребно утврдити колико често се ватрогасци-спасиоци приликом

интервенција сусрећу са тешко или лакше повређенима или мртвима, и колико то утиче на њихову психичку стабилност.

На питање да ли су током интервенције у својој каријери имали директан контакт са лакше повређенима, 85,4% испитаних ватрогасаца-спасилаца је одговорило потврдно, што представља велики проценат. Укупно 253 испитана ватрогасца-спасиоца (82,4%) имала су директан контакт са теже повређенима.

Укупно 89,9% (њих 276) ватрогасаца-спасилаца је одговорило да су приликом интервенције спасавања угрожених људи једном или више пута у каријери имали контакт са повређеним са смртним исходом. Имајући у виду да приказ у коме има смртно страдалих или где су тела унакажена, представља један од највећих стресогених фактора код људи уопште, јавља се потреба да се предузме нешто по овом питању како би се ватрогасцима-спасиоцима помогло на најбољи могући начин. У том смислу, пружање психолошке помоћи људима који помажу страдалима у незгодама, у овом случају ватрогасцима-спасиоцима, треба да представља један од обавезних начина бриге о њиховом здравственом стању.

На основу спроведене анализе, 30% испитаних ватрогасаца-спасилаца навело је да посао не утиче на њихово психофизичко здравље. Углавном се ради о млађим ватрогасцима-спасиоцима који имају од једне до пет година радног стажа. Код ових ватрогасаца-спасилаца, утицај посла и ризик које носе интервенције, односно стресогени фактори, још нису почели да нарушавају психофизичко здравље.

Укупно 51,5% испитаника се сложило да посао подједнако утиче на њихово психичко и физичко здравље. Ако овом проценту додамо и испитанике који сматрају да посао утиче само на психичко здравље, укупно 215 или 70% испитаних сматра да посао ватрогасаца-спасилаца утиче на здравље запослених.

Шездесет анкетираних или 19,5% одговорило је да се углавном слаже да је корисно након интервенције у којој је било погинулих или тешко повређених разговарати са психологом, њих 62 (20,2%) се потпуно слаже, 30,9% испитаника кажу да нису сигурни, док 29% негира овакву врсту помоћи. Такав став ва-

атрогасаца-спасилаца указује на чињеницу да поједине интервенције у којима учествују представљају психички тешке ситуације које остављају краткотрајне последице, а код одређеног броја ватрогасаца-спасилаца могу оставити и дуготрајне психичке последице у облику ПТСП-а (посттрауматски стресни поремећај – шифра по МКБ-10 је Ф43.1.). У прилог тежине послова ватрогасаца-спасилаца говори и податак да је 89,9% укључених у истраживање у својој каријери имало контакт са смртно повређенима, а 82,4% дошло у контакт са смртно страдалима. Такве ситуације су изузетно стресне, нарочито ако се ради о повређеној деци, особама које ватрогасци-спасиоци лично познају, повређеним колегама, ситуацијама у којима има више тешко повређених особа или унакажених тела, делова тела одвојених од трупа, тешко опечених и сл. Тешко повређивање или страдање ватрогасаца-спасилаца на интервенцији је изузетно стресна ситуација за њихове колеге.

Дискусија

Чињеница је да данас, посебно на нашим просторима, још увек постоји јака предрасуда када је у питању одлазак код психолога или тражење психолошке помоћи. Овако раширени став о улози психолога у погледу превенције последица је, пре свега, необавештености грађана. Заједнички рад лекара и психолога у једној организационој јединици Министарства унутрашњих послова (полицијској управи или ватрогасно-спасилачкој јединици) показује најбоље резултате на пољу здравствено-психолошке превенције запослених.

Ако додамо податак да је 79,5% испитаника одговорило да је велики степен психо-физичког оптерећења за време вршења дужности, сложићемо се да је потребно пружање медицинско-психолошке помоћи, при чему су и сами ватрогасци/спасиоци свесни да је за пружање ове врсте помоћи неопходна посебна обученост лекара/психолога (87,9%).

Са констатацијом да лекар у ватрогасно-спасилачкој јединици представља одличну полазну основу за трајну квалитативну промену састава људства ватрогасно-спасилачке јединице слаже

се 73,3% испитаника. Тим лекар – психолог – медицински техничар у ватрогасно-спасилачкој јединици представљао би могућност за решавање комплетне бриге о запосленом како у домену физичког, тако и домену психичког здравља.

Такође, урађена је и корелација одговора о потреби за психолошком помоћи у односу на независне варијабле, тј. пол, године рада, године живота, школску спрему или чин.

Табела 1 – Корелација између директног контакта са смртно страдалима и става да су мере психолошке помоћи креиране у циљу пружања помоћи

		<i>Интервенција 3</i>	<i>Питање 26</i>
		Да ли сте за време интервенције у својој каријери имали директан контакт са мртвима?	Мере психолошке помоћи су креиране са циљем да ми се помогне уколико за тиме постоји потреба
<i>Интервенција 3</i> Да ли сте за време интервенције у својој каријери имали директан контакт са мртвима?	Pearson Correlation	1,000	,057
	Sig.(2-tailed)		,319
	N	305,000	304
<i>Питање 26</i> Мере психолошке помоћи су креиране са циљем да ми се помогне уколико за тиме постоји потреба	Pearson Correlation	,057	1,000
	Sig.(2-tailed)	,319	
	N	304	306,000

Табела 2 – Корелација између директног контакта са смртно страдалима и преживљавања трауматских догађаја

		<i>Интервенција 3</i> Да ли сте за време интервенције у својој каријери имали директан контакт са мртвима?	<i>Питање 27</i> Често преживљавам трауматски догађај у сновима или успоменама
<i>Интервенција 3</i> Да ли сте за време интервенције у својој каријери имали директан контакт са мртвима?	Pearson Correlation	1,000	,021
	Sig. (2-tailed)		,718
	N	305,000	304
<i>Питање 27</i> Често преживљавам трауматски догађај у сновима или успоменама	Pearson Correlation	,021	1,000
	Sig.(2-tailed)	,718	
	N	304	306,000

Табела 3 – Корелација између става да су мере психолошке помоћи креиране у циљу пружања помоћи и брачног статуса

		<i>Питање 26</i> Мере психолошке помоћи су креиране са циљем да ми се помогне уколико за тиме постоји потреба	<i>Брак</i> Брачни статус
	Pearson Correlation	1,000	,011

Специфичности хитне прихолошке помоћи у кризним ...

<i>Питање 26</i> Мере психолошке помоћи су креиране са циљем да ми се помогне уколико за тиме постоји потреба	Sig. (2-tailed)		,855
	N	306,000	305
Брак Брачни статус	Pearson Correlation	,011	1,000
	Sig. (2-tailed)	,855	
	N	305	306,000

Табела 4 – Корелација између става да су мере психолошке помоћи креиране у циљу пружања помоћи и радног стажа

		<i>Питање 26</i> Мере психолошке помоћи су креиране са циљем да ми се помогне уколико за тиме постоји потреба	<i>Стаж</i> Године радног стажа
<i>Питање 26</i> Мере психолошке помоћи су креиране са циљем да ми се помогне уколико за тиме постоји потреба	Pearson Correlation	1,000	-,046
	Sig. (2-tailed)		,428
	N	306,000	305
<i>Стаж</i> Године радног стажа	Pearson Correlation	-,046	1,000
	Sig.(2-tailed)	,428	
	N	305	306,000

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД

Табела 5 – Корелација између става да су мере психолошке помоћи креиране у циљу пружања помоћи и пола

		Питање 26 Мере психолошке помоћи су креиране са циљем да ми се помогне уколико за тиме постоји потреба	Пол Пол
Питање 26 Мере психолошке помоћи су креиране са циљем да ми се помогне уколико за тиме постоји потреба	Pearson Correlation	1,000	-,078
	Sig. (2-tailed)		,173
	N	306,000	306
Пол Пол	Pearson Correlation	-,078	1,000
	Sig. (2-tailed)	,173	
	N	306	307,000

Табела 6 – Корелација између става да су мере психолошке помоћи креиране у циљу пружања помоћи и конзумирања цигарета

		Питање 26 Мере психолошке помоћи су креиране са циљем да ми се помогне уколико за тиме постоји потреба	Пушење Ви сте:
	Pearson Correlation	1,000	,000

<i>Питање 26</i>	Sig. (2-tailed)		1,000
Мере психолошке помоћи су креиране са циљем да ми се помогне уколико за тиме постоји потреба	N	306,000	305
<i>Пушење</i>	Pearson Correlation	,000	1,000
Ви сте:	Sig. (2-tailed)	1,000	
	N	305	306,000

Није се показала статистичка значајност на одговор о потреби за психолошком помоћи у односу на независне варијабле, тј. пол, године рада, године живота, школску спрему или чин, па зато можемо претпоставити да сви придају подједнак значај психолошкој помоћи.

Закључак

Циљ хитне психолошке помоћи је да омогући људима да се лакше носе са трауматским догађајем на начин који подразумева његову интеграцију у животну искуство индивидуе у сврху повратка нормалном животу и враћања осећаја контроле над сопственим животом. Самим тим, хитна психолошка помоћ се може посматрати и као својеврстан облик превенције којим се спречава настанак тежих последица кризних догађаја. С тим у вези, овакву врсту помоћи потребно је пружити у што краћем временском року од настанка кризног догађаја, пре свега, директним жртвама трауматског догађаја, као и свима који осећају његове последице – очевицима, породицама повређених и унесређених и припадницима спасилачких и осталих хитних и јавних служби.

Резултати истраживања јасно указују на закључак да више од половине испитаника/ватрогасаца-спасилаца сматра да би било корисно да након критичних интервенција разговарају са психоло-

гом. Забележене су разлике на основу старосне структуре ватрогасца-спасилаца и њиховог професионалног искуства. Старији ватрогасци-спасиоци и ватрогасци-спасиоци са дужим професионалним стажом изражавају већу потребу за организовањем овакве врсте помоћи.

Захтеви који се постављају пред ватрогасце-спасиоце често превазилазе њихове способности да се успешно носе са стресним ситуацијама, при чему им је нужна психолошка помоћ. То намеће потребу за организовањем система психолошке помоћи који би осигурао да свака ватрогасно-спасилачка јединица има могућност добијања психолошке помоћи у случајевима када је то потребно, на једноставан, брз и доступан начин.

Рад је део пројекта *Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција (бр. 179045)*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије, и део пројекта *Управљање полицијском организацијом у спречавању и сузбијању претњи безбедности у Републици Србији*, који финансира Криминалистичко-полицијска академија.

Литература

1. Acierno, R., Ruggiero, K. J., Galea, S., Resnick, H. S., Koenen, K., Roitzsch, J., de Arellano, M., Boyle, J., Kilpatrick, D. G., (2007). Psychological sequelae resulting from the 2004 Florida hurricanes: implications for postdisaster intervention, *American Journal of Public Health*, 97 (suppl 1), pp. S103-S108.
2. Alexandrovsky, Y. A., Lobastov, O. S., Spivak, L. I., Schukin, B. P., (1991). Psychogenia in extreme circumstances, *Medicine*, Moscow.
3. Blum, L., (2001). *Stress And Survival In The Fire Service*, PHD, Inc.
4. Brigati, M. C., (1995). Stress management for firefighter well-being, *The voice*, 1, pp. 34-36.

5. Fedunina, N. J., (2006). Emergency psychological help. The laws of genre, *Moscow Psychotherapeutic Journal*, 4, pp. 6-24.
6. Kessler, R. C., Galea, S., Gruber, M. J., Sampson, N. A., Ursano, R. J., Wessely, S., (2008). Trends in mental illness and suicidality after Hurricane Katrina, *Molecular Psychiatry*, 13(4): 374-384.
7. Landen, S. M., Wang, CC. D. C., (2010). Adult attachment, work cohesion, coping, and psychological well-being of firefighters, *Counselling Psychology Quarterly*, 23(2): 143-162.
8. Meyer, E. C., Zimering, R., Daly, E., Knight, J., Kamholz, B. W., Gulliver, S. B., (2012). Predictors of posttraumatic stress disorder and other psychological symptoms in traumaexposed firefighters, *Psychological Services*, 9(1): 1-15.
9. Milen, D., (2009). The ability of firefighting personnel to cope with stress, *Journal of Social Change*, 3(1): 38-56.
10. Млађан, Д., (2015). *Безбедност у ванредним ситуацијама*, КПА, Београд.
11. Светска здравствена организација, (1992). *Психосоцијалне последице несреће (превенција и вођење)*, Одељење за ментално здравље, Женева (превод).
12. Shoygu, J. S., (2007). *Psychology of extreme situations for rescuers and firefighters*, Smysl, Moscow.
13. Shoygu, J. S., (2010). Principles of rendering emergency psychological aid in the context of emergencies and extreme situations, *Saint-Petersburg University Bulletin*, 12(1): 162-165.
14. Shoygu, J. S., (2012). *Emergency psychological aid*, Center for Emergency Psychological Aid of EMERCOM of Russia, Moscow.
15. Shoygu, J. S., Pyj'anova, L. G., (2011). Forecasting and managing socio-psychological risks during emergencies, *Moscow University Psychology Bulletin*, 4, pp. 76-83.
16. Shubert, J., Ritchie, E. C., Everly, G. S., Fiedler, N., Williams, M. B., Mitchell, C. S., Langlieb, A. M., (2007). A missing element in disaster mental health: behavioral health surveillance for first responders, *International Journal of Emergency Mental Health*, 9(3): 201-213.

17. Šimić, Z., (2007). *Burnout and the perception of the need for psychological support in professional firefighters*, In Book of abstracts 15. Conference of HPD, Cavtat.
18. Vorobyev, Y. L., (2000). *Catastrophes and society*, Contact-Kultura, Moscow.
19. Wang, P. S., Gruber, M. J., Powers, R. E., Schoenbaum, M., Speier, A. H., Wells, K. B., Kessler, R. C., (2007). Mental health service use among hurricane Katrina survivors in the eight months after the disaster, *Psychiatric Services*, 58(11): 1403-1411.
20. Weider, M., (1999). Operating a rehab area part 1, *Firehouse*, May, pp. 52-54.
21. Younts, M., (2003). *The benefits of psychological testing for pre-employment of prospective firefighters in the high point fire department*, National Fire Academy Executive Fire Officer Program, North Carolina.

Specifics of Emergency Psychological Assistance in Crisis, Emergency and Extreme Situations

Abstract: The goal of the presented research is to examine the extent to which firefighters-rescuers in Serbia believe it is beneficial to talk to a psychologist after interventions involving killed or seriously injured people. The used method of research is an anonymous survey of members of professional fire and rescue units by questionnaire, which was approved by the Sector for Emergency Management. During the interview, the participants completed the questionnaire in order to better understand their attitudes, opinions and motivations. The sample consisted of 307 professional firefighters-rescuers in fire-rescue units on the territory of Serbia.

Research results indicate that more than half of the respondents found that, after critical interventions, they would benefit from talking to a psychologist. The differences were observed in the age structure of the firefighters-rescuers and their professional experience. The older members of these units and those with longer professional experience express a greater need to organize this kind of help. Conclusions of the research confirm that the firefighters-rescuers are confronted with the

demands that often exceed their ability to successfully cope with stressful situations and therefore need psychological help.

Keywords: *stress at work, psychological help, emergency situation, firefighter-rescuer.*

Доц. др Владимир М. ЦВЕТКОВИЋ*
Факултет безбедности, Универзитет у Београду

doi:10.5937/bezbednost1703028C

УДК: 351.78:614.8(497.11)(047.31)

Оригинални научни рад

Примљен: 21. 08. 2017. године

Ревизија: 11. 11. 2017. године

Датум прихватања: 17. 01. 2018. године

Утицај персоналних и срединских фактора на очекивање помоћи од интервентно-спасилачких служби и хуманитарних организација за време природних катастрофа

Апстракт: Циљ квантитативног истраживања представља научна експликација утицаја персоналних и срединских фактора на очекивање помоћи испитаника од интервентно-спасилачких служби и хуманитарних организација за време природних катастрофа. Истраживање је спроведено на подручју 19 локалних заједница угрожених последицама природних катастрофа, а у оквиру њега је анкетирано 2500 грађана коришћењем вишеетапног случајног узорка. Добијени резултати истраживања показују да грађани у највећем проценту очекују помоћ од чланова породице (4.26), а у најмањем проценту од верских заједница (2.39). У односу на интервентно-спасилачке службе, грађани у највећем проценту очекују помоћ од ватрогасаца-спасилаца (3.62), а у најмањем проценту од полицијских јединица (3.31). Даљим статистичким анализама утврђено је да постоји значајан утицај пола на очекивање помоћи за време природних катастрофа од чланова породице, верских заједница и полицијских јединица. Резултати истраживања могу бити

---

* E – mail: vmc@fb.bg.ac.rs

искоришћени за унапређење ефикасности управљања у природним катастрофама у погледу пружања помоћи угроженим људима.

Кључне речи: *безбедност, природне катастрофе, очекивање помоћи, персонални, средински фактори.*

Увод

Природне катастрофе као негативни догађаји који директно или индиректно врше утицај на различите друштвене јединице као што су грађани, локалне заједнице и државе настављају прогресивно да ремете њихово нормално функционисање и просперитет (Cvetković, Bošković, 2014; Cvetković, Filipović, 2017a; Cvetković, Gačić, Jakovljević, 2015; Ivanov, Cvetković, 2016). Примењујући стратегије дугорочног и краткорочног спречавања или ублажавања насталих и будућих последица природних катастрофа, локалне заједнице широм света не престају да трагају за решењима унапређења безбедности од таквих догађаја (David, Iii, 2012; Aini, Fakhru-Razi et al., 2001; Alexander, 2002). Поред доношење одговарајућих законодавних решења, стратегија заштите и спасавања, значајну улогу у превенцији и отклањању насталих последица имају и интервентно-спасилачке службе (Cvetković, 2016b; Jakovljević, 2011; Цветковић, 2016a). Споменуте службе имају различите задатке у процесу управљања у природним катастрофама које се огледају у заштити живота и здравља људи; управљању и контролисању подручја; психосоцијалној помоћи угроженим људима; обавештавању и упозоравању јавности и других надлежних органа; очувању еколошке безбедности; помоћ при реконструкцији или рехабилитацији; рад на промовисању узајамне помоћи; извлачење поука и њихово промовисање (Cvetković, 2013; Lindell, Tierney, Perry, 2001; Perry, 2003). Ипак, хаос који прати природне катастрофе и који се огледа у рушењу или оштећењу критичне инфраструктуре као што су саобраћајнице, системи везе, системи снабдевања електричном енергијом итд. онемогућава припаднике интервентно-спасилачких служби да благовремено и ефикасно пруже помоћ свим угроженим грађанима. Свакако, то може проузро-

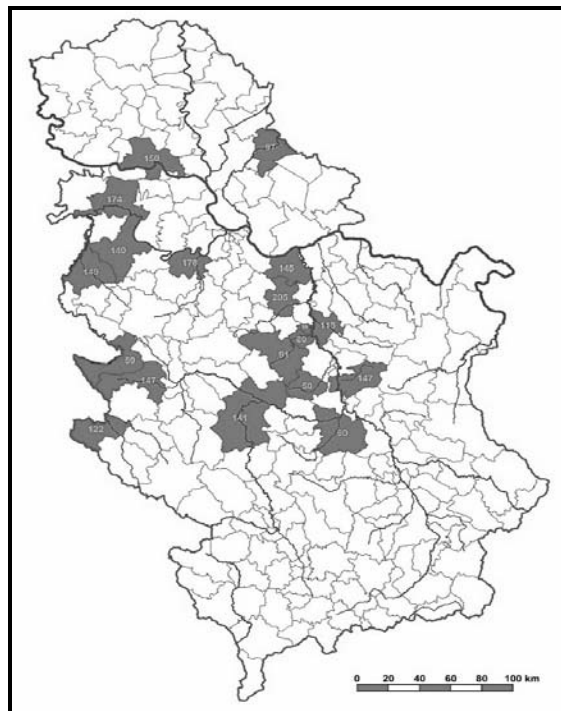
ковати кобне последице по здравље људи и њихову имовину полазећи од чињенице да је неопходно и преко потребно у првим „златним часовима“ пружити помоћ угроженим људима (Lowe, Fothergill, 2003). Када је реч о мотивима за пружање помоћи, утврђено је да су њене различите форме условљене разноврсним мотивима (Gazley, Brudney, 2005; Houle, Sagarin, Kaplan, 2005). У једном од националних истраживања утврђено је да се 70% грађана ослања на помоћ својих ближњих, 61% на ватрогасце-спасиоце и полицијске јединице, 49% на пријатеље у комшилуку, 42% на различите непрофитабилне организације, 36% на различите државне органе (fEMA, 2009). Сагледавајући све претходно речено, веома је значајно испитати ставове грађана о очекивању помоћи од интервентно-спасилачких служби како би се утврдио ниво и фактори утицаја на очекивање помоћи.

Методи

Предмет квантитативног истраживања представља испитивање утицаја персоналних и срединских фактора на очекивање помоћи испитаника од различитих субјеката и интервентно-спасилачких служби за време природних катастрофа. Истраживање је спроведено на подручју 19 локалних заједница угрожених последицама природних катастрофа и у оквиру њега је анкетирано 2500 грађана коришћењем вишеетапног случајног узорка. Наиме, у циљу реализације истраживања најпре су одабране локалне заједнице које су угрожене последицама природних катастрофа у Србији: Обреновац (178), Шабац (140), Крушевац (180), Крагујевац (191), Сремска Митровица (174), Прибој (122), Баточина (80), Свилајнац (115), Лапово (39), Параћин (147), Смедеревска Паланка (205), Сечањ (97), Лозница (149), Бајина Башта (50), Смедеревско (145), Нови Сад (150), Краљево (141), Рековац (50) и Ужице (147) (слика 1). У првој етапи селектовани су делови заједница који су били изложени ризику од поплава. У другој етапи одређене су конкретне улице, док су у трећој етапи изабрана домаћинства у којима је затим реализовано анкетно испитивање. У односу на број становника заједнице, одређен је број

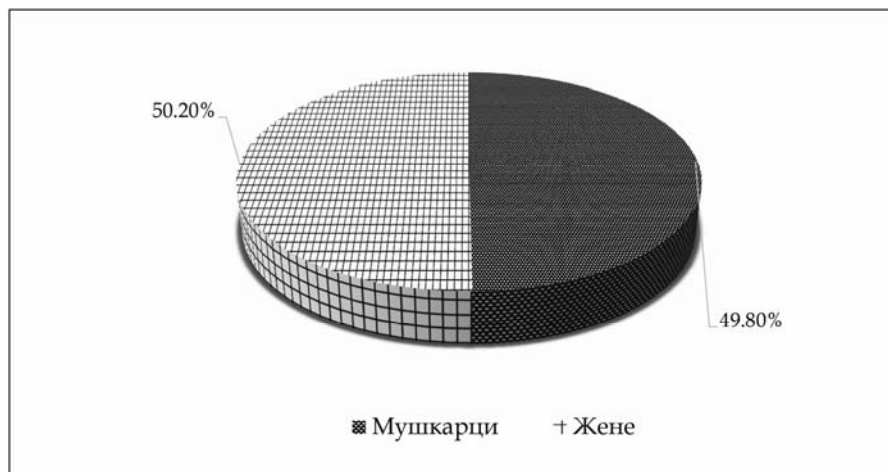
домаћинстава. Када је реч о процедури избора испитаника по домаћинствима, методом случајног одабира (први рођендан) извршена је селекција. Том приликом, испитано је 2500 пунолетних грађана. Пре реализације самог анкетања спроведено је пилот истраживање на узорку од 50 грађана са подручја општине Баточина. Истраживање је део обимнијег мултиметодског истраживања о припремљености испитаника за реаговање у природним катастрофама (Cvetković, 2017; Cvetković, Filipović, 2017b; Цветковић, 2015, 2016).

Слика 1 – Дистрибуција испитаника по локалним заједницама у Републици Србији
(Извор: аутор)

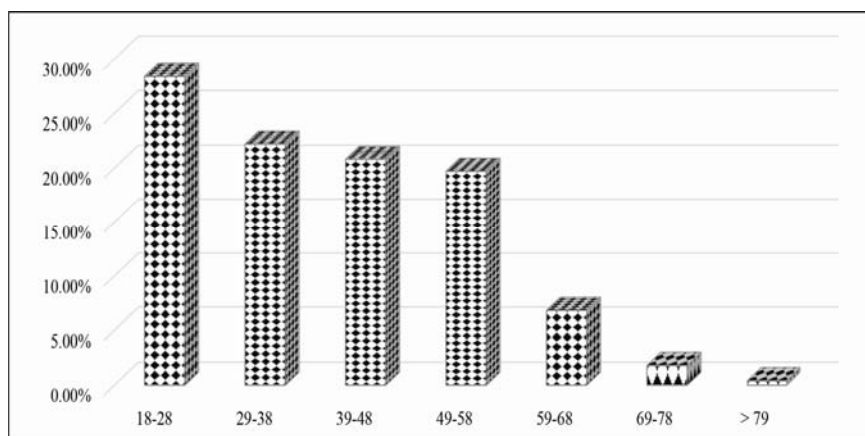
У даљем поступку узорковања коришћен је вишестепни случајни узорак. Узорком је обухваћено незнатно више жена (50,20%) него мушкараца (49,80%). Када се анализира полна

структура у односу на различите старосне категорије, примећује се да су жене заступљеније у свим, осим у категорији до 59 и преко 69 године где се примећује процентуално већа заступљеност мушкараца (графикон 1).

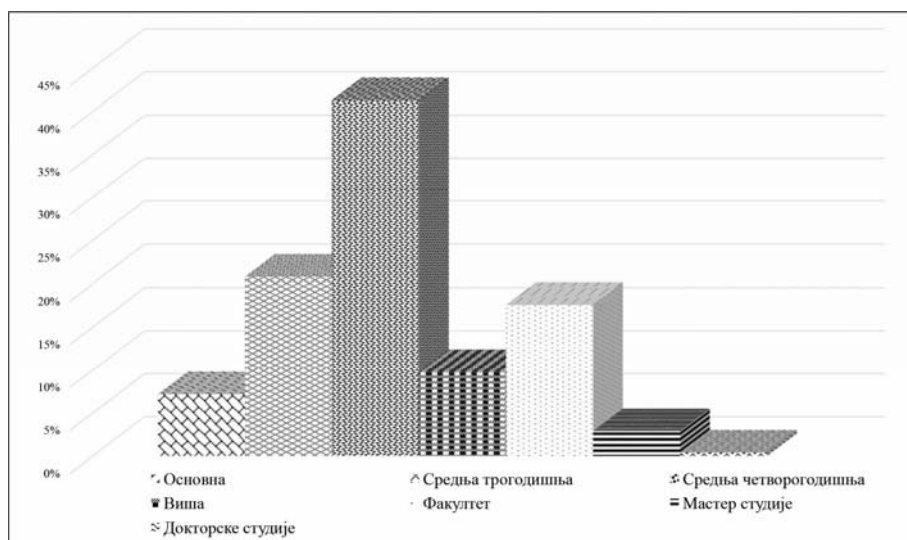
Графикон 1 – Процентуална дистрибуција испитаника по полу

У односу на укупан број испитаника, може се рећи да су узорком обухваћени грађани старости од 18 па све до 91 године. Израчуната средња вредност за године старости испитаника износи око 40 (М – 41 – sd – 14,18; Ж – 39 – sd – 14,3), док је SD – 14,3 година (графикон 2).

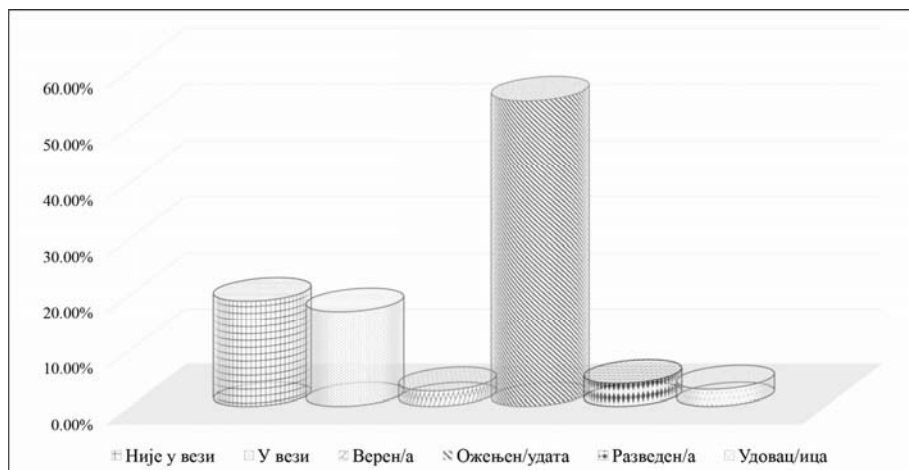
Графикон 2 – Процентуална дистрибуција испитаника по годинама старости

У односу на образовну структуру грађана, највише је грађана са средњошколским образовање 41,3%. Узорком су у најмањем проценту обухваћени испитаници са мастер (3%) и докторским (0,5%) студијама. Са средњошколским трогодишњим образовањем и докторским студијама у највећем проценту су заступљени мушкарци, док је више жена са основном, средњом четворогодишњом школом и завршеним мастер студијама (графикон 3).

Графикон 3 – Процентуална дистрибуција испитаника по нивоу образовања

У односу на укупан број испитаника, најзаступљенији су они који су у браку – 55%, затим они који нису у браку – 19%, у вези – 17%, верени – 2,8% и на крају испитаници који су удовци/ице – 3,1. Утврђено је и да има више мушкараца у односу на жене који су у браку. Када је реч о религијским карактеристикама, узорком је највише обухваћено православаца (94%), а најмање атеиста (1,5%). У односу на субјективни суд појединаца о нивоу своје религиозности, највише је оних који истичу да ни јесу ни нису верници (58%). У односу на полну структуру, примећује се да су у већем проценту нерелигиозни мушкарци у односу на жене (графикон 4).

Графикон 4 – Процентуална дистрибуција испитаника по брачном статусу

Резултати и дискусија

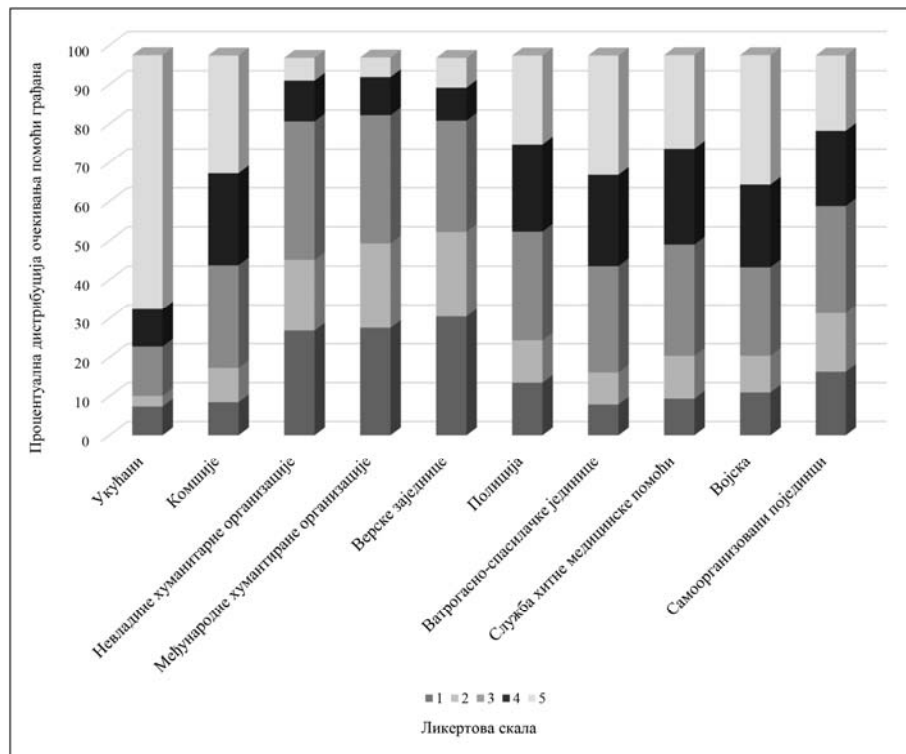
Као што је и споменуто, испитаницима је постављено питање да на Ликертовој скали од 1 (апсолутно неочекивање) до 5 (у апсолутно очекивање) процене ниво очекивања помоћи од различитих субјеката и интервентно-спасилачких служби за време природних катастрофа. На основу средњих вредности добијених одговора, утврђено је да грађани у највећем проценту (4.26) очекују помоћ од чланова породице, а у најмањем проценту од верских заједница (2.39). Након чланова породице, грађани очекују помоћ од ватрогасаца-спасилаца (3.62), суседа (3.60), војних јединица (3.57), особља хит. мед. помоћи (3.44), полицијских јединица (3.31), самоорганизованих појединаца (3.10), невладиних хуманитарних удружења (2.48), регионалних хуманитарних удружења (2.41) (графикон 5).

Графикон 5 – Преглед средњих вредности очекивања помоћи испитаника од стране различитих субјеката и интервентно-спасилачких служби (Извор: обрада аутора)

Интересантно је да од свих интервентно-спасилачких служби, грађани у највећем проценту очекују помоћ од ватрогасаца-спасилаца, а у најмањем проценту од полицијских јединица. Може се претпоставити да грађани перципирају полицију само као службу која примењује средства принуде и стара се о поштовању свих уставних и законодавних норми (Цветковић, 2016а, 2016б). Препоручљиво је спровести додатна истраживања са циљем свеобухватнијег испитивања ставова грађана о улози полицијских јединица у локалној заједници за време природних катастрофа.

У односу на Ликертову скалу, од чланова породице за време природних катастрофа помоћ у апсолутној мери очекује 65,1% испитаника, од суседа 30,2%, невладиних хуманитарних удружења 5,8%, регионалних хуманитарних удружења 5%, верских заједница 7,6%, полицијских јединица 22,7%, ватрогасаца-спасилаца 60,6%, особља хит. мед. помоћи 23,9%, војних јединица 33,2% и самоорганизованих појединаца 19,2% (графикон 6).

Графикон 6 – Процентуална дистрибуција очекивања помоћи испитаника од различитих субјеката и интервентно-спасилачких служби у односу на Ликертову скалу

Након утврђивања дескриптивних статистичких показатеља у вези очекивања помоћи испитаника, приступило се испитивању утицаја одређених персоналних и срединских фактора. У циљу анализирања повезаности пола испитаника и непрекидне зависне променљиве у вези са очекивањем помоћи коришћен је „Т-test“. Применом наведеног теста анализирана је статистичка значајност разлике средњих вредности код испитаника различитог пола. Ради стварања претпоставки за валидне резултате, пре самог теста приступило се испитивању општих и посебних претпоставки. Након спровођења теста, утврђено је да код варијабли чланови породице, верска заједница и полицијске јединице постоје значајне разлике између испитаника мушког и женског пола (табела

1). Анализом добијених резултата истраживања, запажа се да испитаници женског пола у незнатно већем проценту у односу на мушкарце очекују помоћ од чланова породице. Може се претпоставити да се жене у већем проценту ослањају на мушкарце у погледу одређених безбедносних питања. Свакако, потребно је додатно истражити разлоге већег ослањања жена на укућане у односу на мушкарце. Резултати истраживања показују да жене у већем проценту очекују помоћ од верских заједница у односу на мушкарце. Слични резултати постоје и када је у питању очекивање помоћи од полицијских јединица (Cvetković, 2016). Наиме, жене су показале незнатно већи степен очекивања помоћи од полицијских јединица у односу на мушкарце. Тако добијени резултати су донекле и очекивани имајући у виду да код јачег пола постоји виши ниво самопоуздања у суочавању са последицама таквих догађаја (Bateman, Edwards, 2002; Becker, 2011; Cvetković et al., 2017; Davidson, Freidenburg, 1996).

Табела 1 – Резултати *t* теста поређења средње вредности очекивања помоћи од субјеката и интервентно-спасилачких служби у односу на пол испитаника

	Пол испитаника	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	t	Sig. (2-tailed)
Чланови породице	М	1227	4,20	1,275	,036	-	,037*
	Ж	1210	4,31	1,189	,034	2,09	
Суседи	М	1226	3,56	1,283	,037	-	,148
	Ж	1212	3,63	1,219	,035	1,44	
Невладина хуманитарна удружења	М	1215	2,46	1,214	,035	-	,379
	Ж	1207	2,50	1,132	,033	,880	
Међународна хуманитарна удружења	М	1215	2,39	1,185	,034	-	,419
	Ж	1206	2,43	1,113	,032	,808	
Верске заједнице	М	1213	2,31	1,255	,036	-	,002*
	Ж	1206	2,47	1,198	,034	3,16	
Полицијске јединице	М	1220	3,25	1,373	,039	-	,043*
	Ж	1215	3,36	1,258	,036	2,02	
Ватрогасци-спасиоци	М	1226	3,63	1,271	,036	,350	,726
	Ж	1212	3,61	1,194	,034		
Служба хитне медицинске помоћи	М	1221	3,48	1,238	,035	1,54	,122
	Ж	1216	3,40	1,246	,036		

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАДОВИ

Војска	М	1220	3,56	1,360	,039	-	,768
	Ж	1219	3,58	1,322	,038	,296	
Самоорганизовани појединци	М	1220	3,14	1,336	,038	1,38	,166
	Ж	1217	3,06	1,347	,039		

* статистичка значајност – $p \leq 0,05$

** м – мушки пол; жс – женски пол.

Очекивање помоћи испитаника од различитих субјеката и интервентно-спасилачких служби је под утицајем различитих фактора у погледу биолошких, социо-економских и психолошких предиспозиција човека (Lowe, Fothergill, 2003; Scanlon, 1996; Shepherd, Hodgkinson, 1990). Статус запослености човека може на различите начине утицати на очекивање помоћи испитаника. Запослена особа у односу на незапослену генерално мање времена проводи у кући, има мање времена за разговоре са члановима породице, више је оптерећен пословним обавезама итд. Са друге стране, незапослена особа се може више посветити свакодневним кућним пословима и реаговати у краћем временском периоду (Cvetković, 2016a; Taniguchi, 2006). Из тих разлога, приступило се испитивању утицаја статуса запослености на очекивање помоћи и утврђено је да постоји статистички значајна повезаност са следећим променљивим: чланови породице, суседи, невладине хуманитарне организације, верске заједнице (табела 2). Иако је било очекивано да ће запослени испитаници у већем проценту очекивати помоћ од чланова породице имајући у виду да доста времена проводе ван куће на послу, резултати показују супротно – да незапослени испитаници у већој очекују помоћ од чланова породице. Објашњење добијених резултата се може потражити у успостављању чвршће међусобне зависности чланова породице зарад остваривања заједничких безбедносних интереса. Поред тога, утврђено је и да незапослени испитаници у односу на запослене у већем проценту очекују помоћ од суседа. Може се претпоставити да незапосленим испитаницима услед ниских прихода једино преостаје да се ослањају на своје суседи који имају разумевања за њихову тешку животну ситуацију. Такође, утврђено је да незапослени испитаници у већем проценту у односу на запослене очекују помоћ за време природних катастрофа од невладиних хуманитарних удружења и верских заједница.

Претпоставља се да незапослени грађани у већем проценту очекују помоћ од споменутих организација имајући у виду и њихове основне делатности.

Табела 2 – Резултати *t* теста поређења средње вредности очекивања помоћи од субјеката и интервентно-спасилачких служби у односу на запосленост испитаника

	Статус запослености	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	t	Sig. (2-tailed)
Чланови породице	З	1498	4,18	1,308	,034	-	,000*
	Н	860	4,37	1,113	,038	3,79	
Суседи	З	1491	3,56	1,280	,033	-	,028*
	Н	871	3,67	1,218	,041	2,19	
Невладине хуманитарне организације	З	1487	2,42	1,174	,030	-	,031*
	Н	860	2,53	1,172	,040	2,15	
Међународне хуманитарне организације	З	1487	2,37	1,147	,030	-	,200
	Н	859	2,44	1,161	,040	1,28	
Верске заједнице	З	1484	2,32	1,204	,031	-	,001*
	Н	860	2,50	1,266	,043	3,37	
Полиција	З	1494	3,30	1,320	,034	-	,918
	Н	862	3,31	1,335	,045	,103	
Ватрогасно-спасилачке јединице	З	1492	3,66	1,212	,031	-	,097
	Н	869	3,57	1,267	,043	1,65	
Служба хитне медицинске помоћи	З	1497	3,46	1,225	,032	-	,268
	Н	861	3,40	1,285	,044	1,10	
Војска	З	1498	3,56	1,340	,035	-	,227
	Н	862	3,63	1,346	,046	1,20	
Самоорганизовани појединци	З	1500	3,09	1,332	,034	-	,614
	Н	860	3,12	1,369	,047	,508	

* статистички значајна разлика резултата тестирања – $p \leq 0,05$

** з – запослени; н – незапослени.

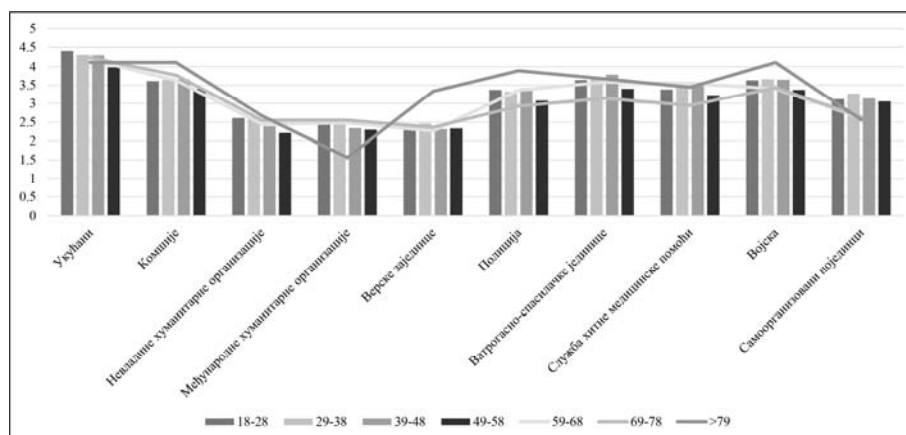
Коришћењем једнофакторске анализе варијансе испитана је повезаност година старости испитаника и зависне непрекидне променљиве о очекивању помоћи за време природних катастрофа (графикон 7). Том приликом, субјекти су по годинама старости били подељени у шест група (18-28, 29-38, 39-48, 49-58, 59-68, 69-

78, ≥ 78). Једнакост варијанси за сваку од споменутих група испитана је спровођењем теста хомогености.

Судећи према утврђеним резултатима, статистички значајна разлика између средњих вредности наведених група код следећих зависних непрекидних променљивих: очекивање помоћи од чланова породице ($f = 4,89$, $p = 0,000$), од суседа ($f = 2,99$, $p = 0,010$), невладиних хуманитарних удружења ($f = 7,76$, $p = 0,000$), регионалних хуманитарних удружења ($f = 2,65$, $p = 0,020$), верских заједница ($f = 2,19$, $p = 0,040$), полицијских јединица ($f = 4,51$, $p = 0,000$), ватрогасаца-спасилаца ($f = 4,51$, $p = 0,000$), особља хит. мед. помоћи ($f = 5,66$, $p = 0,000$) и самоорганизованих појединаца ($f = 6,49$, $p = 0,000$). На основу добијених резултата истраживања утврђено је да се средња вредност (Tukey XSD) очекивања помоћи од:

- чланова породице за време природних катастрофа разликује код испитаника старости 18-28 година ($m - 4,40$, $sd - 1,15$) и испитаника старости 39-48 година ($m - 4,29$, $sd - 1,21$);
- суседа за време природних катастрофа разликује код испитаника старости 48-58 година ($m - 3,40$, $sd - 1,31$) и испитаника старости 39-48 година ($m - 3,66$, $sd - 1,22$);
- невладиних хуманитарних удружења за време природних катастрофа разликује код испитаника старости 18-28 година ($m - 3,61$, $sd - 1,24$) и испитаника старости 39-48 година ($m - 3,66$, $sd - 1,22$);
- регионалних хуманитарних удружења за време природних катастрофа разликује код испитаника старости преко 78 ($m - 1,56$, $sd - 1,30$) и испитаника старости 18-28 година ($m - 2,45$, $sd - 1,15$);
- верских заједница за време природних катастрофа разликује код испитаника старости преко 78 година ($m - 3,33$, $sd - 1,22$) и испитаника старости 28-38 година ($m - 2,46$, $sd - 1,25$);
- полицијских јединица за време природних катастрофа разликује код испитаника старости 18-28 година ($m - 3,37$, $sd - 1,27$) и испитаника старости 38-48 година ($m - 3,42$, $sd - 1,27$);
- ватрогасаца-спасилаца за време природних катастрофа разликује код испитаника старости 18-28 година ($m - 3,64$, $sd - 1,18$) и испитаника старости 48-58 година ($m - 3,40$, $sd - 1,37$);

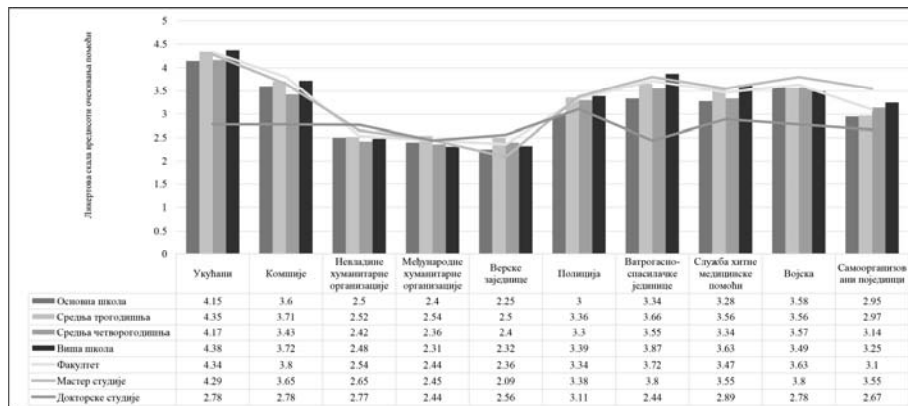
- особља хитне медицинске помоћи за време природних катастрофа разликује код испитаника старости 29-38 година ($m - 3,57$, $sd - 1,22$) и испитаника старости 69-78 година ($m - 2,95$, $sd - 1,18$);
- војних јединица за време природних катастрофа разликује код испитаника старости 18-28 година ($m - 3,63$, $sd - 1,28$) и испитаника старости 48-58 година ($m - 3,37$, $sd - 1,44$);
- самоорганизованих појединаца за време природних катастрофа разликује код испитаника старости 18-28 година ($m - 3,12$, $sd - 1,32$) и испитаника старости 58-68 година ($m - 3,40$, $sd - 1,32$).

Графикон 7 – Резултати средњих вредности очекивања помоћи у односу на године старости испитаника добијени применом једнофакторске анализе варијансе

Добијени резултати показују да испитаници старости 18-28 година у највећем проценту очекују помоћ за време природних катастрофа од чланова породице, невладиних хуманитарних удружења, регионалних хуманитарних удружења, полицијских јединица, ватрогасаца-спасилаца и војних јединица. Са друге стране, испитаници старости 49-58 година у највећем проценту очекују помоћ од суседа, док грађани старости 29-38 година у највећем проценту очекују помоћ од особља хитне медицинске помоћи.

Након испитивања утицаја година старости, приступило се испитивању утицаја нивоа образовања на очекивање помоћи за време природних катастрофа. Као и у претходној анализи, применом једнофакторске анализе варијансе је утврђено да постоји статистички значајна разлика између средњих вредности: очекивање помоћи од чланова породице ($f = 6,82$, $p = 0,000$), суседа ($f = 7,53$, $p = 0,000$), ватрогасно-спасилачке јединице ($f = 6,39$, $p = 0,000$), службе хитне медицинске помоћи ($f = 4,07$, $p = 0,001$) и самоорганизованих појединаца ($f = 3,54$, $p = 0,003$) (графикон 8).

Графикон 8 – Резултати средњих вредности очекивања помоћи у односу на ниво образовања испитаника добијени применом једнофакторске анализе варијансе

Даљим анализама применом одређених тестова утврђено је да се забележена средња вредност очекивања помоћи од:

- чланова породице за време природних катастрофа разликује код испитаника са основним образовањем ($m - 4,15$, $sd - 1,28$) и испитаника са докторским звањем ($m - 2,78$, $sd - 1,05$). Грађани са основним образовањем у већем проценту очекују помоћ од чланова породице у односу на грађане са докторским звањем;

- суседа за време природних катастрофа разликује код испитаника са средњим четворогодишњом образовањем ($m - 3,43$, $sd - 1,25$) и испитаника са вишим образовањем ($m - 4,29$, $sd - 1,21$).

- Грађани са вишим образовањем у већем проценту очекују помоћ од суседа у односу на грађане са завршеном средњом четворогодишњом школом;
- ватрогасаца-спасилаца за време природних катастрофа разликује код испитаника са основним образовањем ($m = 3,34$, $sd = 1,35$) и докторским звањем ($m = 2,44$, $sd = 1,01$). Грађани са основним образовањем у највећем проценту очекују помоћ у односу на грађане са докторским звањем;
- особља хитне медицинске помоћи за време природних катастрофа разликује код испитаника са вишим образовањем ($m = 3,63$, $sd = 1,23$) и средњим четворогодишњом образовањем ($m = 3,55$, $sd = 1,22$). Грађани са вишим образовањем у незнатно већем проценту у односу на оне са средњим четворогодишњим образовањем очекују помоћ од особља хитне медицинске помоћи;
- самоорганизованих појединаца за време природних катастрофа разликује код испитаника са основним образовањем ($m = 2,95$, $sd = 1,32$) и испитаника са докторским звањем ($m = 2,67$, $sd = 1,11$). Грађани са основним образовањем у највећем проценту у односу на оне са докторским звањем очекују помоћ од самоорганизованих појединаца.

Након испитивања утицаја нивоа образовања, приступило се испитивању утицаја перцепције страха на очекивање помоћи за време природних катастрофа. Као и у претходној анализи, применом једнофакторске анализе варијансе је утврђено да постоји статистички значајна разлика између средњих вредности: очекивање помоћи од чланова породице ($f = 4,01$, $p = 0,018$), невладиних хуманитарних удружења ($f = 6,36$, $p = 0,002$), регионалних хуманитарних удружења ($f = 5,63$, $p = 0,004$), верских заједница ($f = 6,84$, $p = 0,001$) и војних јединица ($f = 3,99$, $p = 0,019$) (графикон 9). Накнадним анализама, утврђено је да се забележена средња вредност очекивања помоћи од:

- чланова породице за време природних катастрофа разликује код испитаника који имају страх ($m = 4,33$, $sd = 1,18$) и испитаника који немају ($m = 4,20$, $sd = 1,18$). Добијени резултати указују да грађани који имају страх у највећем проценту очекују

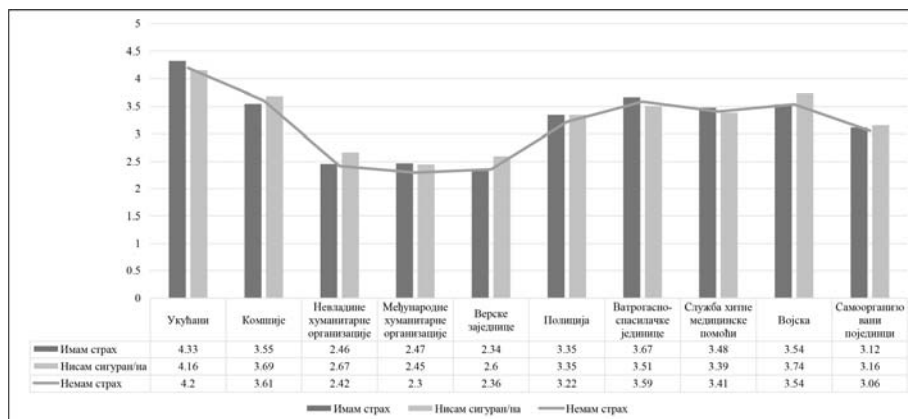
помоћ од чланова породице у односу на грађане који немају страх;

- невладиних хуманитарних удружења за време природних катастрофа разликује код испитаника који имају страх ($m - 2,46$, $sd - 1,17$) и испитаника који нису сигурни да ли имају страх ($m - 2,67$, $sd - 1,07$). Грађани који нису сигурни у већем проценту у односу на грађане који имају страх очекују помоћ од невладиних хуманитарних удружења;

- регионалних хуманитарних удружења за време природних катастрофа разликује код испитаника који имају страх ($m - 2,47$, $sd - 1,16$) и испитаника који немају ($m - 2,30$, $sd - 1,16$). Грађани који имају страх у већем проценту очекују помоћ од регионалних хуманитарних удружења у односу на грађане који немају страх;

- верских заједница за време природних катастрофа разликује код испитаника који имају страх ($m - 2,37$, $sd - 1,23$) и испитаника који немају ($m - 2,16$, $sd - 1,24$). Утврђено је да грађани који имају страх у незнатно већем проценту очекују помоћ од верских заједница у односу на грађане који немају страх;

- војних јединица за време природних катастрофа разликује код испитаника имају страх ($m - 3,54$, $sd - 1,40$) и испитаника који нису сигурни ($m - 2,36$, $sd - 1,24$). Грађани који имају страх у већем проценту очекују помоћ од војних јединица у односу на грађане који нису сигурни да ли имају страх.

Графикон 9 – Резултати средњих вредности очекивања помоћи у односу на перцепцију страха испитаника добијени применом једнофакторске анализе варијансе

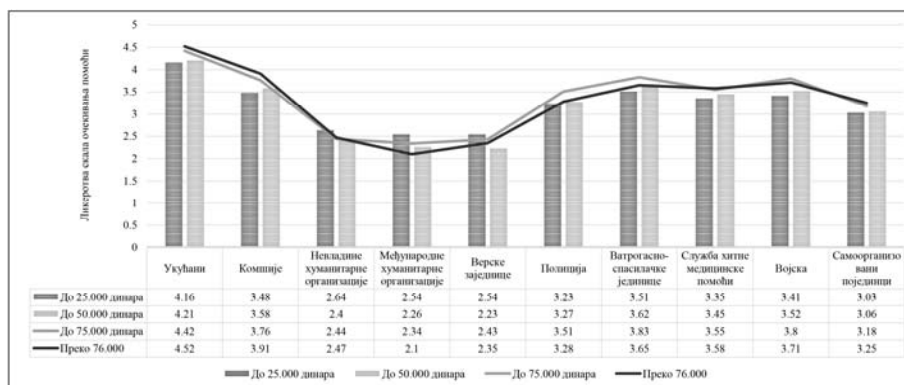
По испитивању утицаја перцепције страха, приступило се испитивању утицаја висине прихода на очекивање помоћи за време природних катастрофа. Као и у претходној анализи, применом једнофакторске анализе варијансе је утврђено да постоји статистички значајна разлика између средњих вредности: очекивање помоћи од чланова породице ($f = 4,01$, $p = 0,018$), суседа ($f = 12,54$, $p = 0,000$), регионалних хуманитарних удружења ($f = 4,75$, $p = 0,003$), верских заједница ($f = 5,89$, $p = 0,001$) и особља хит. мед. помоћи ($f = 3,36$, $p = 0,018$) (графикон 10). Забележена средња вредност очекивања помоћи од:

- чланова породице за време природних катастрофа разликује код испитаника са приходима до 25.000 динара ($m = 4,16$, $sd = 1,27$) и преко 90.000 ($m = 4,52$, $sd = 1,08$). Грађани који имају приходе преко 90.000 динара у већем проценту у односу на грађане са приходима до 25.000 динара очекују помоћ од чланова породице;

- суседа за време природних катастрофа разликује код испитаника са приходима до 25.000 ($m = 3,48$, $sd = 1,34$) и преко 90.000 ($m = 3,91$, $sd = 1,14$). Грађани који имају приходе преко 90.000 динара у већем проценту у односу на грађане са приходима до 25.000 динара очекују помоћ од суседа;

- регионалних хуманитарних удружења за време природних катастрофа разликује код испитаника са приходима до 25.000 (m - 2,64, sd - 1,23) и преко 90.000 (m - 2,47, sd - 1,18). Грађани који имају приходе преко 90.000 динара у већем проценту у односу на грађане са приходима до 25.000 динара очекују помоћ од регионалних хуманитарних удружења;
- верских заједница за време природних катастрофа разликује код испитаника са приходима до 25.000 дин. (m - 2,54, sd - 1,29) и преко 90.000 дин. (m - 2,35, sd - 1,14). Грађани са приходима до 25.000 динара у већем проценту у односу на грађане са приходима преко 90.000 дин. очекују помоћ од верских заједница;
- особља хитне медецинске помоћи за време природних катастрофа разликује код испитаника са приходима до 25.000 динара (m - 3,35, sd - 1,28) и преко 90.000 динара (m -3,58, sd - 1,15). Грађани који имају приходе преко 90.000 динара у већем проценту очекују помоћ од особља хитне медецинске помоћи у односу на грађане са приходима до 25.000 динара.

Графикон 10 – Резултати средњих вредности очекивања помоћи у односу на висину прихода испитаника добијени применом једнофакторске анализе варијансе

Закључак

Иако се чине озбиљни напори да се унапреди систем безбедности који би омогућио ефикасније ублажавање и отклањање последица насталих природних катастрофа, неопходно је унапредити припремљеност грађана за реаговање у таквим ситуацијама. Као што је и споменуто, велики број отежавајућих околности онемогућава припаднике интервентно-спасилачких служби да ефикасно и благовремено реагују. Да би се од пасивних прималаца помоћи у периоду пре, за време и после природних катастрофа добили активни учесници система заштите и спасавања, потребно је унапредити њихова знања, залихе и вештине за реаговање у таквим ситуацијама. Поред тога, грађани морају бити упознати са немогућностима и отежавајућим околностима благовременог и ефикасног реаговања припадника интервентно-спасилачких служби и других организација у периодима за време и непосредно после природних катастрофа.

У циљу испитивања нивоа очекивања помоћи испитаника од различитих субјеката и интервентно-спасилачких служби утврђено је да највећи број грађана очекује помоћ од чланова породице, а у најмањем проценту од верских заједница, што се да објаснити разматрањем одређених прагматичних и културолошких разлога. Свакако, чланови породице су тзв. прва линија реаговања и одбране чланова домаћинства. Добро обучени чланови домаћинства који знају како да реагују (како заштити себе и друге, како спречити секундарне последице итд.), који поседују залихе и имају план заштите и спасавања који могу да примене у таквим ситуацијама су активни учесници система заштите и спасавања. Таквим понашањем омогућиће се да припадници интервентно-спасилачких служби пруже помоћ најугроженијим људима. Уколико грађани нису у апсолутној мери припремљени за реаговање, обученост и опремљеност надлежних служби не може дати повољне резултате ангажовања. При томе, из добијених резултата се увиђа да грађани у већем проценту помоћ очекују од ватрогасаца-спасилаца за разлику од полицијских јединица и других јединица. Објашњење тако

добитих резултата треба потражити у ставовима грађана у погледу надлежности различитих јединица.

Спроведено квантитативно истраживање представља само први корак у разумевању ставова грађана у вези са очекивањем помоћи од споменутих организација, субјеката и интервентно-спасилачких служби. У наредним истраживањима потребно је дубље испитати очекивања грађана и разлоге превеликог ослањања на помоћ наведених служби.

Литература

1. Abon, C. C., David, C. P. C., Iii, G. Q. T., (2012). Community-based monitoring for flood early warning system: An example in central Bicol River basin, Philippines. *Disaster Prevention and Management*, 21(1), 85-96.
2. Aini, M. S., Fakhru'l-Razi, A., Daud, M., Ibrahim, W. M. N., Tangavelu, S. K., (2001). Study on emergency response preparedness of hazardous materials transportation. *Disaster Prevention and Management*, 10(3), 183-188.
3. Alexander, D., (2002). From civil defence to civil protection – and back again. *Disaster Prevention and Management*, 11(3), 209-213.
4. Bateman, J. M., Edwards, B., (2002). Gender and evacuation: A closer look at why women are more likely to evacuate for hurricanes. *Natural Hazards Review*, 3(3), 107-117.
5. Becker, P., (2011). Whose risks? Gender and the ranking of hazards. *Disaster Prevention and Management*, 20(4), 423-433.
6. Cvetković, M. V., (2016). The impact of demographic factors on the expectation of assistance from the police in natural disaster. *Serbian Science Today*, 1(1), 8–17.
7. Cvetković, V., (2016a). Influence of employment status on citizen preparedness for response to natural disasters. *NBP – Journal of criminalistics and law*, 21(2), 46-95.
8. Cvetković, V., Gačić, J., Jakovljević, V., (2015). Impact of climate change on the distribution of extreme temperatures as natural disasters, *Vojno delo*, 67(6), 21-42.

9. Cvetković, V., Roder, G., Tarolli, P., Öcal, A., Ronan, K., Dragičević, S., (2017). *Gender disparities in flood risk perception and preparedness: a Serbian case study*. Paper presented at the European Geosciences Union GmbH – EGU General Assembly 2017, At Vienna, Austria, Volume: Vol. 19, EGU2017-6720: Session HS1.9/NH1.18 Hydrological risk under a gender and age perspective, Vienna.
10. Cvetković, V., Filipović, M., (2017b). *Pripremljenost za reagovanje na rizike od prirodnih katastrofa: preporuke za unapređenje bezbednosti građana*, Zadužbina Andrejević – Instant system, Beograd, pp. 180.
11. Cvetković, V., Filipović, M., (2017a). Posledice prirodnih katastrofa: faktori uticaja na percepciju građana Srbije, *Ecologica*, u štampi.
12. Цветковић, В., (2016б). Утицај демографских фактора на ниво информисаности испитаника о надлежностима полицијских јединица у природним катастрофама, *Безбедност*, 18(2), 5-32.
13. Цветковић, В., (2017). Баријере унапређења спремности испитаника за реаговање у природним катастрофама, *Војно дело*, у штампи.
14. Цветковић, В., Бошковић, Д., (2014). Анализа геопросторне и временске дистрибуције суша као природних катастрофа, *Безбедност*, 3/2014, 148-165.
15. Цветковић, В., (2013). *Интервентно-спасилачке службе у ванредним ситуацијама*, Задужбина Андрејевић, Београд.
16. Цветковић, В., (2016). Утицај мотивисаности на спремност грађана Републике Србије да реагују на природну катастрофу изазвану поплавом, *Војно дело*, 68(3), 141-171.
17. Цветковић, В., (2015). *Спремност грађана за реаговање на природну катастрофу изазвану поплавом у Републици Србији* (Докторска дисертација), Факултет безбедности, Универзитет у Београду.
18. Цветковић, В., (2016а). *Полиција и природне катастрофе*, Задужбина Андрејевић, Београд.
19. Цветковић, В., (Ed.) (2016b). *Компаративна анализа оцене ефикасности реаговања полицијских јединица, војних јединица и*

- вазрогасаца-спасилаца у природним катастрофама, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
20. Davidson, D. J., Freidenburg, W. R., (1996). Gender and environmental risk concerns: a review and analysis of available research, *Environment and Behavior*, 28, 302-339.
  21. FEMA, (2009). *Personal Preparedness in America: Findings from the Citizen Corps National Survey*.
  22. Gazley, B., Brudney, J. L., (2005). Volunteer involvement in local government after September 11: The continuing question of capacity. *Public Administration Review*, 65(2), 131-142.
  23. Houle, B. J., Sagarin, B. J., Kaplan, M. F., (2005). A functional approach to volunteerism: Do volunteer motives predict task preference? *Basic and Applied Social Psychology*, 27(4), 337-344.
  24. Ivanov, A., Cvetković, V., (2016). *Prirodne katastrofe – geoprostorna i vremenska distribucija – Natural disasters – Geospatial and temporal distribution*, Fakultet za bezbednost, Skopje.
  25. Jakovljević, V., (2011). *Цивилна заштита Републике Србије*, Факултет безбедности, Универзитет у Београду.
  26. Lindell, M. K., Tierney, K. J., Perry, R. W., (2001). *Facing the Unexpected: Disaster Preparedness and Response in the United States*, Joseph Henry Press.
  27. Lowe, S., Fothergill, A., (2003). *A need to help: Emergent volunteer behavior after September 11th*. Beyond September 11th: An account of post-disaster research, 293-314.
  28. Perry, R. W., (2003). Incident management systems in disaster management. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 12(5), 405-412.
  29. Scanlon, J., (1996). Help from the deep: the potential of ocean-based response to disaster. *Disaster Prevention and Management*, 5(3), 16-23. doi:10.1108/09653569610121204.
  30. Shepherd, M., Hodgkinson, P. E., (1990). The hidden victims of disaster: Helper stress. *Stress Medicine*, 6(1), 29-35.
  31. Taniguchi, H., (2006). Men's and women's volunteering: Gender differences in the effects of employment and family characteristics. *Nonprofit and voluntary sector quarterly*, 35(1), 83-101.

Influence of personal and environmental factors on the expectation of help from various entities and first responders during natural disasters

***Abstract:** The aim of quantitative research is the scientific explication of the influence of personal and environmental factors on citizens' expectation of help from various entities and first responders during natural disasters. The survey was conducted in the area of 19 local communities affected by consequences of natural disasters and 2500 citizens were surveyed using a multistep random sample. The obtained results of the survey show that citizens mostly (4.26) expect help from their family members and lastly from religious communities (2.39). In relation to first responders, citizens mostly expect assistance from firefighting-rescue units (3.62), and lastly from the police (3.31). Through further statistical analysis, it has been found that there is a significant influence of gender on the expectation of help during natural disasters from family members, religious communities and the police. The research results can be used to improve the effectiveness of natural disaster management in terms of helping affected people.*

***Keywords:** security, natural disasters, floods, demographic factors, awareness, police.*

Др Рената САМАРЦИЋ*,
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

doi:10.5937/bezbednost1703053S

УДК: 347.781/787:341.384

7.063(510)“1860“:343.71

7.011.4:347.761

Оригинални научни рад

Примљен: 15. 01. 2018. године

Датум прихватања: 17. 01. 2018. године

Ето шта је цивилизација учинила варварству¹

Апстракт: У раду се кроз специфичне примере из историје уметности сагледава проблем пљачке и конфискације уметничких дела и антиквитета као традиционалне последица рата, њихово преношење из изворног контекста и друштвене последице. Разматрају се и поједина актуелна питања реституције уметничких дела и антиквитета у земље њиховог порекла. На примеру пустошења и пљачке Летње палате у Пекингу (1860) од стране енглеских и француских трупа, које су обележиле Други опијумски рат, аутор посебно анализира однос Виктора Игоа према вандализму и позицију овог представника француског романтизма у одбрани кинеске уметности и цивилизације.

Кључне речи: уметност, ратни плен, сполијације, конфискације, Летња палата у Пекингу, пљачка, Виктор Иго.

---

* renataart@yahoo.com

¹ Рад је резултат истраживања на пројекту *Криминалитет у Србији и инструменти државне реакције*, који реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду, циклус научних истраживања 2015–2019.

Увод

У античком периоду римски освајачи су путем ратног пле-на стекли многа уметничка дела опљачкана у грчким светилиштима и градовима, о чему сведочи римски писац Плиније Старији (Gaius Plinius Secundus, 23-79. године) у спису *Историја природе*, у одломцима посвећеним историји уметности (објављеном 77. године) (Бојић, 2011). Према писању Плутарха у *Упредним животописима* знаменитих Хелена и Римљана (Marcelo, 21), римски војсковођа Марко Клаудије Марцел увеличао је свој тријумф грчким статуама опљачканим у Сиракузи (212. године п. н. е.), којима је украсио римске тргове (Plutarh, 1988:444-445). Након освајања и разарања античког града Коринта (146. године п. н. е.), Плиније Старији у *Историји природе* (XXXV, 4) пише да је римски војсковођа Луције Мумије Ахајски опљачкане трезоре ставио на аукцију, када му је за једну Аристидову слику пергамски краљ Атал понудио шест хиљада денара. Изненађен ценом, и поставши свестан вредности слике, он је прекинуо аукцију и слику пренео у храм богиње Церере, о чему Плиније каже: „По мени, то је први пут да је страна слика била изложена на јавном месту у Риму“ (Бојић, 2011:86). Након што је Сула заузео Атину (86. године п. н. е.), град древне славе био је препуштен убиствима и пљачкама римске војске током неколико дана (Sula, 12-13) (Плутарх, 1988a). Плиније Старији напомиње и поједине примере реституције уметничких дела која су имала религијску или неке друге вредности, у место свог настанка (Бојић, 2011).

Пљачкање грчких уметничких дела наставило се и у мирнодопско време, о чему сведочи познати правни случај парнице коју је 70. године п. н. е. у име опљачканих Сицилијанаца покренуо Цицерон (Marcus Tullius Cicero) против Гаја Вера (Gaius Verres), намесника Сицилије и „специјалисте за пљачке уметничких дела у провинцијама“ који ће постати „прототип крадљивца уметнина“ (Sauron, 2013:44; Самарџић, 2017:54–58). Када је по овлашћењу преторског суда сакупио доказе и сведоке, Цицерон је подигао тужбу против Вера (70. године п. н. е.), осуђујући нај тај начин свако насиље над културом. Цицерон (XXXIV, 74) у оде-

љку посвећеном уметничким делима у спису *Против Вера (in Verrem)* пише да је римски војсковођа Сципион Афрички, када је освојио Картагину, реституисао грађанима Сицилије уметничка дела (међу којима и статуу Дијане из града Сегесте), која су им за време Трећег пунског рата (у II веку п. н. е.) отели Картагињани (Cicéron, 2015: 125). Али, када је на Сицилију, као претор, стигао Гај Вер, *тај пљачкаш свих сакралних добара* наредио је одмах магистратима да статуу Дијане скину са пиједестала, након чега је са другим уметничким делима пренесена у Рим, што је у граду изазвало општу пометњу међу грађанима. Празан пиједестал, који је по наређењу Гаја Вера склоњен, враћен је од стране грађана Сицилије како би их подсећао на Скипиона Афричког и његову реституцију (Cicéron, 2015:124-127).

У каснијој историји Наполеонове конфискације уметничких дела широм Европе и у Египту, које су имале званичну подршку Конвента (1794) и Директоријума (1796), спровођене су у име идеја просветитељства, у чему је водећу улогу имао еминентни историчар уметности Доминик-Виван Денон, од 1802. године први директор Лувра (Hourt, 2006:33; Самарџић, 2017:62–65). У директиви коју је Директоријум упутио Наполеону из Париза, који позива на конфискације, се каже да је „дошло време да царство уметности треба да пређе у Француску, да би учврстило и украсило царство слободе“ (Фире, Озуф, 1996:124). Међу бројним ремек-делима пренесеним у Лувр у периоду 1794-1811. биле су скулптуре *Аполона Белведерског* и *Лаоконтова група* из Ватикана, као и слике Рафаела, Тицијана, Коређа, Рубенса и Рембранта и др. У оквиру Наполеонових уговора с италијанским војводама, они су у замену за мир били принуђени да предају уметничка дела (Englund, 2008; Lubliner-Mattatia, 2007). Током кампање у Египту (1798-1801), Наполеон је основао посебну Комисију за науку и уметност, коју је чинило 165 научника, које је послао у Египат да трагају за уметничким делима и антиквитетима од интереса за Лувр, након чега је основано Одељење египатских старина у Лувру (Hourt, 2006). После битке код Ватерлоа (1815), која је обележила крај Наполеонових ратова, уследила је, прва у историји, реституција

конфискованих уметничких дела у земље порекла (Самарцић, 2017:65).

Међу првима који су се супротставили идеји отимања уметничких дела из контекста у којем су створена, као и уопште идеји музеализације уметничких дела, био је познати француски археолог и теоретичар уметности Кватремер де Квинси (Quatremère de Quincy). У *Писмима генералу Миранди* о премештању италијанских уметничких споменика (из 1796) он осуђује Наполеонове конфискације, указујући да уклањање античких и ренесансних дела из њиховог историјског контекста поништава њихово значење и да је стицање добара током ратова неморално (Špikić, 2006).

Партенонске или Елцинове скулптуре

Када је енглески путник Федерик Даглас 1813. године пролазио кроз Атину, забележио је да га чуди „бестидност те руке која се усудила да склони оно што је Фидија поставио тамо, под Перикловим надзором“, мислећи на атинске скулптуре скинуте са Партенона, које се од 1816. године налазе у Британском музеју у Лондону (Valavanidis, 2004:30). Томас Брус, седми ерл од Елцина, британски дипломата у Цариграду (у Отоманском царству, под чијим влашћу је била и Грчка), добио је од султана Селима III *ферман* или писану дозволу да његови уметници (чија мисија је била цртање и израда одливака атинских споменика), несметано раде на Акропољу и са собом понесу споменике у Енглеску (Бабић, 2004:27, 30). Прве метопе скинуте су са Партенона у јулу 1801. године, док је лорд Елцин, који је послове надгледао из Цариграда, стигао у Атину тек 1802. године (Бабић, 2008:30). Када су први сандуци са метопама и киповима стигли бродовима у Енглеску, 1804. године, већ је била покренута дебата о оправданости Елцинових радњи. Бабић (2004:32) пише: „Тако је почела велика расправа, која пламти и данас, о томе јесу ли скулптуре с Партенона спасене од нехата и сигурног уништења, или без икаквог права отете од грчког народа, делима британског амбасадора и одлукама османских власти. Питање се може поставити и другачије: чија је баштина партенонски фриз –

европска или, пре свега, грчка?“ (Бабић, 2008:32). Под утицајем Бајроновог става о атинском Акропољу (у поеми *Ходочашће Чајлда Харолда*), део јавности је постао скептичан у погледу Елцинове намере да заштити и сачува уметничка дела и његов пројекат био је схваћен као незаконита и неморална пљачка (Бабић, 2008:32). Према Валаванидису (2004:13), радило се о „политичкој трговини“ ради учвршћивања британско-турских веза, јер је султан у складу са политичком ситуацијом морао да буде благонаклон према британском амбасадору, посебно након енглеске победе над Наполеоном.

Валаванидис (2004) указује да се идеја о поврату скулптура са Партефона родила од самог момента њиховог одношења, пошто је реч о симболу националног идентитета и доказу доприноса Грчке светској култури, као и нарушавању јединства једног културног ансамбла пљачкањем његових делова. У тој тежњи тражена је подршка међународних организација и институција, попут Уједињених нација и Унеска. Велика Британија, као држава и члан Унеска, одбила је у два наврата (1984. и 1985) да Грчкој врати скулптуре са Партефона (Valavanidis, 2004:29). Када је пре почетка Олимпијских игара у Атини (2004) грчка влада поново затражила поврат партефонских фризова и других скулптура, Британски музеј остао је при ставу да партефонски мермери неће никада напустити Енглеску, сматрајући да они нису добро само једне нације, да фондови Британског музеја превазилазе границе националног и да су скулптуре стечене на праван и легалан начин (Valavanidis, 2004:29).

Идеја о праву сваке државе да чува један део свог наслеђа као саставни део њеног културног идентитета била је супротна концепцији и мисији овог светског музеја – да представља дела целог човечанства, свих епоха и нација (Нопт, 2006:28). Нопт (Нопт, 2006:28) пише да је крајем 2002. године осамнаест најзначајнијих европских и америчких музеја подржало став Британског музеја заједничком декларацијом против систематске реституције дела старих цивилизација у земље порекла, јер би у супротном многи музеји остали испражњени.

На иницијативу Грчке и уз подршку 74 земље, Генерална скупштина УН усвојила је 9. децембра 2015. године *Резолуцију – Поврат или реституција културних добара у земље порекла (Resolution A/RES/70/76 – Return or Restitution of Cultural Property to the Countries of Origin)*, која подстиче реституцију или поврат културних добара у земље порекла, као и напоре за заштиту културне баштине. У седмој тачки ове *Резолуције* усвојене су декларације и препоруке међународних форума по питању поврата културних добара, које се односе и на Грчку. Њено усвајање је значајно и у односу на актуелне догађаје на Средњем Истоку, где су споменици светског културног наслеђа изложени сталној деструкцији (разарању), као и у односу на већ установљене везе између трговине културним добрима и финансирања терозима (Résolution 70/76). У *Резолуцији* се истиче да је за земље порекла од изузетне важности да обезбеде поврат својих културних добара од духовног, историјског и културног значаја и уједно се подржавају све иницијативе (било држава, институција или појединаца) за поврат незаконито присвојених културних добара у земље порекла на добровољној основи (Résolution 70/76).

Демонтажа партенонских фризова се сматра највећим актом вандализма извршеним у мирнодопско време, док је лорд Елцин, с друге стране, свој гест схватао као „услугу за уметност Енглеске“ (Valavanidis, 2004:16). У књизи *Историја вандализма*, историчара уметности Луја Реа (Réau, 1994:12), под појмом „вандализам“ схвата се не само деструкција (разарање) споменика из идеолошких разлога или обести, измена њиховог амбијента (јавни вандализам), њихова прекомерна рестаурација (рестаураторски вандализам), већ и измештање споменика из њиховог изворног контекста – *елцинизам*.

У исто време ће, у борби против продаје у иностранству материјала са рушевина и старих споменика Француске, Виктор Иго (Victor Hugo) у есеју *Рат рушитељима* (1832) написати: „Речено нам је да су Енглези за три стотине франака купили право да из рушевине дивне опатије Жумијеж (Jumièges) однесу све што желе. Тако се скрнављења лорда Елцина понављају код нас, а ми

из тога извучимо добит. Турци су продавали само грчке споменике; ми смо бољи од њих – продајемо своје“ (Hugo, 2006:51-52).

Виктор Иго – *Рат рушитељима* (1825. и 1832)

После Јулске револуције у Француској (1830), прво су писци епохе романтизма иницирали проблем заштите историјских споменика (Réau, 1994). Игоов есеј *Рат рушитељима*, написан у две верзије (1825. и 1832 – објављен у часопису *Revue des deux mondes*), према схватању Реа (Réau, 1994), истинска је објава „рата вандалима“ усмереним на рушење средњовековних споменика Француске. Важно место у есеју добила је идеја о очувању остатака националне прошлости у име заступника науке, уметности, укуса и историје, због чега ће се он сматрати првим француским манифестом посвећеном заштити историјских споменика у XIX веку (Špikić, 2006). Иго (Hugo, 2006:52) пише: „У свакој грађевини постоје два елемента – њена употреба и њена лепота. Њена употреба припада власнику, њена лепота свима; ако је руши, власник прекорачује своја права“.

Игоов критички тон у списима о заштити историјских споменика довео је до „промена у перцепцији средњовековља“ (Шпикић, 2006:21), према којем је оживео интензиван интерес после објављивања Игоовог романа *Богородичина црква у Паризу*. Есеј *Рат рушитељима* (1825) започиње речима: „Ако ствари још неко време буду ишле овим током, ускоро ће једини преостали национални споменик у Француској бити 'Сликовита и романтична путовања кроз античку Француску' (*Voyages pittoresques et romantiques dans l'ancienne France*) у којима се с љупкошћу, маштом и поетичношћу надмећу Тејлорова оловка и перо Шарла Нодијеа“ (Hugo, 2006:49). Судаћи по броју разорених споменика (двораца, кула, романичких и готичких цркава, катедрала и самостана) које Иго прецизно описује у есеју (међу којима су и кула Луја Прекоморског у Лаону и споменици Париза), у Француској није постојао ниједан град у којем централне и локалне власти, или појединци уз њихово одобрење,

нису срушили неки историјски споменик, о чему Иго у *Рат рушитељима* (1832) каже: „Сваког дана неко старо сећање на Француску одлази с каменом на којем је било записано... Вандализам има своје новине, своја друштва, своје школе, своје катедре, своју публику, своје побуде. Има на својој страни буржоазију... Желели бисмо избрисати све из наше историје. Пустошимо, претварамо у прах, уништавамо, рушимо вођени националним идејама... Већ смо пре рекли да су ови споменици капитал. Многи међу њима, чија слава привлачи богате странце у Француску, доносе земљи пуно више него што су коштали. Рушењем бисмо земљу лишили прихода...“ (в. Hugo, 2006:54, 63-65). Иго на крају овог есеја (1932) позива на активан надзор споменика, као и доношење закона против вандализма: „...Закони се доносе о свему, за све, против свега, поводом свега. Закон се доноси и за пренос кутија неког министарства с једне стране улице Гренел на другу. А за закон за споменике, закон за уметност, закон за француски народ, закон за сећања, закон за катедрале, закон за највеће плодове људског ума, закон за колективно дело наших очева, закон за повест, закон за оно што смо неповратно уништили, закон за оно што је једном народу након будућности најсветије, закон за прошлост, управо тај закон, добар, одличан, свет, користан, неопходан, нужан, хитан, немамо времена, њега нећемо написати!“ (Hugo, 2006:69).

Виктор Иго и пустошење Летње палате у Пекингу (1860)

Сасвим је логично што се Виктор Иго, као борац за заштиту уметничких старина, након пустошења и пљачке Летње палате у Пекингу, 6. октобра 1860. године од стране француских и британских трупа, за време Другог опијумског рата, „ставио на страну цивилизованих, Кинеза, против варвара, иако је ово 'светско чудо' познавао само из прича путника“ (Hugo, 2004:18). Он ће своје мишљење о походу на Кину, покренутом под заставама краљице Викторије и цара Наполеона, објавити у *Писму капетану Батлеру*, написаном у Отвил Хаусу, 25. новембра 1861. године и публикованом петнаест година након пустошења Летње

палате (*Actes et Paroles, tome II, Pendant l'Exil I, 1853-1861, Paris, 1875*) (Hugo, 2004; Zenghou, 2011).

Виктор Иго ће Летњу палату у Пекингу видети као „химеричну уметност, оно што је Партенон за уметност идеја. Све што може да изроди готово надљудска машта једног народа налазило се тамо. То није било, као Партенон, једно ретко и јединствено дело; била је то нека врста огромног примера химере, ако химера може имати пример... Уметници, песници, филозофи, познавали су Летњу палату; Волтер говори о њој. Говорили су: Партенон у Грчкој, пирамиде у Египту, Колосеум у Риму, Нотр Дам у Паризу, Летња палата на Истоку. Ако је нису видели, сањали би је. Била је нека врста застрашујућег непознатог ремек-дела које се назире у даљини у некаквом сутону, као силуета азијске цивилизације на хоризонту цивилизације Европе...“ (Hugo, 2004:18).

Летња палата нестала је 6. октобра 1860. године, након што су је заједно опљачкале и спалиле француске и енглеске трупе, у шта је, према писању Игоа (Hugo, 2004:18) било умешано и име лорда Елцина. У *Писму капетану Батлеру* Виктор Иго (Hugo, 2004:18) даље каже: „Оно што је учињено на Партенону, учињено је и у Летњој палати, потпуније и боље, тако да ништа не остане. Све ризнице свих наших катедра заједно не би се изједначиле с тим раскошним и величанственим музејем истока. Није ту било само уметничких ремек-дела, била је ту и гомила накита. Велики подухват, с великим добитком. Један од победника је напунио џепове, а видећи то, други је напунио сандуке; и вратили су се у Европу, руку под руку, смејући се. То је прича о два разбојника. Ми, Европљани, ми смо цивилизовани, а за нас су Кинези варвари. Ето шта је цивилизација учинила варварству...”.

У фебруару 2009. године, у аукцијској кући „Кристи“ понуђена је на продају колекција Пјера Бержеа и Ив Сен Лорана, у оквиру које су се налазиле и две кинеске бронзе – главе пацова и зеца, чија продаја је спречена због, како је установљено, њихове нелегалне провенијенције. Кина је затражила реституцију ових бронзи пошто су потицале из Летње палате у Пекингу. Две бронзане главе део су целине од дванаест глава са представама

животиња из кинеског хороскопа и красиле су фонтану у оквиру Летње палате у Пекингу, рађене према цртежима француског језуите Мишела Беноа у XVIII веку. Пјер Берже је у замену за реституцију две бронзе, од Кине тражио поштовање људских права и ослобођење Тибета (Desnos, 2009). После сложене процедуре која је имала велики одјек у медијима, бронзане статуе које потичу из Летње палате у Пекингу су 2013. године реституисане Кини.

Закључак

Историја крађа уметничких дела и антиквитета показује да је питање присвајања уметничких дела и њихове реституције присутно од периода антике, у којем су најпознатији случајеви римских пљачки дела грчке уметности извршени приликом освајања Сиракузе (212. године п. н. е.), Амбракије (189. године п. н. е.), као и освајања Коринта (146. године п. н. е.). Цицерон је зато пљачке грчких светилишта сматрао највећом несрећом Грка. Док у свом говору против Гаја Вера (који се сматра *прототипом крадљивца уметнина*) детаљно описује присвајање и реституцију статуе Дијане грађанима Сегесте, коју су са другим уметничким делима од грађана Сицилије присвојили Картагињани током Првог пунског рата, а потом реституисали Римљани, он ствара *модел* по којем ће се оне одвијати у будућој историји. Реч је *моделу* у којем ће увек бити присутни следећи елементи – уметничка дела (статуу Дијане Цицерон описује као јединствену и савршену уметност) у чијој лепоти уживају сви грађани; непријатељ (или *победник*) који им се такође диви и који их присваја; грађани лишени симбола свог идентитета (код којих „празни пиједестали“ изазивају емоције губитка), и на крају, атмосфера опште радости и благодарности када до реституције дође (па макар она била искоришћена и у политичке сврхе од стране колонизатора). Током Наполеонових похода, папа Пије VI дао је Француској бројна ремек-дела да би избегао рат, али тек после потписивања Толентинског мира (1797), пошто је

премештање слика које је папа обећао било спречено, јер је побудило емоције римског народа.

Приликом прве у историји реституције уметничких дела 1815. године, која је обележила крај Наполеонових освајања, бројне европске земље, попут Немачке, Аустрије, Белгије, Холандије, Италије и Шпаније, тражиле су од Француске повраћај конфискованих уметничких дела, изложених у њеним националним колекцијама. Тада су у Наполеоновом музеју остале само слике и скулптуре које нису реституисане због високих трошкова транспорта, што је био случај са Чимабуевом „Мадоном на престолу“ (*Maestà*), коју је тоскански војвода оставио Лувру, или Веронезеовом „Свадбом у Кани“ која је током Наполеонових похода по Италији, као ратни плен, транспортована из Венеције у Париз 1797. године. Током овог таласа реституције, базилици Светог Марка у Венецији враћени су бронзани коњи (заплењени током крсташких ратова, што такође покреће безброј питања), а катедрали у Гану централни панели полиптиха „Мистично јагње“ браће ван Ајк. Знајући за случај Француске, британска влада је парthenонске скулптуре од лорда Елцина купила у форми „приватне колекције“, како би се правно заштитила у случају тражења реституције. С друге стране, преношење парthenонских скулптура у Енглеску уздрмао је идентитет културне традиције грчког народа, пошто је реч о споменику – симболу хеленске, европске и светске цивилизације. Према експресији Виктора Игоа, Елциново име и даље има „ту коб да нас подсећа на Парthenон“. Пример реституције бронзаних глава из Летње палате у Пекингу (2013), 153 године после пљачке о којој пише и Виктор Иго, показује да сложено питање повраћаја нелегално присвојених уметничких дела и антиквитета у земље порекла никада не застарева. Виктор Иго је на крају *Писма капетану Батлеру* (1861) изразио наду „да ће доћи дан када ће Француска, ослобођена и очишћена, вратити овај плен опљачканој Кини“. Питање реституције уметничких дела и антиквитета данас је постало једно од главних у културној политици XXI века, на шта указује још увек актуелно питање Парthenонског фриза, које и даље супротставља Грчку и Велику Британију, иако је од преношења

партеонских фризова прошло више од два века, као и бројни други примери који показују да вандализам не зависи од цивилизацијског степена учиниоца, односно да су уметничка дела присвајали и уништавали и „дивљи“ варвари, али и високоразвијени народи.

Литература

1. Бабић, С., (2008). *Грци и други: античка перцепција и перцепција антике*. Слио, Београд.
2. Бојић, З., (2011). Плиније Старији о уметности. У: Плиније ст.: *О уметности*, Завод за уџбенике: Досије, Београд, стр. 13-60.
3. Valavanidis, D. D., (2004). *Mermeri sa Partenona: dan povratka*. Odeljenje za arheologiju Filozofskog fakulteta, Univerzitet u Beogradu, Beograd.
4. Винкелман, Ј. Ј., (1996). *Историја древне уметности*, Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад.
5. Gavela, B., (1978). *Istorija umetnosti antičke Grčke*. Naučna knjiga, Beograd.
6. Desnos, M., (2009, 4. 3). L'incroyable histoire des bronzes chinois. *Paris Match*.
7. Zenghou, C., (2011). Qui est le capitaine Butler? A propos d'une lettre de Victor Hugo sur le Palais d'Eté. *Revue d'histoire littéraire de la France*, vol. 111 (4), 891-903.
8. Massy, L., (2000). *Le vol d'oeuvres d'art*. Bruylant, Bruxelles.
9. Плиније ст., (2011). *О уметности*. Завод за уџбенике: Досије, Београд.
10. Pule, Ž., (1974). *Čovek, vreme, književnost*. Nolit, Beograd.
11. Réau, L., (1994). *Histoire du vandalisme: Les monuments détruits de l'art français*. Robert Laffont, Paris.
12. *Résolution adoptée par l'Assemblée générale le 9 décembre 2015.70/76. Retour ou restitution de biens culturels à leur pays d'origine*,
http://www.un.org/fr/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/76, доступно 25.12.2017. године

13. Самарџић, Р., (2017). *Уметност и криминал*. Нови Сад : Платонеум.
14. Špikić, М., (прir.) (2006). *Anatomija povjesnog spomenika*. Institut za povijest umjetnosti, Zagreb.
15. Houpt, S., (2006). *Tableaux volés: Enquête sur les vols dans le monde de l'art*. Éditions Stéphane Bachès, Lyon.
16. Hugo, V., (2004, octobre). Lettre au capitaine Butler. У: *Le Monde diplomatique*, стр. 18.
17. Hugo, V., (2006). *Rat rušiteljima*. У: *Anatomija povjesnog spomenika*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, стр. 48-70.
18. Cicéron (2015). *L'Affaire Verrès*. Paris: les Belles lettres.

This Is What Civilization Has Done To Barbarism

Abstract: *This paper examines the problem of spoliation and confiscation of works of art and antiques as traditional consequences of war, and their transfer from the original context and its social consequences, by providing specific examples from the history of art. It also aims to examine certain current issues of the restitution of works of art and antiques to the countries of their origin. In the example of pillage and plunder of the Summer Palace in Beijing by the English and French troops, which marked the Second Opium War, the author specifically analyzes the views of Victor Hugo on vandalism, and his standpoint as the representative of the French Romanticism in the defence of Chinese art and civilization.*

Keywords: *art, spoils of war, spoliation, confiscation, The Summer Palace in Beijing, plunder, Victor Hugo*

Renata SAMARDZIC, PhD*

UDK: 347.781/787:341.384

7.063(510)“1860“:343.71

7.011.4:347.761

Originalni naučni rad

Primljen: 12. 01. 2018. godine

Datum prihvatanja: 17. 01. 2018. godine

This Is What Civilization Has Done To Barbarism¹

***Abstract:** This paper examines the problem of spoliation and confiscation of works of art and antiques as traditional consequences of war, and their transfer from the original context and its social consequences, by providing specific examples from the history of art. It also aims to examine certain current issues of the restitution of works of art and antiques to the countries of their origin. In the example of pillage and plunder of the Summer Palace in Beijing by the English and French troops, which marked the Second Opium War, the author specifically analyzes the views of Victor Hugo on vandalism, and his standpoint as the representative of the French Romanticism in the defence of Chinese art and civilization.*

***Keywords:** art, spoils of war, spoliation, confiscation, The Summer Palace in Beijing, plunder, Victor Hugo*

---

* renataart@yahoo.com

¹ The paper is the result of a research within the project "Criminality in Serbia and Instruments of Government Reaction" implemented by the Academy of Criminalistic and Police Studies in Belgrade, 2015-2019 scientific research cycle

Introduction

During the period of antiquity, Roman conquerors acquired many works of art as spoils of war plundered from Greek sanctuaries and cities, as evidenced by the Roman writer Pliny the Elderly (*Gaius Plinius Secundus*, 23-79 AD) in his *Natural History*, in the passages dedicated to the history of art (published in 77 AD) (Bojic, 2011). According to Plutarch's *Parallel Lives of the Noble Greeks and Romans* (Marcelo, 21), the Roman military leader Marcus Claudius Marcellus enlarged his triumph with the Greek statues looted in Syracuse (212 BC), and used them to decorate the Roman squares (Plutarchus, 1988: 444–445). After the conquest and devastation of the ancient city of Corinth (146 BC), Pliny the Elder in the *Natural History* (XXXV, 4) notes that the Roman military leader Lucius Mummius Achaicus placed the plundered vaults at auction, on which occasion Atallus, king of Pergamon, offered six thousand denars for one of Aristide's paintings. Surprised by the price, and having become aware of the value of the painting, he interrupted the auction and transferred the painting to the temple of the goddess Cerera, on which Pliny reports: "In my opinion, this was the first time that a foreign painting had been exhibited in a public place in Rome" (Bojic, 2011: 86). After Sulla occupied Athens (86 BC), the city of ancient glory was exposed to the killings and plunders by the Roman army for several days (Sulla, 12-13) (Plutarchus, 1988a). Pliny the Elder also mentions some examples of restitution of works of art that had religious or other value to their place of origin (Bojic, 2011).

The plundering of Greek works of art continued during peacetime, as evidenced by a well-known legal case of the litigation initiated in 70 BC by Cicero (*Marcus Tullius Cicero*) against Gaius Verres, governor to Sicily and the 'specialist for the plundering of artistic works in provinces', who will later become 'the prototype of an art thief' (Sauron, 2013: 44; Samardzic, 2017: 54–58). When Cicero collected evidence and witnesses under the authority of the praetorian court, he pressed charges against Verres (70 BC), thus condemning all violence against culture. In the section dedicated to works of art in his paper "Against Verres" (*in Verrem*) Cicero (XXXIV, 74) writes that

the Roman military leader Scipio Africanus, after he had conquered Carthage, restored the Sicilian works of art to its citizens (including the statue of Diana from the city of Segesta) which had been plundered by the Carthaginians during the Third Punic War (in the 2nd Century BC) (Cicéron, 2015: 125). But when Gaius Verres, *that plunderer of all sacred property*, arrived to Sicily as praetor, he immediately ordered the magistrates to remove the statue of Diana from the pedestal, after which it was transferred to Rome with other works of art, which caused great turmoil among the citizens. The empty pedestal, which had been removed upon the order of Gaius Verres, was later returned by the citizens of Sicily to remind them of the Scipio Africanus and his restitution (Cicéron, 2015: 124–127).

In the later history, Napoleon's confiscations of the works of art throughout Europe and Egypt, which had the official support of the Convention (1794) and the Directory (1796), were carried out in the name of the ideas of enlightenment, and the leading role in them was played by the eminent art historian Dominique-Vivant Denon, who became the first director of the Louvre in 1802. (Haupt, 2006: 33; Samardzic, 2017: 62–65). In a directive sent by the Directory to Napoleon from Paris, which calls for confiscations, it is said that "the time has come for the empire of art to be transferred to France in order to strengthen and adorn the empire of freedom" (Fire and Ozuf, 1996: 124). Among the many masterpieces transferred to the Louvre in the period 1794-1811 were the sculptures of *The Apollo Belvedere* and *The Laocoön Group* from the Vatican, as well as the paintings by Raphael, Titian, Correggio, Rubens, Rembrandt and others. In the framework of Napoleon's contracts with Italian dukes, they were forced to hand over works of art in exchange for peace (Englund, 2008; Lubliner-Mattatia, 2007). During the campaign in Egypt (1798-1801), Napoleon founded a special Commission of the Sciences and Arts consisting of 165 scientists who were sent to Egypt to search for works of art and antiquities of interest for the Louvre, after which the Department of Egyptian Antiquities was founded in the Louvre (Haupt, 2006). It was only after the Battle of Waterloo (1815), which marked the end of Napoleon's wars, that the very first restitution of confiscated works of art to their countries of origin took place (Samardzic, 2017: 65).

Among the first to oppose the idea of looting works of arts from the context which they were created in, as well as generally the idea of the museumization of works of art, was the famous French archeologist and art theoretician Quatremère de Quincy. In *Letters to General Miranda* on the transfer of Italian art monuments (in 1796), he condemns Napoleon's confiscations, pointing out that the removal of antique and Renaissance works from their historical context depreciates their significance and that the acquisition of goods during wars is immoral (Spikic, 2006).

Parthenon's or Elgin's sculptures

In 1813, when an English traveler Federico Douglas was passing through Athens, he noted that he was surprised by the "boldness of that hand who dared to remove what Phidias had set up there, under the supervision of Pericles", referring to the Athenian sculptures taken from the Parthenon which have been at the British Museum in London since 1816 (Valavanidis, 2004: 30). Thomas Bruce, the seventh earl of Elgin, a British diplomat in Constantinople (in the Ottoman Empire, when Greece was under its authority), received from Sultan Selim III a *ferman* or a written permission that his artists (whose mission was to draw and produce the casts of Athenian monuments) can work without being disturbed at the Acropolis and bring the monuments to England (Babic, 2004: 27, 30). The first metopes were removed from the Parthenon in July 1801, while Lord Elgin, who supervised the work from Constantinople, arrived to Athens only in 1802 (Babic, 2008: 30). When the first boxes with metopes and statues arrived by ships to England in 1804, a debate about the justification of Elgin's activities had already been initiated. Babic (2004: 32) writes: "This is how a great debate was sparked, still aflame today, on whether the sculptures from the Parthenon had been saved from negligence and sure destruction, or looted without any right from the Greek people, due to the activities of the British ambassador and the decisions of the Ottoman authorities. The question can also be posed differently: whose heritage is the Parthenon frieze - European or, above all, Greek? "(Babic, 2008: 32). Under the influence of Byron's

attitude towards the Athenian Acropolis (in the poem "Childe Harold's Pilgrimage"), one part of the public became sceptical about Elgin's intention to protect and preserve the works of art, and his project was perceived as an illegal and immoral plunder (Babic, 2008: 32). According to Valavanidis (2004: 13), it was all about "political trade" in order to strengthen British-Turkish ties, because the sultan, in line with the political situation, had to be benevolent towards the British ambassador especially after the English victory over Napoleon.

Valavanidis (2004) suggests that the idea of returning the Parthenon sculptures was born the very moment of their removal, as they represent a symbol of national identity and a proof of Greece's contribution to the world culture, as well as the violation of the unity of the cultural ensemble by plundering its parts. In this endeavor, support from international organizations and institutions, such as the United Nations and UNESCO, was sought. Great Britain, as a country and UNESCO member, on two occasions (1984 and 1985) refused to return the Parthenon sculptures to Greece (Valavanidis, 2004: 29). When, before the start of the Olympic Games in Athens (2004), Greek government once again demanded the return of the Parthenon friezes and other sculptures, the British Museum maintained that Parthenon marbles would never leave England, believing that they were not just one nation's treasure, that the British museum's collections were beyond the national boundaries and that the sculptures had been acquired in a regular and legal way (Valavanidis, 2004: 29).

The idea of the right of every country to preserve one part of its heritage as an integral part of its cultural identity was contrary to the concept and mission of this world museum - to represent parts of all humanity, of all epochs and nations (Haupt, 2006: 28). Haupt (Haupt, 2006: 28) writes that at the end of 2002, eighteen most important European and American museums supported the British Museum's standpoint by a joint declaration against the systematic restitution of the works of ancient civilizations to their countries of origin, because otherwise many museums would have been emptied out.

On December 9, 2015 at the initiative of Greece and with the support of 74 countries, the UN General Assembly adopted a Resolution - Return or Restitution of Cultural Property to the Countries

of Origin (*Resolution A/RES/70/76 - Return or Restitution of Cultural Property to the Countries of Origin*), which encourages restitution or the return of cultural property to their countries of origin, as well as all efforts to protect the cultural heritage. In the seventh article of this Resolution, the declarations and recommendations from international forums regarding the return of cultural property were adopted, which also apply to Greece. This adoption is also significant with regards to the current events in the Middle East, where the monuments of the world's cultural heritage are exposed to permanent destruction (devastation), as well as with regards to the already established links between trade in cultural properties and financing terrorism (*Résolution 70/76*). The Resolution points out that for the countries of origin it is essential to ensure the return of their cultural property which are of spiritual, historical and cultural significance, and at the same time all initiatives (by countries, institutions or individuals) for the return of illegally appropriated cultural property to their countries of origin on a voluntary basis are supported (*Résolution 70/76*).

The dismantling of the Parthenon friezes is considered to be the greatest act of vandalism ever performed during peacetime, while Lord Elgin, on the other hand, considered his gesture as a "service for the art of England" (Valavanidis, 2004: 16). In his book "The History of Vandalism", art historian Louis Réau (Réau, 1994: 12) suggests that the term "vandalism" refers not only to the destruction (devastation) of monuments for ideological reasons or caprice, the changes in their surroundings (public vandalism), their excessive restoration (restoration vandalism), but also the relocation of monuments from their original context - *elginism*.

At the same time, in the fight against the international sales of materials from the ruins and old monuments of France, Victor Hugo in his essay "War on the Demolishers" (1832) wrote the following: "We are told that the English paid three hundred francs to buy the right to remove everything they want from the ruins of the beautiful Jumiéges Abbey. Thus, the desecrations of Lord Elgin have been repeated in our country, and we draw profit from it. The Turks used to sell Greek monuments; we are better than them - we sell our own" (Hugo, 2006: 51-52).

Victor Hugo – "War on the Demolishers" (1825 and 1832)

After the July Revolution in France (1830), the writers of the epoch of Romanticism were the first to initiate the problem of the protection of historical monuments (Réau, 1994). According to Reau (Réau, 1994), Hugo's essay "War on the Demolishers", written in two versions (1825 and 1832, published in magazine *Revue des deux monde*), is a true declaration of "war on vandals" who aim to demolish medieval monuments of France. An important place in the essay was given to the idea of preserving the remains of the national history in the name of the representatives of science, art, taste and history, which shall be considered the first French manifest dedicated to the protection of historical monuments in the 19th century (Spikic, 2006). Hugo (Hugo, 2006: 52) writes: "There are two elements to every building - its usage and its beauty. Its usage belongs to the owner, its beauty to everyone; if the owner were to demolish it, this would exceed his own rights".

In his writings on the protection of historical monuments, Hugo's critical tone led to "the changes in the perception of the Middle Ages" (Spikic, 2006: 21), according to which an intense interest was revived after the publication of Hugo's novel "Our Lady of Paris". His essay "War on the Demolishers" (1825) begins with the words: "If things continue to go this way, soon the only remaining national monument in France will be "Scenic and romantic trips" (*Voyages pittoresques et romantiques dans l'ancienne France*) in which Taylor's pencil and Charles Nodier's pen compete with grace, imagination and poetics"(Hugo, 2006: 49). Judging by the number of destroyed monuments (castles, towers, Romanesque and Gothic churches, cathedrals and monasteries) which Hugo accurately describes in the essay (among which there are the tower of Louis D'Outremer at Laon and the monuments of Paris), there was not a city in France where central and local authorities or individuals, with their approval, had not brought down a historical monument, on which Hugo writes in the "War on the Demolishers" (1832) the following: "Every day, an old memory of France vanishes together with the stone on which it was written... Vandalism has its own newspapers, its societies, its schools,

its faculty departments, its audience, its initiatives. It has bourgeoisie on its side... We would like to erase everything from our history. We are devastating, turning into dust, destroying, demolishing guided by national ideas... We have already said that these monuments represent capital. Many of them, whose fame attracts wealthy foreigners to France, bring the country much more than they originally cost. By demolishing, we would deprive the country of revenues... "(Hugo, 2006: 54, 63-65). At the end of the essay "War on the Demolishers" (1932), Hugo calls for active supervision of monuments, as well as the adoption of the law against vandalism:

"... Laws are adopted about everything, for everyone, against everything, on everything. A law is also adopted to enable a transfer of boxes from some ministry on one side of Grenelle Street to the other. And for the Law on Monuments, the Law on Art, the Law for the French People, the Law on Remembrance, the Law on the Cathedrals, the Law on the Biggest Products of the Human Mind, the Law on the Collective Work of Our Fathers, the Law on History, the Law on What We Irreversibly Destroyed, The Law on What is the Most Sacred to People after the Future, the Law on the Past, this law, good, excellent, holy, useful, necessary, indispensable, urgent, we do not have time, we will not write it! "(Hugo, 2006: 69).

Victor Hugo and the looting of The Summer Palace in Beijing (1860)

It is quite logical that Victor Hugo, as a fighter for the protection of art antiquities, after the looting and plundering of the Summer Palace in Beijing on October 6, 1860 by the French and British troops during the Second Opium War "was on the side on the civilized, the Chinese, against the barbarians, although this "world miracle" was known to him only from the stories of travelers" (Hugo, 2004: 18). He stated his opinion on the quest to China, initiated under the flags of Queen Victoria and the Emperor Napoleon, in his "Letter to Captain Butler" written in Hautville House on November 25, 1861 and published it fifteen years after the devastation of the Summer

Palace (*Actes et Paroles, II, Pendant l'Exil I, 1853-1861, Paris, 1875*) (Hugo, 2004; Zenghou, 2011).

Victor Hugo looked at the Summer Palace as "chimerical art", what the Parthenon is to ideal art. All that can be begotten of the imagination of an almost extra-human people was there. It was not a single, unique work like the Parthenon; it was a kind of enormous model of the chimera, if the chimera can have a model... Artists, poets and philosophers knew the Summer Palace; Voltaire talks of it. People spoke of the Parthenon in Greece, the pyramids in Egypt, the Coliseum in Rome, Notre-Dame in Paris, the Summer Palace in the Orient. If people had not seen it, they imagined it. It was a kind of tremendous unknown masterpiece, glimpsed from the distance in a kind of twilight, like a silhouette of the civilization of Asia on the horizon of the civilization of Europe... " (Hugo, 2004: 18).

The Summer Palace was destroyed on October 6, 1860, after it had been looted and burnt down by the French and English troops together, and according to Hugo (Hugo, 2004: 18), the name of Lord Elgin was involved in that, too. In the letter to Captain Butler, Victor Hugo (Hugo, 2004: 18) continues: "What was done to the Parthenon was done to the Summer Palace, more thoroughly and better, so that nothing of it should be left. All the treasures of all our cathedrals put together could not equal this formidable and splendid museum of the Orient. It contained not only masterpieces of art, but masses of jewelry. What a great exploit, what a windfall! One of the two victors filled his pockets; when the other saw this he filled his coffers. And back they came to Europe, arm in arm, laughing away. Such is the story of the two bandits. We Europeans are the civilized ones, and for us the Chinese are the barbarians. This is what civilization has done to barbarism..."

In February 2009, at the Christie's auctions, the collection of Pierre Berge and Yves Saint Laurent was offered at auction, which included two Chinese bronze statues - heads of a rat and a rabbit, whose sale was prevented due to, as it had been determined, their illegal provenance. China requested the restitution of these bronze heads since they originated from the Summer Palace in Beijing. The two bronze heads are parts of a total of twelve heads - representations

of animals from the Chinese horoscope and they decorated the fountain in the garden of the Summer Palace in Beijing, sculptured according to the drawings of the French Jesuit Michel Benoit in the 18th century. Pierre Berge, in return for the restitution of the two bronze statues, asked China to respect the human rights and free Tibet (Desnos, 2009). After a complex procedure that had resounded in the media, the bronze statues originating from the Summer Palace in Beijing were restored to China in 2013.

Conclusion

The history of the theft of works of art and antiques shows that the issue of appropriation of works of art and their restitution has been present since the period of antiquity, the most famous cases being those of the Roman plundering of Greek art which took place during the conquest of Syracuse (212 BC), Ambracia (189 BC), as well as the conquest of Corinth (146 BC). Cicero therefore considered the plundering of the Greek sanctuaries to be the greatest misfortune of the Greeks. While in his speech against Gaius Verres (which is considered to be *a prototype of an art thief*) he describes in detail the appropriation and restoration of the statue of Diana to the citizens of Segesta, which was appropriated from the Sicilian citizens by the Carthaginians during the First Punic War and then restored by the Romans, he creates a *model* upon which they will all take place in the future. It is a model according to which the following elements will always be present - works of art (Cicero describes the statue of Diana as a unique and perfect piece of art) the beauty of which is enjoyed by all the citizens; an enemy (or a *victor*) who also admires and considers them their own; citizens deprived of the symbols of their identity ("empty pedestals" cause the feelings of loss in them), and finally, the atmosphere of general joy and gratitude when the restitution takes place (even if it was used for political purposes by the colonizers). During Napoleon's conquests, Pope Pius VI gave France a number of masterpieces to avoid the outbreak of war, but did it only after the signing of the Treaty of Tolentino (1797) due to the fact that the

promised transfer of those paintings was prevented because it had stirred up the emotions of the Roman people.

During the restitution of works of art in 1815, the first ever to take place in history, marking the end of Napoleon's conquests, numerous European countries such as Germany, Austria, Belgium, the Netherlands, Italy and Spain, demanded that France should return the confiscated works of art which were exhibited in its national collections. At that time, the only remaining paintings and sculptures at Napoleon's museum were those that had not been returned due to high transport costs, as was the case of Cimabue's "Madonna on the throne" (*Maestà*), gifted to the Louvre by the Tuscan duke; or the case of Veronese's "The Wedding at Cana", which was transported from Venice to Paris in 1797 as a spoil of war during Napoleon's conquests in Italy. During this restitution rush, the bronze horses (seized during the Crusades, which has also sparked countless issues) were returned to Saint Mark's Basilica in Venice; and also the central panels of the polyptych "The Mystical Lamb" by the Van Eyck brothers was returned to the Cathedral in Ghent. Knowing the case of France, the British government purchased the Parthenon sculptures from Lord Elgin in the form of a "private collection" in order to ensure legal protection in the event of restitution being sought. On the other hand, the transfer of the Parthenon sculptures to England shook the identity of the cultural tradition of the Greek people, since it is a monument - a symbol of Hellenic, European and world civilization. According to the expression of Victor Hugo, Elgin's name continues to have "the fate to remind us of the Parthenon". The example of the restitution of the bronze heads from the Summer Palace in Beijing (2013) 153 years after the plunder, as described by Victor Hugo, shows that the complex issue of the return of illegally appropriated works of art and antiques to the countries of origin never becomes obsolete. Victor Hugo at the end of his letter to Captain Butler (1861) expressed his hope "that the day will come when France, freed and cleaned, will return this spoil of war to the robbed China". Nowadays, the issue of the restitution of works of art and antiques has become one of the main issues in the cultural policy of the 21st century, as pointed out by the still current issue of the Parthenon frieze which still causes a clash between Greece and

Great Britain although more than two centuries have passed since the transfer of the Parthenon friezes; and many other examples that indicate that vandalism does not depend on the civilizational level of the perpetrator, implying that the works of art have been appropriated and destroyed by both the "wild" barbarians and by highly developed peoples.

References:

1. Babić, S. (2008). *Grci i drugi: antička percepcija i percepcija antike*. Beograd: Clio.
2. Bojić, Z. (2011). Plinije Stariji o umetnosti. U. Plinije, st.: *O umetnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike: Dosije, p. 13–60.
3. Valavanidis, D.D. (2004). *Mermeri sa Partenona: dan povratka*. Beograd: Odeljenje za arheologiju Filozofskog fakulteta.
4. Vinkelman, J. J. (1996). *Istorija drevne umetnosti*. Sremski Karlovci; Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
5. Gavela, B. (1978). *Istorija umetnosti antičke Grčke*. Beograd: Naučna knjiga.
6. Desnos, M. (2009, 04.03). L'incroyable histoire des bronzes chinois. *Paris Match*.
7. Zenghou, C. (2011). Qui est le capitaine Butler? A propos d'une lettre de Victor Hugo sur le Palais d'Été. *Revue d'histoire littéraire de la France*, Vol. 111 (4), 891–903.
8. Massy, L. (2000). *Le vol d'oeuvres d'art*. Bruxelles: Bruylant.
9. Plinije, st. (2011). *O umetnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike: Dosije.
10. Pule, Ž. (1974). *Čovek, vreme, književnost*. Beograd: Nolit.
11. Réau, L. (1994). *Histoire du vandalisme: Les monuments détruits de l'art français*. Paris : Robert Laffont.
12. Résolution adoptée par l'Assemblée générale le 9 décembre 2015, 70/76. Retour ou restitution de biens culturels à leur pays d'origine). Available at:
http://www.un.org/fr/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/76
13. Samardžić, R. (2017). *Umetnost i kriminal*. Novi Sad: Platoneum.

14. Špikić, M. (prir.) (2006). *Anatomija povjesnog spomenika*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti.
15. Houpt, S. (2006). *Tableaux volés: Enquête sur les vols dans le monde de l'art*. Lyon: Éditions Stéphane Bachès.
16. Hugo, V. (2004, octobre). Lettre au capitaine Butler. In: *Le Monde diplomatique*, p. 18.
17. Hugo, V. (2006). Rat rušiteljima. In: *Anatomija povjesnog spomenika*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, p. 48–70.
18. Cicéron (2015). *L’Affaire Verrès*. Paris: les Belles lettres.

Ето шта је цивилизација учинила варварству

Апстракт: У раду се кроз специфичне примере из историје уметности сагледава проблем пљачке и конфискација уметничких дела и антиквитета као традиционалне последица рата, њихово преношење из изворног контекста и друштвене последице. Разматрају се и поједина актуелна питања реституције уметничких дела и антиквитета у земље њиховог порекла. На примеру пустошења и пљачке Летње палате у Пекингу (1860) од стране енглеских и француских трупа, које су обележиле Други опијумски рат, аутор посебно анализира однос Виктора Игоа према вандализму и позицију овог представника француског романтизма у одбрани кинеске уметности и цивилизације.

Кључне речи: уметност, ратни плен, сполијације, конфискације, Летња палата у Пекингу, пљачка, Виктор Иго

Др Милош ДОБРОЈЕВИЋ*

Факултет за рачунарство и информатику, Универзитет Синергија,
Бијељина, БиХ

doi:10.5937/bezbednost1703079D

УДК: 004.41:629.33

Оригинални научни рад

Примљен: 30. 05. 2017. године

Ревизија: 09. 10. 2017. године

Ревизија: 24. 12. 2017. године

Датум прихватања: 17. 01. 2018. године

Важност примене софтвера за управљање ресурсима и употребе „data mining“ техника за превенцију злоупотребе у флотном менаџменту¹

Апстракт: Системи за праћење експлоатације и одржавања моторних возила, тзв. флотни менаџмент, су веома сложени. У свакодневном раду прате велики број параметара високом учесталости, тако да стварају велике количине података које људско биће не може да протумачи и разуме. Са друге стране, саставни део функционисања великих система моторних возила су потенцијалне неправилности и нерегуларности које укључују ненамерне грешке изазване људским фактором, али и проневере, преваре или крађе. Услед велике количине информација, овакве неправилности и нерегуларности је тешко открити и зато менаџери који се баве флотним менаџментом у свакодневном раду све чешће морају да користе компјутерску анализу података која обухвата технике дата мининга и статистичке анализе. Након адекватне компјутерске обраде података, резултујући подаци постају прегледни, а

---

* mdobrojevic@sinergija.edu.ba

¹ У овом раду су делимично приказани и описани резултати рада ЕРП система Magma Fleet Manager™, интегрисаног у Magma CMS™ систем за управљање садржајем. Оба софтверска решења су ауторско дело др Милоша Добројевића.

евентуалне неправилности јасно уочљиве, без обзира на величину или структуру система моторних возила.

Кључне речи: *системи моторних возила, флотни менаџмент, дата мининг, превенција криминала.*

Увод

Флота је скуп возила, пловила, ваздухоплова и/или радних машина које се могу налазити у поседу компаније, јавног предузећа, установе или неке друге државне или приватне организације. У домаћој терминологији распрострањен је појам „возни парк“ који подразумева скуп транспортних средстава, при чему се превасходно мисли на аутотранспортне организације (Топенчаревић, 1987).

Који од ова два појма ће се користити зависи од типа, структуре и величине организације: возни парк и флота возила могу бити синоними у случају малог броја јединица у флоти или у случају организације са хомогеном флотом возила. Насупрот томе, појам возни парк може означавати организациону целину у оквиру флоте као веће организационе целине (нпр. радна јединица Возни парк у сектору Механизација).

Организације које у свом саставу поседују флоту возила могу бити разноврсне, од Rent-a-car агенција са једноставном организационом структуром и великим бројем унифицираних возила, до комплексних система са сложеном организацијом, бројним људством и великим бројем разнородних возила. Управљање флотом и одржавање флоте се номинално сврстава у флотни менаџмент.

Специфичан случај представљају организације које поседују велике возне, али и машинске паркове у којима се осим возила налазе различите групе радних машина (Табела 1). То могу бити грађевинска механизација, пољопривредна механизација, шинска возила, али и возила специјалне намене (хемијска индустрија, МУП, војска и сл). Управљање и одржавање сваке од поменутих група машина захтева праћење различитих, међусобно

неповезаних група параметара, али се технички и организационо такође сврстава у послове флотног менаџмента.

Табела 1 – *Састав возног/машинског парка према типу индустрије/институције (Добројевић, 2013)*
Table 1 – *Composition of the fleet in correlation of with industry/organization type*

Тип машина ►	Друмска и теренска возила						Грађ. машине			Остало		
	Аутомобили	Комби воз.	Доставна возила	Теретна возила	Приколице	Опасне материје	Аутобуси и минибусеви	Земљани радови	Вертикални транспорт	Обрада бетона	Шинска возила	Пољопривр. машине
▼ Индустрија												
Грађевинска оператива	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			
Путнички транспорт			✓	✓	✓	✓				✓		
Rent-a-car	✓					✓						
Транспортна предузећа	✓	✓	✓	✓	✓	✓						
Процесна индустрија	✓	✓	✓	✓	✓					✓	✓	✓
Енергетика	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			✓	✓	✓
Железница	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓
Пољопривреда	✓	✓	✓	✓							✓	✓
Прехрамбена индустрија	✓	✓	✓	✓								✓
Органи државне управе	✓	✓				✓						
Комунална предузећа	✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓		✓	✓
Полиција	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓					✓
Војска	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

Један од основних параметара који овакве организације теже да минимизирају јесте смањење оперативних трошкова флоте, што може да се односи на:

- трошкове поседовања флоте;
- трошкове одржавања флоте;
- трошкове експлоатације флоте.

Оперативни трошкови флоте се у пракси могу смањити ефикаснијим функционисањем система као целине, а да би се то остварило, неопходно је обезбедити квалитетно али ефикасно прикупљање података о раду сваке јединице у систему.

Оперативни проблеми

У протеклој деценији на тржишту се појавио велики број софтверских и хардверских решења за праћење различитих сегмената пословања флоте машина. Међутим, такви системи су у

међувремену постали изузетно сложени, са великим бројем параметара који се прате, а количина података прикупљених на дневној основи је одавно превазишла људску способност екстракције и разумевања добијених информација. Као пример, у табели 2 је дат распон броја прикупљених логова рада машине дневно и на месечном нивоу за само један параметар.

Табела 2 – Прикупљање информација: број логова генерисаних за један параметар на основу броја машина у флоти и изабране фреквенције бележења

Table 2 – Data collection: number of logs generated for the single parameter based on the number of machines in the fleet and chosen recording frequency

Број возила	Интервал [с]	Број логова* [10 ⁶]	
		Дневно	Месечно
1	1	0.029	0.605
500		14.400	302.400
1000		28.800	604.800
1	30	0.001	0.020
500		0.480	10.080
1000		0.960	20.160
1	300	0.000	0.002
500		0.048	1.008
1000		0.096	2.016

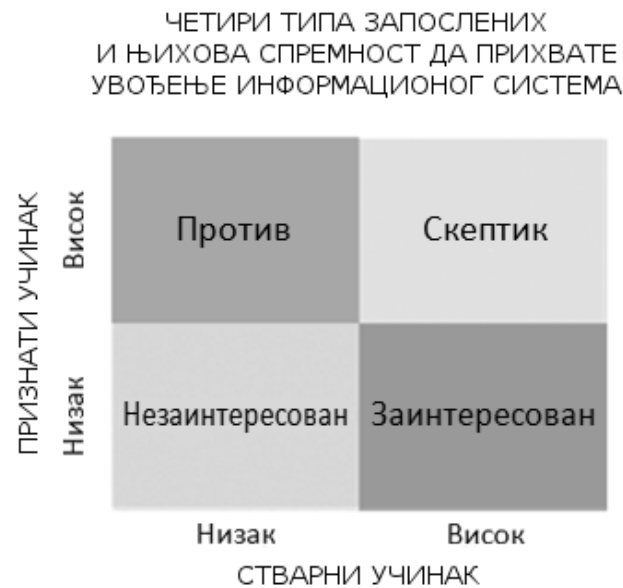
* - Осмочасовно радно време, 21 радни дан у месецу.

Флота у чијем се саставу налазе машине различитих произвођача, типова и намене, као и разграната структура компаније са организационим јединицама на различитим географским локацијама, често подразумева сарадњу са различитим добављачима горива, мазива и резервних делова. При томе је велика вероватноћа да свака од тих компанија користи различите информационе системе, а податке о обављеним трансакцијама доставља у нестандардизованом формату.

Из перспективе менаџмента, доношење пословних одлука на основу прикупљених података је очигледна предност. Међутим, то не значи да ће сви запослени са одобравањем прихватити увођење информационог система у свакодневни рад, док се у појединим групама може очекивати и опструкција.

Према шематском приказу, слика 1 (Bladt et al., 2014), запослени се могу груписати на основу њиховог стварног и признатог учинка. Стварни учинак запосленог представља његове конкретне радне резултате (енгл. work performance) процењене на основу критеријума као што су ефикасност, прецизност, поузданост, дисциплина и сл. Насупрот томе, признати учинак представља субјективни утисак о запосленом из перспективе колега и надређених, материјализован кроз месечна примања, радно место и друге привилегије.

У пракси се често дешава да запослени који својим квалитетним радом битно доприносе организацији немају адекватан признати учинак (нпр. неадекватна плата или радно место), и обрнуто, да запослени са ниским стварним учинком имају висок признати учинак (нпр. већа плата или виша позиција у хијерархији предузећа).

Слика 1 – Спремност запослених да прихвате увођење информационог система на основу признатог и стварног учинка

Image 1 – Enthusiasm of employees to embrace implementation of the information system, based on recognized and real work performance

На основу изложене логике може се претпоставити које групе запослених ће подржати увођење информационог система, а ко ће се борити против тога:

- запослени са високим стварним и признатим учинком ће бити скептици; неће се бунити против информационог система, али ће радије сачекати конкретне резултате његове примене;
- запослени са ниским стварним и ниским признатим учинком ће бити незаинтересовани за увођење информационог система;
- запослени са ниским стварним и високим признатим учинком ће бити противници увођења информационог система;
- запослени са високим стварним и ниским признатим учинком ће радо прихватити информациони систем у нади да ће тако доћи до изражаја квалитет њиховог рада.

У Републици Србији не постоје јавно доступни статистички подаци о експлоатацији возила и машина које су у власништву буџетских корисника, нити је та област законски регулисана. Државна ревизорска институција (www.dri.rs) је 2014. године објавила извештај о ревизији сврсисходности пословања *Управљање службеним возилима директних корисника буџета Републике Србије*, у коме су прикупљени подаци за 2012. годину:

- укупно има 26.966 службених возила;
- 6.244 возила је опште намене, 25% од укупног броја, 30% у укупним издацима;
- детаљном анализом обухваћено је 15 од 126 директних буџетских корисника, 88% од укупног броја возила, 84% укупних расхода;
- 12.000км годишње по возилу;
- просечна старост возила је 9,5 година;
- просечна потрошња 9,8 литара/100км;
- 1,9 милијарди динара трошкови одржавања возила опште намене (~3.000€ по возилу);

- трошкови горива – 60% укупних трошкова;
- текуће поправке и одржавање – 20% укупних трошкова;
- једна кривична пријава због злоупотреба.

Неефикасност управљања је образложена недостатком законске регулативе, као и тиме да евиденције директних буџетских корисника не обезбеђују текуће и свеобухватне податке о броју возила, њиховој искоришћености и расходима. Поступак ревизије сврсисходности трајао је око годину дана (Блиц, 2014.).

Технолошка платформа ERP систем

ERP системи су софтверски пакети за планирање и менаџмент ресурса у компанијама (енгл. *Enterprise Resource Planning*). ERP системи се обично састоје из већег броја софтверских апликација интегрисаних у јединствену целину, а организација их користи за прикупљање, менаџмент и интерпретацију информација о пословним активностима. Иако се сматра да су ERP системи намењени великим корпорацијама, оваква решења све чешће користе и мање компаније (Rubina et al., 2011.).

ERP систем *Magma Fleet Manager*^{TM} је специјализован за област управљања и одржавања различитих група машина, односно флотни менаџмент (Magma, 2013; Добројевић, 2013):

- возни парк,
- путнички и теретни транспорт,
- приколице,
- грађевинске машине,
- кранови,
- пољопривредне машине,
- остало.

Особине овог система које су кључне за адекватно прикупљање, груписање и интерпретацију података су:

- груписање машина према припадности организационим јединицама. Организациона структура компаније (слика 2а) је мапирана и на обрасцима се приказује у форми

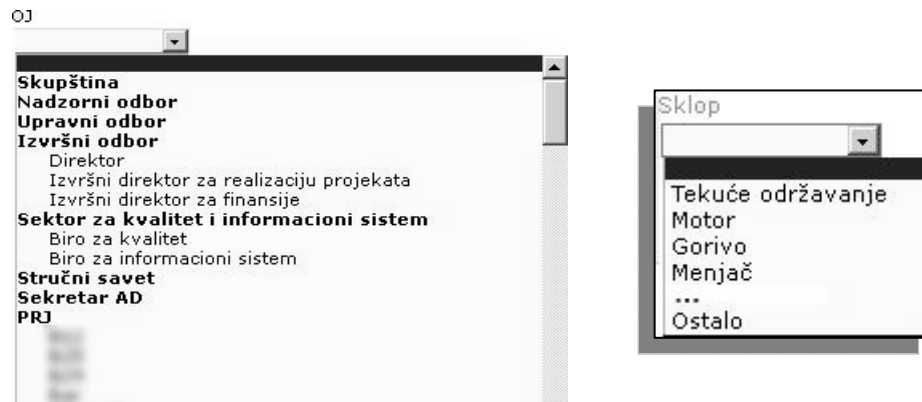
падајућег менија (слика 2б) помоћу којег корисник бира жељену организациону јединицу;

- доступност података у реалном времену;
- праћење потрошње горива;
- праћење сервиса, поправки и других интервенција по карактеристичним склоповима. Слично као организациона јединица, карактеристични склопови се на обрасцима апликације бирају помоћу падајућег менија;
- дистрибуција овлашћења за приступ;
- филтрирање података према различитим критеријумима.

Слика 2а – Део организационе шеме компаније
Image 2a – Company's organizational scheme (partial sample)

Слика 2б – *Magma Fleet Manager™ ERP систем – Симулација организационе структуре компаније (лево) и класификација интервенција на машинама по карактеристичним склоповима (десно)*
 Image 2 – *Magma Fleet Manager™ ERP system – Simulation of the company's organizational structure (left), and classification of machine repairs (right)*

Интеграција

Свака компанија поседује одређене специфичности у свом систему пословања које је чине јединственом. Зато, без обзира на брзи напредак технологије, на тржишту не постоји јединствено софтверско-технолошко решење које би могло да покрије све сфере пословања сваке компаније. Овај проблем се може превазићи на неколико начина:

1. потпуним прилагођавањем ЕРП система потребама фирме, укључујући израду и имплементацију потребних модула и апликација;
2. употребом више разнородних ЕРП система оспособљених да међусобно размењују податке;
3. израдом апликација по наруџбини оспособљених да размењују податке са компанијским ЕРП системом (Fagin et al., 2005.);
4. употребом комерцијалних и бесплатних веб сервиса.

Статистика и дата мининг

Техничка природа одржавања и управљања системом моторних возила, људски фактор, организациона структура, сложен ланац доношења одлука и набавке чине окружење погодно за обављање илегалних радњи које је тешко открити (Добројевић, 2014):

- крађе, проневере или преваре током редовног одржавања или ремонта машина;
- злоупотребе јединица током експлоатације.

У процесу управљања системом моторних возила следеће ставке се могу идентификовати као осетљиве тачке подложне криминалним радњама:

1. Експлоатација
  - гориво,
  - ангажовање возила;
2. Одржавање
  - резервни делови,
  - потрошни материјал (мазива, акумулатори, гуме),
  - контрола квалитета,
  - стање и исправност машине;
3. Ланац набавке
  - налози за набавку (табела 3),
  - процес набавке,
  - контрола квалитета.

Табела 3 – Флота возила, месечни утрошак радног времена за редовно одржавање

Table 3 – *Vehicles fleet, monthly expenditure of man-hours and man-days on regular vehicle maintenance*

Број возила	Интерв. месечно	Налози за набавку	Време утрошак	
			Часова ¹	Рад. дана ²
1	1	1	0.5	1
10		10	5	1
100		100	50	7
500		500	250	32 (2) ³
1000		1000	500	63 (3) ³

1	4	4	2	1
10		40	20	3
100		400	200	25 (2) ³
500		2000	1000	125 (6) ³
1000		4000	2000	250 (12) ³

5. Број радних сати потребних да се обраде сва возила у возном парку, уз просечно трајање интервенције од 30 минута.
6. Број радних дана потребних да се обави посао, уз осмочасовно радно време
7. Потребан број запослених непосредно на одржавању, уколико у месецу има 21 радни дан

Модерни системи за праћење возила комбинују ГПС (GPS, енгл. *Global Positioning System*), ГПРС (GPRS, енгл. *General Packet Radio Service*) и веб технологије да би обезбедили константан проток података о возилу/машини прикупљених помоћу дигиталних и аналогних инпута (Ивановић et al., 2013; Chen et al., 2008). Неке од информација које се прикупљају су:

- ГПС координате, односно позиционирање возила у реалном времену;
- брзина кретања, израчунава се на основу промене ГПС координата у времену;
- одступање од задате руте која се једноставно дефинише применом одговарајућег веб сервиса, нпр. Google maps;
- одступање од саобраћајних правила; прекорачење брзине кретања се може израчунати комбиновањем података прочитаних помоћу ГПС сензора и података добијених са одговарајућег веб сервиса, нпр. Google Maps Roads API;
- време старта и гашења мотора;
- број обртаја и други ЕЦУ подаци (енгл. ECU – Engine Control Unit);
- ниво горива у резервоару се мери помоћу одговарајуће сонде;
- позиција и нагиб возила/машине итд.

Подаци о пређеној километражи, утрошку горива, историји сервиса и одржавања машина могу се бележити помоћу наменски креираног софтвера, могу се уносити у обичну *Excel* табелу или, како је то најчешће случај у нашој земљи, могу се чувати у папирним документима. Међутим, уколико компанија не располаже алатима за анализу сачуваних података, не може стећи

увид у остварено пословање. Тиме се онемогућавају анализа, смањење трошкова и предвиђање, а одлуке се доносе на основу претпоставки уместо на основу чињеница (Kolman, 2013).

Дата мининг се користи за откривање образаца у сетовима података у циљу повећања ефикасности радних операција. Извучене информације се могу комбиновати на различите начине у функцији аутоматизације процеса или припреме информација за даљу обраду. У области одржавања машина, то се пре свега односи на:

- редовно одржавање (уља, филтери),
- превентивно одржавање,
- инвестиционо одржавање,
- потрошњу горива и мазива,
- потрошни материјал (гуме, акумулатори, кочионе облоге, ремени ...),
- праћење радних параметара.

Екстракција и анализа података се могу вршити у реалном времену или у задатим интервалима (дневно, недељно, месечно), уз правовремену аутоматизовану дистрибуцију информација. У случају детекције неправилности или одступања од очекиваних вредности, информације о томе могу бити искоришћене за детаљнију анализу да би се утврдило да ли је у питању технички или организациони проблем, или се пак ради о потенцијалној превари. Обавештења и/или упозорења могу бити уграђена у стандардне извештаје који се аутоматски дистрибуирају.

Ubaci Na čekanju

Vozni park ▶ BMW 316

Podaci o statusu mašine

Status Početak Kraj

Opis

Pošalji Otkazi

Kliknite samo jedanput na dugme Pošalji!

©2014 Magma Fleet Management. Sva prava su zadržana.
Powered by Magma

Слика 3 – *Magma Fleet Manager™* – Образац за подешавање статуса возила

Image 3 – *Magma Fleet Manager™* – Machine status submission form

Примена софтверског алата за праћење оперативних параметара флоте возила и откривање нерегуларности

Циљ истраживања је био да се испита способност софтверског решења да применом поменутих метода прикаже потенцијалне неправилности приликом одржавања флоте машина и степен утицаја људског фактора на квалитет резултата.

Као технолошка основа употребљен је *Magma CMS™* (Magma, 2014.) систем за управљање садржајем на интернету (енгл. CMS – Content Management System) у који је интегрисан софтвер *Magma Fleet Manager™* (Добројевић, 2013) са следећим инсталираним модулима (Magma, 2013):

- возни парк, путничка возила,
- распоред и статус машина,
- сервис,
- гориво,
- ангажовање машина.

У базу података су убачени насумично генерисани подаци о експлоатацији и одржавању флоте путничких возила.

Datum	Tip goriva	Količina	Cena / J.cena
16.06.2015	Benzin 95	14.00	2.000,00RSD 140,90RSD
06.06.2015	Benzin 95	28.00	4.000,00RSD 140,90RSD
02.06.2015	Benzin 95	11.00	1.500,00RSD 140,70RSD
16.05.2015	Benzin 95	21.00	3.000,00RSD 139,90RSD
05.05.2015	Benzin 95	14.00	2.000,00RSD 143,90RSD
05.05.2015	Benzin 95	10.00	1.500,00RSD 143,90RSD
28.04.2015	Benzin 95	11.00	1.500,00RSD 138,90RSD
28.04.2015	Benzin 95	22.00	3.000,00RSD 138,90RSD
28.04.2015	Benzin 95	11.00	1.500,00RSD 138,90RSD
18.04.2015	Benzin 95	18.00	2.500,00RSD 136,90RSD
21.03.2015	Benzin 95	22.00	3.000,00RSD 136,90RSD
18.03.2015	Benzin 95	22.00	3.000,00RSD 136,90RSD
12.03.2015	Benzin 95	18.00	2.500,00RSD 136,90RSD
09.03.2015	Euro Dizel	21.91	3.000,00RSD 136,90RSD
27.02.2015	Benzin 95	22.74	3.000,00RSD 131,90RSD

Слика 4 – Magma Fleet Manager™ – Листинг набавке горива за изабрано возило

Image 4 – Magma Fleet Manager™ – Fuel supply listing for the selected vehicle

Benzin 95			
337.7l ▶ 46.010,00RSD			
Euro Dizel			
21.91l ▶ 3.000,00RSD			
Benzin 98			
37.07l ▶ 70,00KM			
22.74l ▶ 3.000,00RSD			

Datum	Tip goriva	Količina	Cena / J.cena
16.06.2015	Benzin 95	14.00	2.000,00RSD 140,90RSD
06.06.2015	Benzin 95	28.00	4.000,00RSD 140,90RSD
02.06.2015	Benzin 95	11.00	1.500,00RSD 140,70RSD
16.05.2015	Benzin 95	21.00	3.000,00RSD 139,90RSD

Слика 5 – *Magma Fleet Manager*^{TM}, груписање података о набавци горива

Image 5 – *Magma Fleet Manager*^{TM}, fuel supply data grouping

Моделовање је извршено на основу узорка са подацима о делу возног парка (путничка возила) као мање организационе целине у оквиру сектора механизације једне велике грађевинске компаније, границе варијације основних вредности су усклађене са препорученим параметрима одржавања, при чему су у обзир узети старост возила, начин одржавања и врста експлоатације:

- градска возња или међумесна возња;
- рад на градилишту;
- просечна старост путничких возила 10 година;
- просечна старост теретних возила 15 година;
- уговорно одржавање или самостално одржавање.

Агрегација података

Подаци се могу прикупљати из различитих извора и са различитих локација, ручно, полуаутоматски или аутоматски, сходно потребама компаније и техничким могућностима

информационог система и електронске опреме за прикупљање података. Најчешће, прикупљају се следећи подаци:

- подаци о статусу и расположивости јединица у возном парку;
- подаци о набавци и/или требовању горива;
- ГПС подаци о кретању возила;
- подаци о текућем одржавању, редовним и ванредним сервисима, поправкама;
- подаци о возачима, руковооцима, сервисерима и другом особљу које има контакта са средствима у флоти.

Начин уноса података се одређује на основу самог типа података, који може бити описни (текст) или нумерички (број).

	Popravljano	Cena	Početak / Kraj
	Tekuće održavanje Test vanredni servis	0,00	01.12.2015
	Gume Test vanredno istice	0,00	30.06.2015
	Motor Test vanredni istekao	0,00	01.03.2015
	Izduv Zavarivanje izduvne grane ispred srednjeg lonca	500,00	11.11.2014
	Tekuće održavanje Ulje Elf 15/40 3x1l 490din/l	1.470,00	21.08.2014

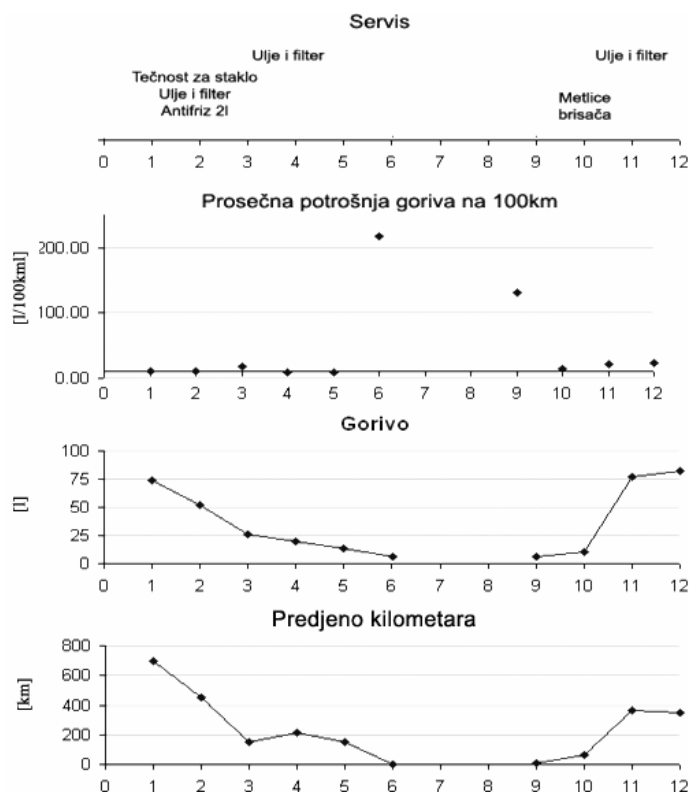
Слика 6 – Magma Fleet Manager™, преглед листе задатака на одржавању за изабрано возило према статусу и року

Image 6 – Magma Fleet Manager™, maintenance tasks list for the selected vehicle, according to task status and deadline

На слици 3 је приказан образац за промену тренутног статуса возила. Осим предефинисаних статуса који се подешавају избором опције у падајућем менију (нпр. исправно, неисправно, на поправци и сл.), потребно је унети и кратак опис са циљем да се кратко и јасно објасни узрок тренутног стања, као и временски интервал трајања статуса (датуме почетка и краја).

Нумерички подаци, попут података о требовању горива, се такође могу уносити ручно, али и аутоматски уколико организација и/или добављач горива располажу одговарајућом софтверском или хардверском опремом. Софтверска аутоматизација се може постићи тако што ће *Magma Fleet Manager*™ преузимати податке из магацинске службе или директно од добављача горива. Алтернативно, подаци се могу аутоматски уносити у систем уколико су возила обележена одговарајућим чиповима, опрема за точење горива опремљена одговарајућим читачима, и ако компанијски ЕРП систем подржава такву опрему.

Слика 7 – Упоредни графички приказ података за путничко возило у изабраном временском периоду од годину дана
Image 7 – Comparative data overview for vehicle in the selected time interval of one year

Груписање и визуелизација података

Без обзира на метод прикупљања података, прикупљене податке треба представити у облику који је погодан за преглед и даљу анализу. Софтвер *Magma Fleet Manager*™ омогућава такву визуелизацију података, слике 4-6.

На слици 4 је представљен део листинга требовања горива за изабрано возило у одређеном временском периоду. Иако је листинг прегледан, овакав приказ није погодан за анализу у случају када се машина често употребљава и троши веће количине горива. Због мноштва података, грешке у уносу или евентуалне злонамерне манипулације су тешко уочљиве.

Међутим, уколико се изврши груписање података према типу горива, као на слици 5, већ на први поглед је могуће уочити нелогичности: за исто возило су требовани бензин (397,51 литара) и дизел гориво (21,91 литара). Уз податак да се ради о путничком возилу са бензинским мотором, даље је тривијално истражити да ли је у питању случајна грешка или покушај злоупотребе.

Велике количине података се могу визуелно диверсификовати и применом одговарајућих боја. При томе, треба напоменути да употреба боја приликом визуелизације података није естетско питање, већ је од суштинског значаја као средство за саопштавање информације (Simmon, 2013)

На слици 6 је приказан преглед листе планираних задатака на пословима одржавања за изабрано возило. Податке у листингу софтвер аутоматски обележава одговарајућим бојама, у складу са тренутним статусом и задатим временским роковима. Извршени задаци су у сивој боји, задаци које ускоро треба извршити су у жутој боји, задаци чији је рок за извршење истекао а још увек нису окончани су у црвеној боји, а задаци који су планирани за неко будуће време нису означени посебном бојом.

Резултат

На слици 7 је приказан пресек података за изабрано возило у задатом временском интервалу, у овом примеру то је једна календарска година. На слици су упоредо приказани сервисни подаци, подаци о просечној потрошњи горива, набавци горива и пређеној километражи.

На дијаграмима су лако уочљива одступања од просечних вредности. Уколико није у питању статистичка грешка, одступања могу да укажу на:

- проблеме са техничком исправношћу машине;
- лош, нередован или злонамеран унос података;
- квалитет горива, мазива, потрошног материјала;
- злоупотребе у експлоатацији или приликом одржавања машине.

Даљом провером података у одговарајућем модулу софтвера за флотни менаџмент и унакрсном провером са подацима у компанијском ЕРП софтверу може се стећи детаљнији увид у срж проблема.

Закључак

Модерни системи за флотни менаџмент возила и радних машина су технички способни за праћење великог броја параметара и прикупљање огромних количина података. Прикупљање података се може обављати мануелно, полуаутоматски или аутоматски, према потреби и у реалном времену, помоћу ГПС, ГПРС и веб технологија, укључујући веб сервисе и одговарајући софтвер за флотни менаџмент, такође заснован на веб технологијама. Особље ангажовано на пословима менаџмента и одржавања флоте не може да прати или анализира толики обим података, што овакве системе чини подложним злоупотреби.

Насупрот томе, статистика и дата мининг су методе које омогућавају да се у великим количинама података открију скривене аномалије или обрасци. Комбиновањем оваквих метода

са одговарајућим техникама визуализације података могуће је значајно поједноставити процесе избора, праћења и анализе радних параметара, а самим тим и откривање суптилних покушаја злоупотребе.

Осим за организацију у целини, увид у резултате пословања и проналажење потенцијалних злоупотреба је могућ и по организационим јединицама компаније, наравно у складу са реалним овлашћењима.

Отпорност система на људски фактор се може унапредити повезивањем софтвера за управљање флотом са другим апликацијама у оквиру информационог система фирме.

Уколико су испуњени ови предуслови, софтвер за флотни менаџмент може да, поред своје основне намене, послужи и као ефикасно средство за откривање неправилности и евентуалних злоупотреба приликом експлоатације и одржавања великих група возила и радних машина.

Литература

1. Bladt, J., Filbin, B., (2014). *Who's Afraid of Data-Driven Management?*, Harvard Business Review, <https://hbr.org/2014/05/whos-afraid-of-data-driven-management/>; доступно 12.4.2017.
2. Блиц, (2014). *Радослав Сретеновић: Постоје злоупотребе са службеним возилима*, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/496469/Sretenovic-Postoje-zlo-upotrebe-sa-sluzbenim-vozilima>, доступно 12. 4.2017.
3. Chen, C. et al., (2008). *Using Data Mining Techniques on Fleet Management System*, <https://wenku.baidu.com/view/a35be3d076a20029bd642dd8.html>, доступно 24. 5. 2017.
4. D. A. Kolman, (2013). *Data mining for improved maintenance management*, <http://www.vehicleservicepros.com/article/10886642/data-mining-for-improved-maintenance-management>, доступно 16. 4. 2017.
5. Dobrojević, M., (2013). *Magma Fleet Manager v2.0*, У: Zbornik radova XIV Међународни научни skup Sinergija, ISBN 978-99955-26-32-0, стр. 263-267.

6. Добројевић, М., (2014). *Одржавање флоте – Употреба дата мининга и статистике у превенцији криминала*, Зборник радова XV Међународни научни скуп Синергија, Универзитет Синергија, Бијељина, БиХ.
7. Државна ревизорска институција, (2014). *Управљање службеним возилима директних корисника буџета Републике Србије*, <http://www.dri.rs/php/document/download/122/1>; доступно 17.4.2017.
8. Fagin, R., Kolaitis, P., Miller, R., Popa, L., (2005). *Data exchange: semantics and query answering*, Theoretical Computer Science, 336(1), стр. 89-124, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S030439750400725X>, доступно 19. 4. 2017.
9. Ivanović, G., Stošić, D., Jovanović, D., (2013). *GPS/GPRS tehnologije u upravljanju pomoćnom mehanizacijom na površinskom kori uglja*, у: Зборник радова XI међународна конференција „Одржавање и производни инжењеринг“, Будва, Црна Гора.
10. Magma, (2013). *Modules - Magma Fleet Management*, <http://en.magmafleetmanagement.com/features/modules-d139>, доступно 3. 5. 2017.
11. Magma, (2014). *Magma CMS*, <http://en.magma.rs/software-solutions/magma-cms>, доступно 9. 10. 2017.
12. Magma, (2013). *Управљање флотом*, <http://sr.magma.rs/softverski-paketi/upravljanje-flotom>
13. Rubina, A., Kotze, P., Van der Merwe, A., (2011). *Acceptance of enterprise resource planning systems by small manufacturing Enterprises*, у "Proceedings of the 13th International Conference on Enterprise Information Systems", SciTePress, стр. 229-238.
14. Simmon, R., (2013). *Use of Color in Data Visualization*, Nasa, https://earthobservatory.nasa.gov/resources/blogs/intro_to_color_for_visualization.pdf, доступно 18. 5. 2017.
15. Топенчаревић, Љ., (1987). *Друмски транспорт*, Грађевинска књига.

Importance of usage of ERP software and data mining techniques for crime prevention in fleet management

Abstract: *Systems for fleet management and fleet maintenance are very complex. Such systems track large numbers of parameters, with high frequency, on a daily basis, thus generating tremendous quantity of data which cannot be interpreted or understood by a human being. On the other hand, an inevitable part of daily operations of these systems is the possibility of unintentional human error, as well as serious irregularities, such as embezzlement, fraud or theft. Large quantities of data make these irregularities hard to detect and prevent. This makes the use of computer data analytics inevitable, including techniques of data mining and statistical analysis. After adequate data processing, resulting data sets are easy-to-read, and eventual irregularities become clearly visible, regardless of the size or structure of motor vehicle fleet.*

Keywords: *motor vehicle fleet; fleet management; data mining; crime prevention*

Проф. др *Славиша ВУКОВИЋ**
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

doi:10.5937/bezbednost1703101V

УДК:343.352

Прегледни научни рад

Примљен: 28.11.2017. године

Датум прихватања: 17. 01. 2018. године

Мерење ефеката превенције корупције¹

Анстракт: Од усвајања кључних међународних докумената који уређују механизме превенције корупције током последње две деценије прошло је довољно времена да би се могла сагледати искуства у погледу начина мерења њихове успешности и остварених резултата. Србија је у свом законодавству уредила те механизме, па је неопходно установити какви су резултати постигнути у њиховој имплементацији. Значајно је сагледати и резултате чланица ЕУ у имплементацији тих механизма, са каквим се тешкоћама оне суочавају и на које начине су до сада настојале да превазиђу те тешкоће, како би се та искуства упоредила са искуствима у Србији. Циљ је да се најпре укаже на начине како се прате остварени резултати у превенцији корупције и да се на основу извештаја водећих институција укаже на примере добре праксе у превенцији корупције и препреке које треба отклонити.

Кључне речи: корупција, превенција, ефекти, вредновање.

---

* E-mail: slavisa.vukovic@kpa.edu.rs

¹ Рад је резултат истраживања на пројекту *Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (бр. 179045), а реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду (руководилац пројекта је проф. др Саша Мијалковић) и резултат на пројекту *Криминалитет у Србији и инструменти државне реакције*, који финансира и реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду.

Увод

Иако се може говорити о подврстама корупције у зависности од области друштвеног живота у коме се она испољава, сматра се да су политичка и економска корупција две базичне врсте, јер се међу главним изворима корупције виде начин функционисања и природа политичке и економске димензије друштвеног система, који омогућавају појединим друштвеним групама да контролишу друштвене положаје, да њиховом злоупотребом учвршћују позиције моћи и додатно се материјално богате (Ћирић et. al., 2010:12). У околности које погодују корупцији често се убрајају пад стандарда грађана и незапосленост, а са друге стране се указује да су носиоци корупције угледни припадници средњих и високих друштвених слојева који се налазе на значајним положајима у јавном и приватном сектору. Постојеће криминолошке теорије заснивају се на следећим претпоставкама о улози новца у мотивисању чињења кривичних дела: новац промовише инструменталне ставове који смањују моралне дилеме у односу на техничке проблеме; новац подстиче осећање самодовољности које доводи до тога да људи постану одвојени једни од других и од мрежа социјалних дужности да се супротстављају криминалу; новац умањује ризик од откривања кривичног дела и олакшава нелегалне трансакције, и новац служи као маневар којим се избегава уплитање у емоционално напрезање и ризичне социјалне односе у којима отвореност може негативно утицати на статус и животни план (Engdahl, 2008:165-166).

Криза морала у савременом друштву у којем је новац основно мерило сваке, па и људске вредности, утицала је на појаву виртуелног морала који се декларативно прихвата, док у пракси владају другачија правила. Чињеница је да у условима декларативног залагања политичке елите и осталих чланова друштва за спречавање корупције, уз морално прихватање или претерано неосуђивање поступака заснованих на корупцији, напори усмерени против корупције не могу бити делотворни (Мрвић-Петровић, 2013:28). У друштвима у којима је изражен

такав јаз систем превенције корупције који је уређен правним прописима вероватно је унапред осуђен на неуспех. Наравно, постоје ситуације у којима се на коруптивно понашање у друштву не гледа увек као на друштвено опасно понашање. На пример, послови које, захваљујући подмићивању у иностранству, добијају домаће компаније имају „негативне“ ефекте који се огледају кроз нарушавање слободне конкуренције и интереса конкурената, али у исто време они имају и „позитивно“ дејство на домаће тржиште рада јер увећавају домаће пореске приходе, подстичу изградњу нових истраживачких капацитета у домаћим предузећима и слично (Wock, 2013:12). Осим што на корупцију утиче вредносна оријентација друштва и појединаца, Wock указује да на њу утиче и енормно увећање прописа и стварање компликованих процедура, јер оне за последицу могу имати изостајање аутономног доживљаја смисла правних норми, без чега нема солидарности у друштву.

Неспорно је да у изграђивању ефикасног и ефективног система за превенцију корупције посебну пажњу треба посветити отклањању или ублажавању негативног утицаја наведених фактора. С друге стране, бројни међународни правни инструменти, међу којима на првом месту треба издвојити *Конвенцију Уједињених нација против корупције*, постављају стандарде који пружају добру основу за процењивање достигнутог нивоа успеха у превенцији корупције (опширније у: Стојановић, Коларић, 2014). У другом поглављу *Конвенције* најзначајније мере за превенцију корупције груписане су у две групе: превентивне мере у јавном сектору и превентивне мере у приватном сектору. У јавном сектору кључне су мере усмерене ка спречавању корупције у областима финансирања политичких активности, рада јавних функционера и државних службеника, нарочито у области јавних набавки и управљања јавним финансијама, као и у области рада правосуђа. С друге стране, у приватном сектору превентивне мере су усмерене ка спречавању корупције у области привредно-финансијског пословања, нарочито кроз прописивање јасних стандарда за приказивање прихода и расхода и обезбеђивање адекватне контроле пословања, као и ка подстицању учешћа грађанског друштва у превенцији корупције. Колико превентивно

деловање у приватном сектору може бити значајно за превенцију корупције у јавном сектору, добро показује анализа узрока глобалне економске и финансијске кризе која се манифестовала 2008. године (Friedrichs, 2014). Колико се одмакло у примени тих превентивних мера предмет је анализе у најновијем Извештају Европске комисије о сузбијању корупције из 2014. године, као и у извештајима о спровођењу *Националне стратегије за борбу против корупције у Републици Србији* и извештајима независних државних институција чија је улога значајна у систему превенције корупције код нас. У наставку ће се кроз кратку анализу тих извештаја дати осврт на кључне налазе од значаја за даље унапређивање превенције корупције.

Антикорупцијска политика у Европској унији и пример Данске

Корупција је један од највећих изазова за европска друштва јер се економски трошкови који настају услед корупције у Европској унији процењују на 120 милијарди евра годишње, што је 1% БДП, односно нешто мање од годишњег буџета ЕУ. Зато не чуди податак да четири од пет грађана Уније сматра да је корупција главни проблем у њиховим земљама (European commission, *Migration and home affairs – Corruption*, 2017). Усвајањем *Стокхолмског програма* 2009. године Европска комисија је задужена за процену напора у борби против корупције и за развој антикорупцијске политике у сарадњи са Групом држава против корупције (GRECO) Савета Европе. Средином 2011. године Комисија је успоставила механизам за периодичну процену напора чланица ЕУ у борби против корупције, који треба да помогне у размени искустава о најбољој пракси и идентификовању трендова. У складу са *Акционим планом за статистику криминала за период 2011-2015*, у сарадњи са државама чланицама и независним експертима Комисија је идентификовала сет статистичких индикатора за корупцију, тако да је прво прикупљање података о тим индикаторима спроведено 2015. године, за период 2011-2013. (European commission,

Migration and home affairs – Corruption, 2017). Те активности треба да обезбеде боље сагледавање стања и трендова у антикорупцијској пракси у европским земљама, док са друге стране и даље остају значајни механизми за процењивање стања и трендова корупције које примењују првенствено организација Transparency International и Светска банка². Организација Transparency International редовно процењује корупцију у великом броју земаља и добијене резултате објављује у три најпознатија извештаја – *Индекс перцепције корупције у јавном сектору*, *Глобалном барометру корупције* који испитује перцепцију и искуство о подмићивању (ситном и на високом нивоу), и *Индексу давалаца мита* у коме се налазе резултати перцепције вероватноће да страна предузећа плате мито; док Светска банка објављује *Индекс контроле корупције* и *Преглед предузећа* (показује перцепцију и искуство повезано са корупцијом) (Savet Europe, 2015:24-25).

Што се тиче начина мерења достигнутог успеха, у *Извештају Европске комисије против корупције* из 2014. године избегнуто је преклапање с постојећим механизмима извештавања које спроводе GRECO, OECD, UNCAC, FATF и Moneyval. Ипак, он се темељи и на подацима који су добијени кроз постојеће механизме праћења, затим на подацима добијеним од националних јавних тела, подацима добијеним кроз истраживања академских институција, независних стручњака и организација цивилног друштва, подацима различитих делова Европске комисије и агенција ЕУ (Europol и Eurojust), подацима из посебно наручених студија (нпр. истраживање Еуробарометра из 2013. године усмерено на општу јавност и репрезентативни узорак предузећа у државама чланицама) и истраживачких пројеката које је суфинансирала ЕУ (Еуроре-

---

² Треба имати у виду да се због изражене тамне бројке у овој области не може прецизно говорити о размери корупције у друштву. С тим у вези, немачка Савезна криминалистичка служба указује да никакви поуздани искази о тренду корупције нису могући, иако у најугроженије секторе убраја шпедицију, одлагање отпада, промет некретнина, фармацеутску индустрију, производњу медицинске опреме и грађевинарство, послове у којима је држава једини или скоро једини наручилац неке робе, односно једини корисник неке услуге (2013:13).

an Commission, 2014a:37). Током 2011. године Комисија је основала групу одабраних стручњака за праћење корупције из разних подручја (јавна тела, правосуђе, превентивне службе, приватни сектор, цивилно друштво, међународне организације, наука итд.) која је помагала у припреми наведеног *Извештаја о сузбијању корупције*. Комисија је основала и мрежу локалних дописника за истраживање, која је допуњавала рад стручне групе кроз прикупљање и обраду релевантних података из сваке државе чланице, а састојала се од стручњака за корупцију из истраживачких институција и организација цивилног друштва. Да би се осигурао непристрасан приступ, ангажовано је 28 спољашњих ревизора који су надзирали главне резултате дописника и давали мишљење о њиховој непристрасности. Организоване су две радионице са по 14 представника земаља чланица из различитих сектора у циљу добијања информација о раду Комисије на извештају и добијања примера добре и лоше праксе из појединих држава чланица. На крају, Комисија је добила информације и од националних тела за сузбијање корупције која чине део Европске мреже контактних тачака против корупције (European Commission, 2014a:38-39). Све то показује да се *Извештај* у првом реду темељи на квалитативној, а не квантитативној процени.

Уз истраживања о перцепцији, анализирана је корелација корупције са стопом привредног раста, расподелом јавних средстава, раширеношћу интернета, вероватноћом кривичног прогона и применом правила тржишног надметања, али је због тешкоћа у прикупљању тачних и упоредивих података у државама чланицама било тешко извести јасне закључке. Ипак, Комисија је анализирала те показатеље на основу података из постојећих истраживања које су спровели ОЕCD, Светска банка, Светски економски форум, Transparency International и академски кругови, из Еуробарометра и других извора (European Commission, 2014a:39). На основу спроведене анализе, у *Извештају* се указује да је већина чланица ЕУ успоставила правне и институционалне оквире, стратегије и програме, али они сами по себи не воде нужно до жељених резултата (European Commission, 2014a:8). У неким државама чланицама, иако недостају адекватни прописи или стратешки про-

грами, видљиво је смањена учесталост корупције захваљујући постојећим системима превенције и традицији високе транспарентности. Интегритет у политици представља озбиљан проблем у многим државама чланицама. У политичким странкама или изабраним скупштинама на средњем и локалном нивоу кодекси понашања више су реткост него правило, а тамо где они постоје обично недостају ефикасни механизми праћења или јасни прописи о санкционисању. У неким случајевима се због недовољне одговорности развила перцепција да је политичка елита готово некажњива, док је у неким државама као озбиљан проблем истакнута политизација запошљавања на средњим и нижим нивоима руковођења у националној или регионалној/локалној управи (European Commission, 2014a:8-9).

На основу истраживања Еуробарометра утврђен је низак ниво искустава с митом у Данској, Финској, Луксембургу и Шведској, јер су испитаници у тим земљама ретко наводили да се од њих очекивало да дају мито (мање од 1 % случајева), а број људи који су сматрали да је корупција раширена био је знатно испод просека ЕУ (20%, 29%, 42% и 44%). У Великој Британији се само од пет особа (од 1115 испитаника) очекивало да дају мито (мање од 1 %), што је најбољи резултат у Европи, али су подаци о перцепцији показали да 64% испитаника сматра да је корупција у тој земљи раширена (просек за ЕУ износи 74%) (European Commission, 2014a:6). Са скором од 90 (од максималних 100) најбоље рангирана држава према Индексу перцепције корупције који је објавила организација Transparency International 2016. године је Данска. Она је и претходне три године била на првом месту наведене ранг-листе са скором 91 у 2015. години, 92 у 2014. години и 91 у 2013. години (Transparency International, Corruption perception index 2016).

Према антикорупцијском извештају за Данску, која је на првом месту међу чланицама ЕУ у погледу транспарентности, интегритета и контроле корупције, неколико међународних истраживања је показало се корупција не посматра као проблем у Данској како од стране њених грађана, тако и од стране међународних експерата. Ипак, простора за побољшање има, посебно у погледу

финансирања политичких странака и могућности гоњења и кажњавања данских корпорација за подмићивање у иностранству (European Commission, 2014б:8). У том смислу предлаже се имплементација препорука GRECO за побољшање транспарентности и надзорних механизма за финансирање политичких странака и појединачних кандидата, као и унапређивање борбе против подмићивања у иностранству кроз повећање нивоа новчаних казни за корпорације и друга правна лица. Политичке странке су обавезне да пријаве донације преко 2700 евра, а парламент чини доступним рачун странке јавности. Ипак, нема ограничења за донације из иностранства, од правних лица или анонимних донатора, као и износа који може бити дониран, што пружа мало могућности да јавност утврди могуће везе између финансирања странака и политичких одлука (European Commission, 2014б:5).

Што се тиче стратешког приступа Данска има добро развијено законодавство и правосудни систем за поступање са корупцијом, иако нема националну стратегију против корупције. Кривично законодавство обухвата све облике корупције које садржи Кривичноправна конвенција против корупције и њен Додатни протокол осим трговине утицајем. Парламент је повећао максималну казну за активно подмићивање у јавном сектору са три на шест година, док је за подмићивање у приватном сектору максимална казна повећана са једне године и шест месеци на четири године. Сматра се да Данска јавна служба има висок степен интегритета, а с обзиром да Данска има традицију високих етичких стандарда и транспарентности у јавним поступцима постоји мало формалних правила о интегритету и антикорупцији у јавној администрацији (European Commission, 2014б:2-3).

Чланови данског парламента немају законску обавезу да објављују своју имовину и нису предмет правила за праћење сукоба интереса. Ипак, одређене политичке странке захтевају да њихови посланици објављују податке о имовини, а контролу спроводи президијум парламента који поступа са случајевима конфликта интереса министара и посланика. Парламент унапређује транспарентност трошкова министара кроз планове отворености, тј. споразум између политичких странака у којим се министри подстичу да

објављују месечне трошкове, путне трошкове, примљене поклоне и друге релевантне информације. На добровољној основи министри објављују личне и финансијске интересе на вебсајту канцеларије премијера. Лобирање није посебно регулисано нити Данска има посебно прописану заштиту запослених у јавном или приватном сектору који пријављују корупцију (European Commission, 2014б:4). Иначе, на нивоу ЕУ јасно је уочена потреба уређивања процеса лобирања како би се смањиле могућности коруптивног утицаја на креирање политике ЕУ, иако је до сада пракса регистрације лоби организација била добровољна (Vuković, Bošković, 2016:133-134).

Већ из наведеног прегледа јасно је да неформални утицаји могу бити ефикаснији од формалних правила. То не значи да формална правила нису значајна, већ да она могу бити ефикасна само под условом да их подупиру неформално прихваћена правила која доприносе јачању интегитета институција и појединаца. Свест да је корупција штетна и да угрожава читаво друштво треба да омогући прогрес, односно да омогући већу приврженост поштовању правних норми. У том смислу оправдана је оцена да „правни позитивизам на којем се данас превасходно заснива борба против корупције није довољан уколико не постоји људска моралност за одмеравање правде и праведности“ (Тодоровић, 2014:98). Због тога се изградња система превенције не може свести само на реформу прописа, већ на јачање свести о значају поштовања тих прописа (Тањевић, Шпилер, 2016:146), при чему се мора водити рачуна да неприхватљиво понашање које се означава као коруптивно буде јасно одређено (Кесић, 2017:69). На послетку не треба заборавити да посебну тешкоћу у изграђивању делотворног система превенције корупције у Србији представља процес приватизације који са собом носи одређени степен политичког ризика, али ризика који се може свести на најмању меру кроз објективно, правично и економски оправдано одлучивање о власничкој трансформацији (Novaković, Vukasović, 2014:183).

Ефекти превенције корупције у Србији

Што се тиче начина вредновања ефеката превенције корупције у Републици Србији, може се рећи да је он веома добро прецизиран кроз *Акциони план за спровођење Националне стратегије за борбу против корупције за период 2013-2018. године*. С тим у вези, ефекти система за превенцију корупције могу се пратити кроз Извештај о спровођењу те стратегије и кроз извештаје о раду независних државних институција. У *Националној стратегији за борбу против корупције* наведено је девет области у којима ће се приоритетно деловати и то: политичке активности; јавне финансије; приватизација и јавно-приватно партнерство; правосуђе; полиција; просторно планирање и изградња; здравство; образовање и спорт и медији. *Стратегијом* се желе створити чврсти темељи за борбу против корупције, а у области превенције корупције дефинисано је десет циљева: анализа ризика на корупцију у поступку припреме прописа; запошљавање и напредовање у органима власти на основу критеријума и заслуга; транспарентност у раду органа власти; континуирана едукација о корупцији и борби против ње; активније учешће цивилног друштва у борби против корупције; активније учешће приватног сектора у борби против корупције; праћење спровођења закључака и препорука од стране Народне скупштине поводом извештаја независних државних органа; јачање надлежности, кадровских капацитета и услова рада Агенције за борбу против корупције, Заштитника грађана, Повереника за информације од јавног значаја и заштиту података о личности и Државне ревизорске институције; ефикасна и делотворна заштита узбуњивача и спречавање сукоба интереса запослених у јавном сектору.

У складу са наведеним циљевима предвиђене су измене и допуне *Закона о државним службеницима* ради јачања објективног конкурсног поступка, прецизирање трајања в. д. статуса и начина попуњавања положаја кроз интерни или јавни конкурс. *Законом о систему плата запослених у јавном сектору* прешло се на систем јединствене основице за обрачун и исплату плата, а Централни регистар обавезног социјалног осигурања повезан је са

Републичким фондом за пензијско и инвалидско осигурање, Републичким фондом за здравствено осигурање и Националном службом за запошљавање ради размене података о уплаћеним доприносима. У наредном периоду предвиђа се увођење пореских олакшица на добит правних лица која финансијски помажу цивилно друштво у борби против корупције, као и увођење законске обавезе да Влада најмање једном годишње подноси Скупштини извештај о спровођењу њених закључака по извештајима независних државних субјеката у року од шест месеци, и обавеза да се тај извештај Владе разматра на седници Скупштине (Агенција за борбу против корупције, 2017а:19-20).

Што се тиче процеса израде закона, Агенција за борбу против корупције је током 2016. године проценила ризик корупције у девет нацрта и четири предлога закона. Неке од препорука су усвојене, док су одређена решења која садрже ризике остала. На квалитет закона негативно утиче пракса њиховог усвајања по хитном поступку (од 88 закона 51 је донет по хитној процедури), а најчешћи недостаци били су недовољно јасне одредбе, широка дискрециона овлашћења органа јавне власти и препуштање министарствима да одређена питања ближе уређују подзаконским актима (Агенција за борбу против корупције, 2017б:53-54). Процена ризика корупције још увек није обавезна у изради прописа, а новим законом о Агенцији, чије доношење се очекује у скорије време, предвиђено је да Агенција пропише методологију за тај процес коју ће сви предлагачи примењивати. Органи државне управе надлежни за припрему закона који уређују питања предвиђена стратешким документима у области борбе против корупције биће дужни да нацрте закона доставе на мишљење Агенцији, док ће Влада достављати мишљења Агенције Народној скупштини и у образложењу предлога закона наводити да ли су разматране препоруке Агенције, и биће дужна да објасни разлоге због којих нека од препорука није усвојена (Агенција за борбу против корупције, 2017б:54).

Истраживања корупције треба да буду основ антикорупцијских јавних политика и основ за мерење њихових учинака и ефеката. Акциони план за преговор Србије о чланству у Европској

унији за поглавље 23 предвиђа јачање механизма за превенцију корупције на нивоу локалне самоуправе. Градови и општине треба да усвоје и примене локалне акционе планове за борбу против корупције, посебно у областима инспекцијског надзора, просторног планирања и изградње, јавних набавки, интерне ревизије и финансијског управљања и контрола (Агенција за борбу против корупције, 2017б:17). Агенција има Портал за обуке запослених у јавном сектору о етици и интегритету, а *Акциони план за спровођење Националне стратегије за борбу против корупције* предвиђа да, након измена *Закона о Агенцији*, та обука постане обавезна за све запослене у јавном сектору. Путем учења на даљину заинтересовани могу похађати обуку (током осам месеци било је 52 полазника). Израђен је *Извештај о спровођењу Националне стратегије за борбу против корупције* и стављен у функцију софтвер за електронско извештавање о њеном спровођењу (Агенција за борбу против корупције, 2017б:16).

У *Извештају о раду Агенције за борбу против корупције* констатује се да је корупција и даље у великој мери присутна у друштву и да резултати у борби против ње нису довољно видљиви (Агенција за борбу против корупције, 2017б:14). У области контроле имовине и прихода функционера повећан је број кривичних пријава и иницијатива поднетих надлежним органима за преко 29%. У 2016. години проверавани су извештаји за 347 функционера, док је покренуто 259 поступака због повреде *Закона*. У области сукоба интереса окончано је 1615 предмета и донето 353 одлуке којима је утврђена повреда *Закона*. Око 97% функционера поступило је по одлукама и мишљењима Агенције (Агенција за борбу против корупције, 2017б:15). Проблем представља и даље то што Агенција треба да контролише неколико десетина хиљада функционера са мање од 100 запослених, затим непрецизне и нејасне одредбе закона које доводе до проблема у комуникацији са другим институцијама, немогућност непосредног приступа службеној евиденцији и документацији државних органа и других правних лица, као и информациона неповезаност са њиховим базама података. Препреке у раду су и велики прилив докумената и недостатак простора за одлагање и чување докуменације, као и

непоштовање законом прописаних обавеза надлежних органа који су дужни да поступају по иницијативи Агенције за разрешење са јавне функције функционера (Агенција за борбу против корупције, 2017б:17).

У области контроле финансирања политичких активности Државна ревизорска институција је спровела прве ревизије 2015. године. Донето је више правоснажних судских одлука за кршење *Закона*, иако значајан број сумњи у вези са нелегалним финансирањем и злоупотребом јавних ресурса није испитан и/или кажњен (Агенција за борбу против корупције, 2016:114). *Законом о финансирању политичких активности* из 2011. повећана је усаглашеност пословања политичких странака са прописима и порастао је удео јавних ресурса у финансирању, док је смањена заинтересованост за прикупљање чланарина и прилога. Контролом поштовања тог закона утврђене су следеће неправилности: неприказивање или погрешно приказивање прихода и расхода, примање позајмица, финансирање из недопуштених извора, финансирање недопуштених (хуманитарних) активности, необјављивање извештаја и података о прилозима, а указано је и на потребу уређивања спорних питања у вези са кредитима и временом измиривања обавеза за изборну кампању, јер се кроз кредите и задужења без покрића отварају могућности за злоупотребе јавних ресурса и трговину утицајем (Агенција за борбу против корупције, 2016:115-116). GRECO је тражио да се преиспитају лимити прихода и расхода, да се размотри раздвајање максималног износа који се може прикупити из приватних извора за кампање од износа средстава из јавних извора, док су Венецијанска комисија и OEBS/ODIHR указали да треба водити рачуна да се не створи претерана зависност странака од финансија из јавних извора (Божанић, Локсимовић, 2016:86-87). Док укупан износ из приватних извора није ограничен, приватни прилози су ограничени (двадесет просечних месечних зарада за физичка лица, односно дупло у изборној години, и двестотине за правна лица).

Државна ревизорска институција, на основу 161 извештаја о ревизији у 2016. години, указује да систем интерне контроле у одређеном броју случајева није успостављен на начин да својим

функционисањем обезбеђује пословање у складу са прописима, интерним актима и уговорима. Ревизијом информационих система утврђен је недостатак одговарајућих апликативних контрола (у 89% случајева), док код већине ревидираних субјеката нису успостављени услови за адекватно функционисање интерне ревизије (Државна ревизорска институција, 2017:8-11). Предмет ревизије били су годишњи финансијски извештаји и завршни рачуни, а циљ утврђивање да ли контролисани субјекти истинито и објективно приказују финансијско стање, резултате пословања и новчане токове у складу са рачуноводственим начелима и стандардима, као и давање мишљења да ли су финансијске трансакције и одлуке у вези са примањима и издацима извршене у складу са законом, другим прописима, датим овлашћењима и за планиране сврхе (Државна ревизорска институција, 2017:9). Наведене констатације показују да постоји значајан простор за израду и реализацију планова интегритета, докумената који треба да буду резултат самопроцене изложености институција ризицима за настанак и развој корупције, као и изложености етички и професионално неприхватљивим поступцима. Циљ планова интегритета јесте да јачају индивидуалну честитост, професионализам, етичност и поступање у складу са моралним вредностима у институцијама јавног и приватног сектора. Они треба да допринесу да се поједноставе компликоване и да се укину непотребне процедуре, да се контролишу и смање дискрециона овлашћења руководиоца, јача одговорност запослених, повећа транспарентност у раду, као и да се јача професионализам и етика кроз едукацију, успостављање стандарда и елиминисање неефикасне праксе и неприменљиве регулативе (Агенција за борбу против корупције, 2012:3-4). Те рањиве процесе треба препознати пре свега кроз анализу функционисања субјеката који имају обавезу доношења плана интегритета, а то су државни органи и организације, органи територијалне аутономије и локалне самоуправе, јавне службе, установе и јавна предузећа.

Закључак

Упоредна анализа антикорупцијске политике у земљама чланицама ЕУ и Србији показује да свеобухватност формалноправног уређења система превенције корупције није нужно повезана са рангом земље према резултатима водећих истраживања перцепције корупције. Пример Данске то најбоље показује. Иако у тој земљи одређене области нису формалноправно уређене у потпуности у складу са међународним стандардима за превенцију корупције, она се налази на првом месту Индекса перцепције корупције. Разлози за то најчешће се везују за традицију поштовања високих етичких стандарда и принципа транспарентности у јавном животу, који обезбеђују довољно јак неформални утицај за одвраћање представника државних институција од коруптивног понашања. И поред тога присутне су активности усмерене ка потпуном усклађивању домаћег законодавства са захтевима међународноправних инструмената у овој области. У Србији су у значајној мери спроведене активности с циљем наведеног усклађивања и, што је посебно важно нагласити, кроз израду *Извештаја о спровођењу Националне стратегије за борбу против корупције* и извештаје о раду независних државних институција могуће је пратити напредак у практичној примени усвојених стандарда. У тим извештајима јасно су идентификовани даљи правци за унапређивање постојећег стања. У наредном периоду треба очекивати да ће доследно спровођење кључних прописа и стратешких докумената допринети даљем смањивању простора за испољавање коруптивног понашања, као и јачању свести о потреби поштовања етичких стандарда како би се дугорочно повећала ефикасност јавног и приватног сектора у обезбеђивању одрживог друштвеног развоја.

Литература

1. Агенција за борбу против корупције, (2012). *Приручник за израду плана интегритета*, Агенција за борбу против корупције, Београд.
2. Агенција за борбу против корупције, (2016). *Главни закључци конференције о ефектима контроле финансирања политичких активности*, Зборник радова „Финансирање политичких активности у Републици Србији – ефекти контроле“, Агенција за борбу против корупције Републике Србије, Београд, стр. 112-116.
3. Агенција за борбу против корупције, (2017а). *Извештај о спровођењу Националне стратегије за борбу против корупције у Републици Србији за период од 2013. до 2018. године и ревидираног Акционог плана за њено спровођење за 2016. годину*, Агенција за борбу против корупције, Београд.
4. Агенција за борбу против корупције, (2017б). *Извештај о раду за 2016. годину*, Агенција за борбу против корупције, Београд.
5. Vock, M., (2013). *O uzrocima korupcije i njenoj neminovnosti u savremenom društvu*, Zbornik radova „Borba protiv korupcije – iskustva i poređenja“, Institut za uporedno pravo, Beograd, str. 11-19.
6. Божанић, М., Јоксимовић В., (2016). *Контрола финансирања политичких странака и европски стандарди*, Зборник радова „Финансирање политичких активности у Републици Србији – ефекти контроле“, Агенција за борбу против корупције Републике Србије, Београд, стр. 84-90.
7. Ćirić, J., Reljanović, M., Nenadić, N., Jovanović, M., Dobrašinović, D., Rejović, D., (2010). *Korupcija: problemi i prevazilaženje problema*, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd.
8. Државна ревизорска институција, (2017). *Извештај о раду Државне ревизорске институције за 2016. годину*, Државна ревизорска институција Републике Србије, Београд.
9. Engdahl, O., (2008). The role of money in economic crime. *British journal of criminology*, 48(2): 154-170.
10. Friedrichs, D., (2014). Kapitalističke banke kao kriminalni preduzetnici – slučaj Vol Strita, *Crimen*, br. 1, str. 18-34.

11. Kesić, Z., (2017). Pojavni oblici korupcije u policiji, *NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 22(1): 53-73.
12. Mrvić-Petrović, N., (2013). *Moralna komponenta sprečavanja korupcije*, Zbornik radova „Borba protiv korupcije – iskustva i poređenja”, Institut za uporedno pravo, Beograd, 21-30.
13. European Commission, (2014a). *Report from the Commission to the Council and the European Parliament – EU Anti-corruption report*, European Commission, Brussels.
14. European Commission, (2014b). *Annex Denmark to the EU Anticorruption report*, European Commission, Brussels.
15. European commission, *Migration and home affairs*, Corruption, https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-human-trafficking/corruption_en, dostupno 10. 8. 2017.
16. *Национална стратегија за борбу против корупције у Републици Србији за период од 2013. до 2018. године*, Службени гласник Републике Србије, бр. 57/2013.
17. Novaković, S., Vukasović, D., (2014). Modaliteti finansijskog kriminala kod vlasničke transformacije kapitala u tranzicionim ekonomijama, *NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 19(1): 173-184.
18. Savet Evrope, (2015). *Borba protiv korupcije: osnovni pojmovi – priručnik za obuku*, Savet Evrope, Strasbourg.
19. Стојановић, З., Коларић, Д., (2014). *Кривичноправно сузбијање организованог криминалитета, тероризма и корупције*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд.
20. Тањевић, Н., Шпилер, М., (2016). Кључни ризици за корупцију у јавним набавкама и против мере у правном оквиру Републике Србије, *Безбедност*, 58(2): 131-150.
21. Тодоровић, З., (2014). Корупција у Србији – историјско–културолошки аспекти, *Безбедност*, 56(1): 88-103.
22. Transparency International, *Corruption perception index 2016*, https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016, dostupno 1. 11. 2017.
23. Vuković, S., Bošković, G., (2016). Корупција и њена контрола у Србији и Европској унији, *Strani pravni život*, (2): 125-137.

Measurement of Effects in Prevention of Corruption

***Abstract:** Since the adoption of key international documents that regulate mechanisms for preventing corruption over the last two decades, there has been enough time to be able to see the experiences regarding how to measure their performance and the achieved results. Serbia has regulated these mechanisms in its legislation, so it is necessary to look at the results achieved in their implementation. It is also important to look at the results of EU member states in the implementation of these mechanisms, what difficulties they face and how they have so far sought to overcome these difficulties in order to compare those experiences with experiences in Serbia. The aim is first to point out the ways in which the results achieved in preventing corruption are monitored and, on the basis of reports from leading institutions, point to examples of good practice in preventing corruption and the obstacles that need to be addressed.*

***Keywords:** corruption, prevention, effects, measurement*

Др Александар ЈАЗИЋ*

Научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд

doi:10.5937/bezbednost1703119J

УДК: 351.759.6

Прегледни научни рад

Примљен: 08. 12. 2017. године

Датум прихватања: 17. 01. 2018. године

Утицај ванредних ситуација на појединца и његово окружење¹

***Апстракт:** Ванредне ситуације представљају не само безбедносни, већ и социолошки проблем. Разлог за то је чињеница да се током и након разарања појављују проблеми социолошке природе, јер у таквим ситуацијама највећи терет подноси становништво. У зависности од места настанка и развоја ванредне ситуације одређени делови становништва су изложенији у односу на друге. Ипак, ванредна ситуација погађа све грађане на директан или индиректан начин, јер сваки грађанин реагује другачије на проблем који погађа друштво у којем живи. Ванредне ситуације угрожавају животе људи, материјалну имовину и животну средину, што указује на њихов мултидимензионални карактер, односно на велике опасности које са собом носе и на њихову ширину. Такве врсте опасности изазивају последице по друштво које не нестају престанком те опасности, већ је потребно доста време-*

---

* E-mail: jazic@diplomacy.bg.ac.rs; tel.: 060 411 7880

¹ Рад представља део научног пројекта *Србија у савременим међународним односима: Стратешки правци развоја и учвршћивања положаја Србије у међународним интегративним процесима – спољнополитички, међународни, економски, правни и безбедносни аспекти*, који је финансирало Министарство науке и технолошког развоја Владе Републике Србије (евиденциони број: 179029), а реализовао се у Институту за међународну политику и привреду у периоду од 2011. до 2014. године.

на како би се оне уклониле. За њихово уклањање потребна је шира друштвена акција. Основни циљ рада је приказ проблема са којима се током ванредних ситуација суочава становништво, локалне заједнице и друштво. Анализом ових проблема стећи ће се увид у реакцију друштва, социолошке проблеме који се појављују, као и у то које кораке друштво предузима у спречавању и умањивању последица ванредних ситуација.

Кључне речи: ванредне ситуације, катастрофе, друштво, локалне заједнице, становништво, појединац.

Увод

Ванредне ситуације представљају на одређен начин друштвену појаву ако се, на пример, узме у обзир људски фактор у климатским променама. Не треба изгубити из вида процес глобализације који је директно подстакнут укључивањем људи у токове које овај процес доноси са собом. Један од примера је тежња људи да што више развију савремене технологије које треба да им олакшају живот и у производном смислу увећају профит. Треба узети у обзир да је то савремени тренд развоја људског друштва. То се не може узети у потпуности као оправдање, јер су људима данас више него икад доступни разни начини да се информишу. Као последица наведеног сплета околности у којем су директни учесници људи настају климатске промене које мењају екосистем. Климатске промене и са њима повезане нагле или постепене промене у екосистему узрочник су ванредних ситуација. У тренутку настанка ванредних ситуација највећа вредност коју треба сачувати су људски животи. Важно је што више сачувати и вредности и материјална добра која постоје на угроженом подручју како би се након престанка ванредне ситуације живот људи у том подручју што пре вратио у нормално стање.

Ванредне ситуације не угрожавају само људске животе, већ и материјална добра, животиње и културну баштину. Ипак, још једна појава неминовно прати ванредне ситуације, а то је нестабилност државе и друштва. У таквој ситуацији институције које брину о појединцу добијају другу улогу. Брига за појединца остаје,

али се мења смисао. Функционисање ових институција своди на очување живота, збрињавање и бригу о здрављу људи, што наравно није занемарљиво. Њихов режим рада се трансформише у складу са обимом и последицама које ванредна ситуација изазива.

Постоје разни облици у којима се ванредна ситуација може манифестовати. Најчешћи пример су поплаве, земљотреси, удеси у фабрикама, епидемије, изливање опасних материја. Често се ванредне ситуације могу трансформисати у катастрофе. То се дешава када ванредне ситуације постану обимније у односу на прихваћена схватања шта ове ситуације подразумевају. Друштво се у целини ангажује на спречавању и ограничавању деловања ванредних ситуација, а након њиховог престанка на уклањање последица које иза ових ситуација остају. Сходно томе, друштво функционише на другачији начин и одређени приоритети на које се обраћа пажња у редовним околностима стављају се на друго место. Најважније државне службе фокусиране су на враћање функционисања друштва и државе у редован режим.

Свака ванредна ситуација неминовно доноси и социјалне проблеме, јер је становништво угрожено њеним деловањем. Када је у питању социолошки аспект ванредних ситуација, онда се не говори о опасностима по живот појединца, већ о утицајима који мењају његов начин живота. Треба узети у обзир и психолошке притиске којима је становништво изложено, а који могу бити и последица социјалних проблема. Честа је појава да друштво није спремно да се избори са социјалним проблемима који настају као последица ванредних ситуација, па се ти проблеми решавају на дневној бази и од случаја до случаја. То додатно чини тежим ситуацију у којој се читаво друштво налази. То је и разлог да се делује превентивно на ванредне ситуације и умање њихове последице, али са становишта безбедности. У савременим околностима потребно је развити систем за деловање у ванредним ситуацијама са социолошког становишта.

Појам ванредних ситуација

Постоје различита тумачења и схватања ванредних ситуација. За тему овог рада било би корисно да на почетку јасно дефинишемо овај појам. Јасним разумевањем овог појма моћи ћемо да стекнемо увид у његове социолошке аспекте.

С обзиром да ванредне ситуације носе са собом различите опасности било би добро да укажемо на схватање опасности. Др Лука Кастратовић истиче да се „под опасношћу може сматрати стање када на одређеном простору за одређено, краће или дуже време, дође до угрожавања здравља и живота људи, материјалних и културних добара, животне средине и оштећења – нарушавања природе, чије настајање није могуће предвидети, нити отклонити последице у жељено време. На део опасности човек може да утиче, да их предвиди, открије и избегне или умањи њихово рушилачко дејство. Међутим, код већине опасности човек није у стању да се брани, већ је принуђен да покуша да се заштити и да отклања последице” (Кастратовић, 2015:22). Што се тиче заштите природе, односно животне средине, данас се све више инсистира да се, због убрзаног технолошког развоја, сви проблеми у вези са заштитом животне средине сврстају у домен безбедносних проблема. Разлог за то су одређена истраживања у којима је утврђено да еколошки проблеми имају директан утицај на промене у домену политике (Тодоровић, 2010:143-144). Ради се о преношењу проблема из домена екологије у све или неке области друштва. Зато се може закључити да се овакав тренд сигурно односи и на ванредне ситуације у којима би постојало велико угрожавање човекове животне средине и екосистема.

Треба истаћи да проглашење ванредних ситуација не мора увек да се изврши на основу конкретних појава, односно опасности, на терену. Ванредну ситуацију надлежни органи могу прогласити без обзира што тај чин није у складу са објективним околностима. Овде се ради о тумачењу ванредних ситуација са друштвеног аспекта. То је у суштини формално-правно проглашење ванредне ситуације које могу у себи да садрже политички карактер. Други аспект је угрожавајући. У том случају ванредна ситуација

се проглашава јер заиста постоје јасне претње и опасности које угрожавају одређено подручје. Као и у случају формално-правног проглашења ванредне ситуације, може се догодити да су претње и опасности присутне али да се ванредна ситуација не прогласи. И овакав случај врло вероватно може имати политичку конотацију (Млађан, 2015:20-21).

Ако се узме у обзир општеприхваћено становиште, онда се са сигурношћу може рећи да се у центру социолошких истраживања налази група. Тачно је да су појединци кључни чиниоци који учествују у пружању одговора на ванредне ситуације, али они такве активностима предузимају у оквирима друштвене структуре. Та друштвена структура је укореењена у групну свест. Без обзира на величину, односно не рачунајући број припадника, групе су појавни облик друштвене структуре која произлази из колективне друштвене свести. У таквим ванредним ситуацијама неминовно долази до формирања нових структура које имају капацитет да одговоре на опасности и претње, па се у томе налази социолошка основа таквих ситуација. Разлог за то је поремећај постојећих структура у тренутку настанка ванредне ситуације. Томе треба додати већ поменути потпуни или делимични престанак функционисања одређених делова друштва или друштва у целини. Опасности и претње резултирају новим облицима понашања, па је управо то један од кључних разлога за настанак нових друштвених структура. Нове друштвене структуре креирају и спроводе нове норме и редефинишу друштвене улоге. Суштина поменутих норми и друштвених улога јесте спасавање, заштита и брига угрожених. Људи имају сталну потребу да трансформишу, унапређују и мењају своје друштвене структуре, јер теже да створе систем који ће боље одговарати њиховим потребама. Када настане ванредна ситуација, један од корака је процена који део друштвене структуре треба трансформисати или мењати. Карактеристике ванредне ситуације утичу на то да се доста убрза процес измене једног дела или целе друштвене структуре. Тиме друштво као целина одговара на опасности и претње које ванредна ситуација доноси (Fisher, 2003:92-94).

Рана истраживања ванредних ситуација са социолошког становишта

Заштита људских живота, безбедност човека, личних и друштвених материјалних добара, као и стварање што сигурнијих услова за опстанак и обнову друштва нису нови феномени. Разматрање питања о безбедности друштва и опасностима које прете да је угрозе сеже далеко у прошлост. Промене које прате ова разматрања односе се на нове врсте опасности које се појављују, али не мењају суштину циљева којима се тежи у вези са безбедношћу друштва. Постоји велики број опасности које угрожавају значајне аспекте друштва важне за његово функционисање. Зато је током времена уочена разлика између особених и коваријантних ризика. У особене ризике сврставају се ризици који угрожавају човека и његову најближу заједницу. Коваријантни ризици угрожавају мање или веће групе људи. Прва промена, односно појава нових опасности, изазвала је другу врсту промена. Конкретније, више напора је уложено у изградњу институционалних и организационих капацитета друштва како би оно било способно да одговори на све врсте ванредних ситуација (Гачић, 2008:7-8).

На самим почецима истраживања ванредних ситуација са социолошког становишта најчешће је коришћен термин катастрофа. Између ванредних ситуација и катастрофа постоје разлике, али оне нису драстичне и термиолошки не подразумевају апсолутно различита стања у којој се неко друштво нашло (Dombrowsky, 1995:242-247; Млађан, 2015:20-59). Зато ћемо се у овом делу текста слободно служити термином ванредна ситуација.

Ранија социолошка истраживања о ванредним ситуацијама су се углавном фокусирали на групе, заједнице, организације и мешовите организационе системе. Ова истраживања већином су се ослањала на теоријске приступе који се везују за социологију организација. Постоји неколико приступа које су социолози користили у истраживању ванредних ситуација. *Први приступ* је био карактеристичан за „Чикашку школу” социологије. Ова школа је свој приступ темељила на проблему неорганизованости и друштвеним сукобима у урбаним срединама. Дакле, основни фокус у

истраживањима ове школе била је заједница. У фокусу *другог приступа* је колективно схватање ризика. Основни параметри у оквиру овог приступа су комуникација у друштвеном окружењу, добровољно ангажовање, алтруизам и доминантни друштвени контекст у којем су се нашли чланови неке заједнице. Први истраживачи социологије ванредних ситуација били су превасходно заинтересовани за динамику друштвених промена, јер је то основни интерес у истраживању колективног понашања. Зато се нису бавили дефинисањем оквира девијације и ирационалности у понашању како би правилно приказали понашање друштва у случају ванредних ситуација. Базирањем на колективним облицима понашања занемаривана су објашњења утемељена на индивидуалним реакцијама на ванредне ситуације, односно није се много интереса поклањало ирационалном понашању, страху, паници и друштвеној дезинтеграцији. Више је пажње поклањано схватању ванредних ситуација као приликама за брзо стварање нових друштвених структура које ће моћи да одговоре на околности у којима се друштво нашло. Истраживање ванредних ситуација са социолошког становишта реализовано је из перспективе колективног понашања у вези са околностима које су утицале на процес доношења одлука унутар разнолике заједнице која је суочена са опасношћу (Kendra, Nigg, 2014:139-140).

Из претходног пасуса се може приметити да се први истраживачи ванредних ситуација са становишта социологије нису посебно бавили утицајем развоја друштва на повећавање или смањивање опасности. Очигледно да није довољно пажње поклоњено анализи колико убрзани технолошки развој може преокренути стање у екосистему и уздрмати његову стабилност. То се односи и на конкретније истраживање шта друштво у технолошком смислу може да предузме како би испратило могуће промене. Ту би на првом месту биле технолошке иновације које би биле у служби превентивне одбране од ванредних ситуација. Такве технолошке иновације показују да је друштво спремно да се адаптира на промене које се дешавају и да се развија на начин који подразумева очување стабилности.

Појединац и деловање ванредних ситуација

Друштво спроводи редовне активности у свакодневним околностима како би умањило и елиминисало постојеће опасности, али и уклонило последице њиховог евентуалног испољавања. Такве активности деле се на превентивне, оперативне и асанационе. Када друштво није у стању да реализује такве активности, онда се ради о ванредним ситуацијама. Овде је важно поменути опасности које највише утицаја имају на човека. Оне се могу поделити у више група, али са становишта угрожености људи најважнија је подела на: акциденте, удесе, катастрофе и катаклизме. По неким особеностима, а на основу истог становишта, опасности делимо по: интензитету, узроку и пространству (Марић, Томић, 2010:28-29).

У савременом свету постоји међусобна спрега између заједничких вредности човечанства које су угрожене разним претњама које превазилазе границе држава. Ове претње не потичу из конфликта који постоје у разним државама, већ из дезинтеграције која се дешава у оквирима друштвених и државних структура. Управо ове претње највише угрожавају безбедност људи. Несигурност и утисак да нису безбедни јавља се код људи услед животних брига са којима се свакодневно суочавају. Људи већином могу да осете шта подразумева безбедност, односно могу да разликују делимичну од универзалне безбедности. За човека то значи непостојање изненадних промена свакодневних облика живота и понашања у свим областима у којима се креће и живи. Тренутно постоје три прихваћена приступа људској безбедности. За тему овог рада најбитнији је трећи приступ, који је уједно најшире дефинисан. Овај приступ се заснива на успостављању и очувању одрживог развоја, а обухвата схватања у вези са претњама које доводе у питање опстанак и благостање човечанства. Људска безбедност се схвата као безбедност у области здравља, хране, животне средине, економије, политике, а посебно као безбедност појединца и заједнице. У савременим околностима које утичу на појаву и развој претњи неизбежно је било померање акцента са безбедности државе на безбедност људи. Ту се појављује веза

између државе и појединца, јер у поменутом контексту савремених токова предмет безбедности није више искључиво држава и територија, него појединац. Када се каже појединац, мисли се на све његове активности, место живота, а у складу са тим и на читаво човечанство које чине појединци. Сигурност и безбедност појединца је показатељ нивоа безбедности који постоји у некој држави. Основно полазиште утврђивања нивоа безбедности јесте заштита појединца који су угрожени претњама ванредне ситуације. Ипак, ефикаснији приступ захтева друштвену реорганизацију и трансформацију у целини. Такве промене за резултат имају стварање атмосфере сарадње свих релевантних друштвених субјеката који ће радити у правцу повећања безбедности појединца (Гачић, 2008:30-34).

Током ванредних ситуација живот појединца у угроженом подручју потпуно се мења, јер престаје рад привредних предузећа, школа, измештају се испоставе државних органа и слично, а на тај део територије ступају хитне службе. Становништво се евакуише на безбедно подручје и смешта у прихватне центре. То је несумњиво велики стрес за појединца и читаву групу људи која се премешта, јер се појединац измешта из подручја где живи, ради, има породицу итд. Зато се код људи јавља страх који се манифестује на различите начине. Највећи страх је наравно везан за лични опстанак, односно ради се о страху од губитка живота. Најчешћа манифестација страха је паника, јер појединац није у потпуности упознат са размерама ванредне ситуације и последицама које ће она имати по њега, али и по друштво у целини. Овде је проблем што често ни надлежни органи немају све информације, посебно у почетним фазама настанка и развоја ванредне ситуације. Постоје одређене информације које се не могу поделити, или барем не одмах, са становништвом како се страх и паника не би додатно развиле. С друге стране, посматрано из перспективе појединца, управо недостатак информација отежава његово рационално понашање и доношење адекватних одлука. Још неки од разлога настанка панике међу појединцима имају социјално-психолошки карактер. Они су повезани са чињеницом да током ванредних ситуација појединац губи солидарност и блискост коју је имао међу људима

из свог окружења у моменту пре настанка ванредне ситуације. Измештањем појединаца из групе нестаје њено јединство, што је додатни оптерећујући фактор, јер појединци губе ослонац који су у њој имали (Живковић, Чабаркапа, Млађан, 2011:113-115).

Веома важан податак је број становника неког подручја који је погођен ванредном ситуацијом. Тако се може утврдити број страдалих грађана, односно број оних који су на различите начине умешани у такав догађај. Од тих бројева даље зависе активности и обим пружања помоћи становништву. Зато се може рећи да карактеристике ванредне ситуације, када је у питању појединац, представљају основу за појаву и решавање социјалних питања, док је обим такве ситуације у географском смислу на другом месту. Социолошко сагледавање ванредне ситуације захтева да се утврди проценат умешаности грађана у односу на укупан број становника који живе у погођеном подручју. Већи проценат становника умешаних у ванредну ситуацију повећава могућности за настанак осећаја угрожености и атмосфере страха. То неминовно узрокује психолошке штете по становништво. У утврђивању психолошке штете по становништво важно је утврдити да ли се погођено становништво налази у епицентру настанка и развоја ванредне ситуације или на периферији. Дobar пример су авионске несреће. Без обзира што нису били у авиону или изгубили члана породице, неки појединци ће дуго осећати стрес због несреће која се догодила у њиховом блиском окружењу. Посебно ако познају некога ко је страдао или чији је члан породице страдао у таквој несрећи. Зато је важно да помоћ у ванредним ситуацијама обухвати и појединце који се налазе на њеној периферији и нису претрпели физичке последице.

Још један проблем за појединца у ванредним ситуацијама представља дужина умешаности, односно изложености. Код становништва се у зависности од дужине изложености могу јавити различити проблеми на психолошком нивоу. Може се рећи да што су више појединци умешани у ванредну ситуацију повећава се шанса да ће се потпуно прилагодити постојећим околностима. С друге стране, то може код неких појединаца због трансформације у функционисању друштва унутар погођеног подручја изазвати

измењену перцепцију стварности. Постоје ванредне ситуације које изузетно кратко трају, али ће оставити дуже последице које треба санирати. Због тога ће и појединац бити дуже умешан у ванредну ситуацију и бити изложен њеним последицама. Такав пример је превртање камиона са опасним материјама, као што су хемикалије, гасови и слично. Санација последица таквих ванредних ситуација дуго траје и често се уводе мере опреза које остају дуго на снази и обухватају шире подручје у односу на место где је ситуација настала. Главне карактеристике ванредних ситуација директно утичу на психолошки ефекат и понашање које ће појединац у том моменту испољити. Ако се, на пример, ванредна ситуација развија споро, грађани ће се постепено прилагодити новонасталим околностима и чак узети учешћа у њој. С друге стране, брз развој ванредне ситуације који захтева брзо прилагођавање грађана може имати снажан негативан утицај на њихову психу и понашање. То је посебно изражено током ванредних ситуација у којима су надлежни органи принуђени да пруже брз одговор, што често може изложити грађане додатним стресовима, као што је случај са потребом што брже евакуације. Психолошки притисак који ванредна ситуација изазива код појединца није везан за време које они имају да реагују на нове околности, већ за претње које угрожавају њихове животе и имовину. Тада су појединци под великим притиском због несигурности у кораке које треба да предузму како би сачували живот, имовину и друге вредности (Quarantelli, 1985:59-62).

Промена положаја и надлежности јединица локалне самоуправе у ванредним ситуацијама

У процесу глобализације показало се да је национална држава постала сувише узак оквир за решавање свих проблема који постоје на њеној територији. На унутрашњем плану, проблем у којем се нашле централне власти, решен је децентрализацијом. На спољашњем плану, националне државе пренеле су део својих надлежности наднационалним организацијама и њиховим органима,

као што је случај са државама чланицама Европске уније. У развоју процеса децентрализације посебно место су добили градови, јер су значајан извор прилива капитала и инвестиција, што директно утиче на укупан економски развој државе. Треба истаћи да делегирање мањег или већег броја надлежности нижим нивоима власти не значи губљење ауторитета државе. Ради се само о рекомпоновању институционалних аранжмана унутар државе и промени начина функционисања органа централних власти. Конкретније, ради се о значајном смањивању утицаја централних власти на одређене процесе који се одвијају на нижим нивоима власти. Локалне власти данас имају слободу и самосталност у успостављању сарадње, на пример, са невладиним организацијама и приватним субјектима (Петровић, 2004:31-32).

Локална власт остварује своје надлежности кроз сопствене органе који могу бити представнички, извршни и судски. Јасно је да се у темељу организације локалне власти налазе исти принципи као и када су други нивои државне власти у питању (Ђорђевић, 2002:66-73).

Надлежности локалне власти пресудне су за њено самостално организовање у области ванредних ситуација. Од ширине надлежности локалних власти зависе њихове могућности да имају више слободе у формирању сопствених јединица цивилне заштите које треба да делују у ванредним ситуацијама. Локалне власти су слободне да самостално процене могуће претње на својој територији и да се организују за деловање у случају ванредних ситуација. Ослањајући се на своје надлежности, локалне власти преко поменутих органа доносе одлуке у вези са припремама за адекватан одговор на потенцијалне опасности које постоје на њиховој територији.

Људи имају у основи исте, односно заједничке животне потребе, јер нема разлика међу људима када се ради о основним потребама које морају да задовоље. Зато се слободно може рећи да је то основни елемент који показује да је свака појединачна потреба у суштини карактеристична за све људе. Појединац те потребе не може да задовољи самостално, па је упућен да развија односе са другима. Због тога је појединачни и групни интерес снажно

повезан и неодољив. Појединци зато делују на заједничким основама како би задовољили своје животне потребе, односно њихови појединачни интереси се делимично или потпуно преклапају и мотивишу их да заједнички делују (Марковић, 2009:227-233).

У тренутку избијања ванредне ситуације, нарочито оне ширег обима, долази до брзог успостављања међусобних односа различитих и непознатих група. Такво повезивање није честа појава, али се јавља када ванредна ситуација обухвати велики део територије и становништва. Локалне заједнице, односно јединице локалне самоуправе релативно брзо се привикавају на губљење дела своје аутономије у деловању. Разлог за то је што се одређена правила стављају на друго место, а на прво место ступају активности у вези са спасавањем живота и имовине. Тада се појављују одређени субјекти који иначе немају контакта са локалним властима, а чија је надлежност да координирају акцијама трагања, спасавања, гашења пожара и сличних опасности које се јављају у ванредним ситуацијама. Неки стандарди који важе у редовним активностима замењују се на начин који одговара последицама које доноси ванредна ситуација. На пример, у болницама се приоритети мењају и предност у збрињавању даје се повређенима који су евакуисани са угрожених подручја. То је уједно знак промене у организацији функционисања органа и служби. Однос приватног и јавног сектора се мења и долази до подређивања тог односа решавању проблема који настају током ванредне ситуације. Надлежни органи и службе привремено присвајају робу, ресурсе, кадрове и објекте који припадају субјектима из приватног сектора. Такво право надлежних органа је у готово свим државама регулисано законом, јер се ради о опасностима које угрожавају највеће вредности друштва. У ванредним ситуацијама реализација тог права одвија се изузетно брзо и без неких посебних процедура које важе у редовним околностима. Наравно, приватним субјектима је дозвољено да добровољно приступе помагању надлежним органима и службама у ванредним ситуацијама (Quarantelli, 2000:1-2).

Из претходног се види да ванредне ситуације из корена мењају постојеће односе у оквиру локалне заједнице. Разлог је сигурно заштита људских живота и осталих вредности које су најва-

жније за људско друштво. У ужем смислу, ванредна ситуација може уздрмати темеље постојања погођене локалне заједнице. У таквим случајевима предузимају се активности које треба да елиминишу опасности и обезбеде опстанак локалне заједнице. За то су уско везане активности уклањања последица ванредне ситуације и враћање локалне заједнице у нормално функционисање. У ширем смислу, без поменутих вредности људско друштво не би ни постојало и најважнији задатак надлежних служби и органа је да у ванредним ситуацијама те вредности заштити свих расположивим средствима.

Трансформација друштва током ванредних ситуација

Присуство ризика од ванредних ситуација може се уочити у сваком друштву, јер ове ситуације на најдиректнији начин успоравају одрживи развој друштва као целине. Ванредна ситуација у једној држави лако се може пренети на територију друге, исто као што ова појава у једном региону може да изазове штете у другом. Савремени процеси у различитим деловима света јасно показују да ни једна држава, без обзира на ком се нивоу технолошког, привредног и друштвеног развоја налази, није имуна на ванредне ситуације и катастрофе. Ванредне ситуације могу бити посматране као последица заштравања супротности између друштва и природе, у смислу великог утицаја човека на природну средину у виду нарушавања екосистема. Примери кроз које се може приметити штетно човеково деловање на природну средину су и брз раст становника градова и насеља, убрзан пораст утрошка енергије или непланска експлоатација природних ресурса (Бојичић, 2013:129-130).

Основни циљ друштва у настанку ванредне ситуације јесте да се заштити. Наравно, друштво треба да спроведе одговарајуће мере пре настанка такве ситуације како би заштита била ефикаснија. Неки од корака на нивоу друштва су стварање амбијента солидарности који треба да буде приметан у редовним и ванредним ситуацијама. Други корак би био изградња капацитета за брз одговор на ванредне ситуације, као и за спасавање и збрињавање

угрожених. На значајном месту се налазе активности којима се спречава или умањује настанак материјалне штете, али и заштита животне средине. Упознавање грађана и њихова едукација у вези са ванредним ситуацијама омогућава њихово лакше ангажовање и укључивање. Информисање је у времену у коме живимо веома важно. Зато је неопходно изградити добар информативни систем који подразумева ослањање и на информационе технологије. Тај систем треба да буде непрекидно отворен за информисање грађана. С обзиром на јачање других субјеката, потребно је укључити и невладине и друге непрофитне организације у систем деловања у ванредним ситуацијама. Увођење адекватних предмета или барем одређених видова обуке у школски и систем високог образовања поставило би темеље да млађе генерације буду упознате са ванредним ситуацијама. Незаобилазан корак је стално унапређење обуке, опреме и знања припадника ватрогасно-спасилачких јединица. Можда се може рећи да је најважнији корак успостављање ефикасног система координације деловања укључених субјеката (Штрбац, 2009:12-13).

Ванредне ситуације неминовно резултирају заустављањем спровођења развојних планова друштва и великим материјалним губицима. Ресурси који су на располагању не усмеравају се више у развој, него у обнову. Ванредне ситуације имају утицај на друштвено-економски развој. Неки од тих утицаја су негативни, док су други позитивни. Позитиван утицај очигледан је тек након завршетка ванредне ситуације, односно у току процеса обнове. Настанак и трајање ванредне ситуације зауставља све или већину програма развоја, као и пројекте реорганизације. Сами програми развоја могу створити неке предуслове настанка ванредне ситуације. На пример, ако се у неком друштву улаже у развој пољопривреде, један од аспеката може бити повећање сточног фонда. То може довести до превеликог искоришћења пашњака и самим тим до неплодности земљишта, па се јавља могућност настанка глади на једном делу или на целој територији државе. С друге стране, пажљивији приступ креирању и спровођењу програма развоја доприноси смањивању повредивости друштва према ванредним ситуацијама. Пример је строго поштовање прописа у грађевинској

индустрији, јер се тиме повећава отпорност грађевина на земљотресе и сличне непогоде. У том случају би и штета на инфраструктурним и другим објектима приликом ванредних ситуација била мања.

Фаза обнове након ванредних ситуација отвара могућности за спровођење програма развоја који ће бити у складу са стеченим негативним искуствима, што подразумева примену савремених норми. Такође, с обзиром да је друштво претрпело штету, програм реновирања захтева улагања и инвестиције чији је циљ не само обнова погођених подручја, већ и њихово осавремењивање у многим аспектима. Ипак, посебан проблем је настанак више ванредних ситуација у релативно кратком временском периоду. Тиме се ствара лоша слика о приликама за инвестирање, јер је први предуслов да се инвеститори одлуче на улагање сигурност уложеног капитала. Последица је стагнација економског развоја и сви негативни ефекти који из тога произлазе. Догађа се да у плановима развоја друштва, услед жеље за што бржим економским напретком, нису узети у обзир потенцијални ризици. Данас је, рецимо, честа појава да се приликом ширења индустријских зона крче и уништавају шуме. Тиме се врши негативан утицај на животну средину у смислу њене измене и нарушавања биосфере. То у перспективи може бити увод у еколошку катастрофу. Овде се наилази на парадоксалну ситуацију која не може бити решена без укључивања свих релевантних актера у програме развоја друштва. С једне стране, друштвено-економски развој без узимања у обзир потенцијалних ризика и спровођења мера ради њиховог отклањања није одржив. С друге стране, развијена економија представља основу заштите од потенцијалног настанка ванредних ситуација. Таква економија подразумева довољна финансијска средства за улагања која ће током реализације друштвено-економских планова развоја бити усмерена и у елиминацију или умањивање могућности настанка ванредних ситуација (Млађан, 2015:48-50).

У претходном пасусу поменут је термин повредивост у контексту смањивања слабости друштвених структура на настанак ванредних ситуација. Овај термин може се широко тумачити како у друштвеним, тако и у природним наукама. У друштвеним нау-

кама постоје тумачења са социолошког, економског, политичког и других становишта. Са становишта ванредних ситуација, Канцеларија Уједињених нација за смањење ризика од катастрофа (United Nations Office for Disaster Risk Reduction – UNISDR) дефинисала је повредивост као „услове утврђене физичким, социјалним, економским и еколошким факторима или процесима који повећавају подложност појединца, заједнице, имовине или система на утицај опасности” (UNISDR, 2017:1).

Недовољни капацитети значајних државних институција често резултирају сломом државе. Ради се о ситуацији у којој те институције нису у стању да осигурају стабилност правног поретка који је основ несметаног функционисања друштвеног система. Непостојање ауторитета надлежних институција може за последицу да има покретање акције одређених друштвених слојева у циљу смене власти. Наравно, државни органи могу одговорити контрамерама против тих слојева. Слабост политичког и друштвеног система који са собом носи одређене последице може довести, на пример, до комплексних хуманитарних катастрофа и криза. Ради се о специфичним друштвеним опасностима, јер увек имају мултидимензионални карактер.

Такав карактер укључује многе факторе од којих је један социјални и односи се на пропусте главних државних институција. Комплексне хуманитарне кризе најчешће изазивају масовне миграције, несташицу хране и воде, економски слом и кршење људских права. Хуманитарне кризе и природне катастрофе имају много сличности. У оба случаја постоје велики људски губици, болест, миграције. По овим карактеристикама оба случаја у ствари представљају ванредне ситуације. Угроженом становништву потребна је помоћ изван територије њихове локалне заједнице у различитим облицима. Није реткост да због последица које изазива ванредна ситуација долази до појаве хуманитарне кризе, што значи да се лако може десити да се одвијају паралелно (Млађан, 2015:155-156).

У прошлости су истраживања била усмерена ка догађајима током и након ванредне ситуације. Данас се више пажње обраћа

на активности чији је смисао превентивно деловање и ублажавање ванредних ситуација које могу настати у будућности.

Ток промене настанка, облика и развоја ванредних ситуација одвијао се упоредо са развојем друштвених проблема. Тај упоредни развој може се сагледати као трансформација друштвене организације у смислу праваца доношења одлука и активности. Планови доношења одлука и спровођења активности најчешће се креирају са претпоставком да је мала вероватноћа настанка ванредних ситуација које ће захтевати управо такве одлуке и активности. Дакле, друштво се фокусира на ванредне ситуације за које је мало вероватно да ће се догодити. То је једна од организацијских грешака која отвара простор да ванредна ситуација добије велике размере. Зато је честа појава да су активности у вези са превенцијом и умањивањем последица ванредних ситуација ретко на дневном реду политичких елита. То се одржава директно на станошништво које живи у угроженим подручјима, јер се о питању ванредних ситуација не расправља много, па се и просечан грађанин не бави много тиме. Управо зато ће организовање друштва око претпостављених услова настанка ванредне ситуације бити спонтано и испуњено разним расправама и опречним мишљењима. То је препрека у успостављању ефикасне друштвене организације у области ванредних ситуација. Да би се то избегло, потребно је да организовање буде јасно и уз постизање опште сагласности. Како би се избегло креирање планова, доношење одлука и спровођење активности које су нереалне, потребно је повезати искуство из претходних ванредних ситуација и друштвених поремећаја. То захтева озбиљну анализу догађаја из прошлости. Након настанка и током развоја ванредне ситуације пружање адекватног одговора добија облик колективне активности како би се испунили захтеви око којих је друштво јединствено у ставу да се не смеју одлагати. У складу са таквим ставом око неопходности испуњења захтева, друштво се у целини мобилише што за собом повлачи озбиљне друштвене трансформације. Постојеће организације и групе трансформишу своје активности, а долази до формирања нових облика унутар друштвене структуре. Током трајања ванредне ситуације она се представља као колективни проблем, али се ради и на

њеном стављању у контекст редовних друштвених проблема. Да би се открила права природа ванредних ситуација, потребно је сместити их у одговарајући простор и време, а у складу са положајем друштва као целине. Тек тада је јасно да ванредне ситуације немају јасне оквире, јер настају изненада и одвијају се уз брзу промену правца и обима (Kreps, Drabek, 1996:141-142).

Закључак

Досадашња истраживања ванредних ситуација била су махом базирана на анализи безбедности одређеног подручја или целе државе. Истраживане су могућности за превенцију настанка ванредне ситуације и кораци које треба предузети како би се умањиле последице у случају њиховог настанка. Мало пажње је обрађано управо на последице које проузрокују ванредне ситуације у смислу социјалних и других проблема са којима се суочава становништво током и након њиховог трајања. Социјални проблеми су неизбежан пратилац ванредних ситуација, јер такве ситуације излажу становништво разним опасностима које често изазивају тешке последице. Сасвим је оправдано обрађати пажњу на мере превенције и умањивања последица. Ипак, друштво у ванредним ситуацијама трансформише начин свог функционисања и мењају се приоритети на које је стављан акценат у редовним околностима. То директно утиче на нормалан живот грађана, чак и у подручјима која нису директно погођена, јер су они у ванредним ситуацијама изложени утицајима који се директно одражавају на њихов живот. То се на нивоу појединца манифестује кроз велике психолошке притиске, а на нивоу друштва кроз социјалне проблеме.

На основу реченог може се закључити да ванредне ситуације, поред опасности које носе у безбедносном смислу, проузрокују значајне потресе у друштву. Целокупан друштвени систем, од највишег нивоа преко локалних заједница до појединца, мења циљеве функционисања. Основни циљ појединца у ванредним ситуацијама је опстанак и очување што више имовине. Локалне заједнице функционишу у режиму у којем прате потребе становништва за смештајем, храном, лековима и слично. Друштвени

систем чини кораке ка успостављању нормалног функционисања, истовремено спроводећи активности којима настоји да избегне колапс. Може се приметити да се у тренутку настанка и током развоја ванредне ситуације безбедносни проблеми у значајној мери трансформишу у социјалне проблеме. Очигледна је корелација између ове две врсте проблема, јер је једна од последица безбедносних проблема материјална штета. Као пример може се узети материјална штета на стамбеним објектима која је толика да су ови објекти неупотребљиви за нормалан живот. У тим случајевима је неопходна евакуација становништва на безбедно подручје, односно премештање становништва у привремени смештај. Тада на површину избијају социјални проблеми који су вези са обезбеђењем што бољих услова за живот угроженог становништва. Зато истраживање ванредних ситуација мора да садржи и социолошке аспекте, јер се током ових ситуација неизбежно поставља питање угрожавања начина живота. Још један закључак који се намеће је да ванредне ситуације нису само безбедносни, већ и друштвени проблем. Разлог за такав закључак је чињеница да мало обимније ванредне ситуације често угрожавају виталну инфраструктуру која омогућава нормално функционисање друштва. То се директно одражава на нормалан живот становништва. Можда би истраживање ванредних ситуација са социолошког становишта могло да буде „други приоритет” у укупном истраживању ових ситуација. Тиме се могу креирати разни сценарији који би били корисни у спречавању настанка одређених социјалних проблема на исти начин као што се тежи спречавању настанка и ширења безбедносних проблема у ванредним ситуацијама.

Литература

1. Бојичић, Н., (2013). Финансирање система заштите и спасавања у Републици Србији, *Наука, безбедност, полиција – журнал за криминалистику и право*, 18(1): 129-143.
2. Dombrowsky, W. R., (1995). “Again and Again: Is a Disaster What We Call “Disaster”? Some Conceptual Notes on Conceptualizing the

- Object of Disaster Sociology”, *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 13(3): 241-254.
3. Ђорђевић, С., (2002). *Ренесанса локалне власти – упоредни модели*, Факултет политичких наука и Чигоја штампа, Београд.
  4. Fischer, H. W., (2003). The Sociology of Disaster: Definitions, Research Questions, & Measurements Continuation of the Discussion in a Post-September 11 Environment, *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 21(1): 91-107.
  5. Гачић, Ј., (2008). *Цивилно планирање за ванредне ситуације*, Факултет безбедности и Службени гласник, Београд.
  6. Кастратовић, Л., (2015). *Развој система цивилне одбране у Републици Србији – нови модел*, Иновациони центар Факултета безбедности Универзитета у Београду, Београд.
  7. Kendra, J., Nigg, J., (2014). Engineering and the social sciences: historical evolution of interdisciplinary approaches to hazard and disaster, *Engineering Studies*, 6(3): 134-158.
  8. Kreps, G. A., Drabek, T. E., (1996). Disasters Are Nonroutine Social Problems, *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 14(2): 129-153.
  9. Quarantelli, E. L., (2000). *Emergencies, Disasters and Catastrophes Are Different Phenomena*, Preliminary Paper #304, University of Delaware, Disaster Research Center, pp. 1-5.
  10. Quarantelli, E. L., (1985). *What is Disaster? The Need For Clarification in Definition And Conceptualization In Research*, University of Delaware, Disaster Research Center, Article 177, Reprinted from Sowder, Barbara ed. *Disaster and Mental Health Selected Contemporary Perspectives*, U. S. Government Printing Office: Washington D.C.
  11. Марић, П. Ђ. Томић, Д. М., (2010). *Управљање ванредним ситуацијама*, Балкански институт за управљање и процену ризика, Београд.
  12. Марковић, Д., (2009). Социјалне потребе и начин њиховог задовољавања у локалној заједници, *Политичка ревија*, год. (XXII) VIII, 45(2): 61-88.
  13. Млађан, Д., (2015). *Безбедност у ванредним ситуацијама*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.

14. Петровић, М., (2004). Глобализација и градови, *Социологија*, Вол. 46(1): 19-44.
15. Тодоровић, З., (2010). Еколошка безбедност као подсистем националне безбедности, *Наука, безбедност, полиција – журнал за криминалистику и право*, 15(1): 141-161.
16. Штрбац, К., (2009). *Ванредне ситуације: како управљати*, Институт за стратегијска истраживања и Мисија ОЕБС у Србији, Београд.
17. Vulnerability, *United Nations Office for Disaster Risk Reduction*, <https://www.unisdr.org/we/inform/terminology>, доступно 18. 7. 2017.
18. Живковић, С., Чабаркапа, М., Млађан, Д., (2011). Специфичности панике у ванредним ситуацијама, *Безбедност*, 53(3): 112-124.

The impact of emergency situations on the individual and his environment

***Abstract:** Emergency situations are not only a security but also a sociological problem. This presumption is based on the fact that during and after destruction the problems of sociological nature appear, because in such situations the most of the burden falls upon the population itself. Depending on the place where it occurs and the development of an emergency situation, there are some parts of the population that are more exposed than others. Nevertheless, an emergency situation hits all citizens in a direct or indirect manner, because every citizen reacts differently to the problem that affects the society in which he lives. In emergency situations the lives of people, material possessions and the environment are threatened, which shows their multidimensional character, that is, the great dangers that they bring along and the proportions of those dangers. Such dangers result in negative social consequences that do not disappear when the danger is over, but it takes a lot of time for them to be removed. To remove such consequences a wider social action is needed. The purpose of this paper is to present the problems which the population, local community and the society are faced with in emergency situations. An*

analysis of these problems will give an insight into the reactions of the society, the sociological problems that arise, as well as the steps that the society takes to prevent and reduce the negative consequences of emergency situations.

Keywords: *emergency situations, disasters, society, local community, population, individual*

Ма Бојан БОКИЋ*

Историчар – стручни сарадник, Музеј жртва геноцида, Београд

doi:10.5937/bezbednost1703142D

УДК: 343.611:351.74-053.99”344“

356.15(497.115)“1998-2003“

Прегледни научни рад

Примљен: 28. 04. 2017. године

Ревизија: 08. 12. 2017. године

Датум прихватања: 17. 01. 2018. године

Квантитативна анализа убијених и несталих припадника МУП-а на КиМ од албанских паравојних формација 1998-2003

„Стрпи се мало: ево, већ долази смрт
да вас изједначи“ (Сенека, 1959:111)

***Апстракт:** Циљ овог истраживања био је да утврдимо тачан број припадника Министарства унутрашњих послова Републике Србије који су били жртве албанских паравојних формација на Косову и Метохији у периоду 1998-2003. На основу списка Министарства унутрашњих послова Републике Србије за полицијске управе Приштина, Пећ, Баковица, Гњилане, Косовска Мировица, Урошевац и Призрен, који су компетирани 2009. године, нумерички смо анализирали убиства полицајаца која су извршили припадници албанских паравојних формација. Према овим списковима лица убијених од припадника тзв. Ослободилачке војске Косова, у периоду од 1. јануара 1998. године до 31. децембра 2004.*

---

* Е-mail: bojandjokic2005@yahoo.com

године убијено је 297 припадника МУП-а. Имајући у виду да је 25 припадника МУП-а регистровано као нестало, укупан број жрта-а албанских паравојних формација на Косову и Метохији износи 322. Оригинални резултати су постали видљиви анализирањем година, месеци и места страдања и њиховим укрштањем.

Кључне речи: Косово и Метохија, МУП, полиција, ОВК, жртве.

Увод

Унутрашњи оружани сукоб између албанске паравојне формације, тзв. Ослободилачке војске Косова (ОВК) и безбедносних снага Савезне Републике Југославије (СРЈ) започео је на Косову и Метохији почетком 1998. године. Сукоб се интензивно развијао, да би од маја до септембра 1998. године достигао велике размере. Јула 1998. године покренута је велика државна антитерористичка акција против припадника ОВК и других албанских паравојних формација, која је потрајала до септембра исте године. Споразумом између тадашњег председника СРЈ Слободана Милошевића и специјалног америчког амбасадора Ричарда Холбрука 13. октобра 1998. године договорено је да се зауставе даљи оружани сукоби. Иако је СРЈ испоштовала све договорено у овом Споразуму, припадници ОВК су наставили са повременим терористичким акцијама.

У јануару 1999. године уследила је нова државна антитерористичка акција у којој је у албанском селу Рачак погинуло неколико десетина припадника албанских паравојних формација. Представљањем ове акције у светским медијима као државни масакр над албанским цивилима убрзано је решавање кризе на Косову и Метохији, али и усложњавање. Преговори у Рамбујеу од 6. до 23. фебруара 1999. године и у Паризу од 15. до 19. марта исте године нису резултирали договором о мирном решавању кризе на Косову и Метохији, па је покренут незаконити напад НАТО на СРЈ. НАТО агресија на СРЈ која је трајала од 24. марта до 10. јуна 1999. године произвела је велико страдање и допринела хуманитарној

катастрофи. Потписивањем војно-техничког споразума у Куману у између Међународних безбедносних снага под окриљем Организације Уједињених нација (ОУН) и Влада СРЈ и Републике Србије 9. јуна 1999. године и усвајањем Резолуције 1244 у Савету безбедности ОУН следећег дана, заустављена је НАТО агресија на СРЈ и започето повлачење државних снага безбедности са Косова и Метохије (Стевановић, 2015:151). До 20. јуна 1999. године снаге безбедности СРЈ и Републике Србије напустиле су територију Косова и Метохије. Док су се снаге безбедности СРЈ и Републике Србије повлачиле, на Косову и Метохији су се распоређивале војне снаге међународне заједнице. На тај начин је направљена безбедносна празнина, а недостатак законитости и сигурности искористили су припадници ОВК и других албанских паравојних формација за спровођење насиља и терора у циљу етничког чишћења српског и осталог мањинског становништва са Косова и Метохије. Према садашњим подацима, током 1999. године са Косова и Метохије је прогнано и избегло преко 200.000 припадника српског и другог мањинског становништва.

Министарство унутрашњих послова (МУП) је на Косову и Метохији било задужено за очување безбедности, што је његова примарна улога. Полиција обавља законом утврђене полицијске и друге послове, пружа подршку владавини права у демократском друштву и одговорна је за остваривање безбедности, у складу са законом (Николић, 2012:350). Припадници МУП-а су се на Косову и Метохији сусрели са озбиљним терористичким активностима припадника ОВК током сукоба 1998-1999. године. Тероризам је смишљена, сврсисходна и често организована и систематска употреба насиља и застрашивања ради стварања или искоришћавања атмосфере страха грађана и носилаца власти у циљу прокламовања извесних идеолошких, најчешће политичких вредности, циљева или интереса и присиљавања државних власти да удовоље захтевима терориста, те која озбиљно угрожава човека, државу, међународну заједницу, али и планету у целини кроз потенцијалну употребу нуклеарног, хемијског и биолошког оружја (Цветковић, Поповић, 2011:149-150; Милојевић, 2009:46-67). Плански организовано насиље и терор припадника ОВК били су уперени против

српског и другог мањинског становништва на Косову и Метохији. Циљ је био овладавање простором Косова и Метохије и етничко чишћење свих који нису албанске националности (Ђокић, 2015а:137).

Током оружаног сукоба на Косову и Метохији убијен је велики број припадника МУП-а Републике Србије. Припадници албанских паравојних формација су, нарочито током 1998. године, извршили бројне герилске акције у којима су убијани припадници МУП-а. Убијени припадници МУП-а били су са територије Косова и Метохије, али и из аутономне покрајине Војводине, централне Србије итд. Међу убијеним припадницима МУП-а били су официри и подофицири, као и припадници редовног и резервног састава полиције. Настрадали су били запослени у општој, криминалистичкој, саобраћајној и граничној полицији, у Ресору државне безбедности, у посебним и специјалним јединицама полиције, као и у ватрогасним јединицама. Начини страдања су били разноврсни. Албанске оружане формације вршиле су нападе на припаднике МУП-а из возила у покрету приликом покушаја контроле, на безбедносним пунктовима и пуцали на службена и приватна возила. Честа су била убиства припадника МУП-а из заседа и на улици. Већи број припадника МУП-а је убијен када је њихово возило нагазило на противтенковску мину или на велику количину експлозива. Припадници МУП-а убијани су и на кућном прагу, страдали у борбама и антитерористичким акцијама, као и у нападима на истурене полицијске станице. Било је примера да су припадници ОВК и других албанских паравојних формација нападали колоне службених возила МУП-а.

На припаднике МУП-а пуцано је из пешадијског, аутоматског и снајперског оружја, минобацача и ручних бацача, митраљеца, а било је и примера да су били жртве бомбашких напада. Смрт је најчешће наступала моментално, на лицу места, али је један део припадника МУП-а преминуо од задобијених повреда. Припадници ОВК и других албанских паравојних формација су посебну суровост исказивали над отетим припадницима МУП-а, које су прво злостављали на монструозне начине а затим их убијали.

Материјал и методи

Циљ овог истраживања је да открије што приближнији број припадника МУП-а који су положили своје животе на Косову и Метохији у борби за домовину. Садашњи подаци о броју убијених припадника МУП-а су веома различити. Према подацима Службе за откривање ратних злочина при МУП-у Републике Србије, албанске паравојне формације су одговорне за страдање 334 припадника МУП-а у периоду од 1. јануара 1998. године па до краја 2001.¹ С друге стране, према подацима Фонда за хуманитарно право (ФХП), од 1998. године, па до повлачења безбедносних снага СРЈ из покрајине у јуну 1999. године настрадало је 354 полицајца (<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/209031/predstavljenn-popis-zrtava-sukoba-nakosovu.html>, 6. 3. 2017); (<http://www.hlc-rcd.org/?p=13020>, 23. 3. 2017). У овај број су вероватно урачунати и они припадници МУП-а који су настрадали од НАТО дејстава, али и они за чију смрт нису одговорне албанске паравојне формације. Такође, највероватније су у број који износи ФХП урачунати и припадници МУП-а који су били жртве и после јуна 1999. године. Преко интернета се може доћи до податка да је од почетка 1998. године до 10. јуна 1999. настрадало 349 полицајаца, од којих 22 лица од дејстава НАТО ([https://sr.wikipedia.org/sr/Рат на Косову и Метохији](https://sr.wikipedia.org/sr/Рат_на_Косову_и_Метохији), 14. 3. 2017), а према подацима Комитета за прикупљање података о извршеним злочинима против човечности и међународног права, укупно је убијено 230 припадника МУП-а, док је 13 припадника МУП-а регистровано као отето и нестало (Комитет за прикупљање података о извршеним злочинима против човечности и међународног права, 2001:105-133). Према званичним државним подацима, укупно је настрадало 345 припадника МУП-а, укључујући МУП Републике Србије и СРЈ. Од тога, од

¹ Архив Музеја жртава геноцида (АМЖГ), Фонд о ратним сукобима од 1991. године, Косово и Метохија, несређена архивска грађа, Допис Министарства унутрашњих послова Републике Србије на основу захтева аутора, 03/4 – 5 бр. 230 – 4522/15 – 3, од 5. марта 2015. године. У овај број се вероватно убрајају и припадници МУП-а који су настрадали ван Косова и Метохије, односно на југу централне Србије (прим. аутора).

почетка 1998. године па до 24. марта 1999. убијено је 148 припадника МУП-а, за време НАТО агресије на СРЈ укупно 172 припадника МУП-а, а 25 припадника МУП-а је регистровано као нестало (Влада Савезне Републике Југославије, 2000:347-365). Међутим, нису сви били жртве албанских паравојних формација, јер су неки од њих погинули у саобраћајним несрећама, неки су несрећним случајем изгубили живот, за неке није јасно како су настрадали јер је наведено само да је припадник МУП-а „изгубио живот“, или „преминуо враћајући се са извршења службеног задатка на Косову и Метохији“ (Влада Савезне Републике Југославије, 2000:11, 25). У званичне бројке убрајани су и они припадници МУП-а који су изгубили живот услед дејстава НАТО или приликом отклањања последица НАТО бомбардовања, а једног припадника МУП-а су убили припадници међународних војних снага на Косову и Метохији (Влада Савезне Републике Југославије, 2000:168, 301). Припадници МУП-а били су најчешћа непосредна жртва напада албанских паравојних формација на Косову и Метохији и у периоду пре ескалације оружаних сукоба. Према подацима Милана Мијалковског, у периоду од 1. јануара 1992. године па до 28. фебруара 1998. приликом напада албанских паравојних формација убијено је 19 припадника МУП-а Републике Србије (Мијалковски, 1999:72). Према подацима Обрада Стевановића, у периоду од 1991. до 1997. године убијено је 13 полицајаца у нападима албанских паравојних формација (Стевановић, 2008:327-328). С друге стране, припадници МУП-а Републике Србије били су жртве напада албанских паравојних формација и у општинама на југоистоку Републике Србије. Према објављеним подацима Милана Мијалковског и Петра Дамјанова, од септембра 1999. године до 21. новембра 2000. убијено је осам полицајаца у општинама Бујановац, Прешево и Медвеђа (Мијалковски, Дамјанов, 2002:397-398).

Као извор за наше истраживање користили смо Преглед лица убијених од припадника ОВК на територијама полицијске управе (ПУ) за Приштину, Пећ, Ђаковицу, Гњилане, Косовску Митровицу, Урошевац и Призрен у периоду од 1. јануара 1998.

године па до 31. децембра 2004.² Према нашим резултатима, припадници ОВК убили су укупно 297 припадника МУП-а. Спискови које смо користили комплетирани су 2009. године након ревалоризације свих доступних података МУП-а Републике Србије, па не треба сумњати у њихову веродостојност и аутентичност. У овим списковима постоји рубрика само да су били припадници МУП-а, не наводећи да ли републичког или савезног, али са великом вероватноћом можемо тврдити да су сви били у саставу МУП-а Републике Србије, на шта указује Спомен-књига (Влада Савезне Републике Југославије, 2000). Такође, треба скренути пажњу да је током оружаног сукоба на Косову и Метохији најмање неколико стотина припадника МУП-а рањено, па је број оних на које су припадници ОВК и других албанских паравојних формација извршили нападе знатно већи од броја убијених.

Намера нам је да направимо анализу година, месеци и места страдања убијених и несталих припадника МУП-а и да њиховим укрштањем добијемо коначан број жртава албанских паравојних формација међу припадницима МУП-а на Косову и Метохији.

Резултати анализе

Према нашим резултатима, анализирајући спискове убијених на Косову и Метохији од албанских паравојних формација, укупно је на КиМ убијено 297 припадника МУП-а. Треба имати у виду да је број настрадалих припадника МУП-а већи јер у ове бројеве нису урачунати нестали припадници МУП-а, а којих је најмање 25 (Влада Савезне Републике Југославије, 2000).³

---

² Иако током временског опсега који истражујемо нису постојале полицијске управе већ секретаријати унутрашњих послова, определили смо се за терминологију која је назначена на документима (прим. аутора).

³ Опширније о отмицама и нестанцима на Косову и Метохији видети: Ђокић, 2015b.

Анализирано према годинама страдања, у 1998. години убијено је 118 припадника МУП-а, у 1999. укупно 174, у 2000. укупно два, у 2001. укупно два и 2003. један припадник МУП-а.⁴ Највише је настрадало на територији ПУ за Приштину (72 лица), али треба имати у виду да су јака упоришта ОВК управо била у општинама Подујево и Глоговац, које су биле у саставу ПУ за Приштину. Најмање припадника МУП-а настрадало је на територији ПУ за Гњилане, што нам казује да је ОВК имала слабу организацију на овом простору. Осим ПУ за Урошевац, на чијој територији је убијено 18 припадника МУП-а, на територији осталих ПУ је број настрадалих приближан: Косовска Митровица 50, Пећ 45, Призрен 48, Ђаковица 56.

Табела 1 – Укрштање година и места страдања убијених припадника МУП-а

Година/ ПУ	Уроше вац	Кос. Митров ица	Пећ	Приш тина	Призр ен	Ђаков ица	Гњила не	Укупно
1998.	10	23	18	19	17	31		118
1999.	8	27	27	50	31	25	6	174
2000.				2				2
2001.				1			1	2
2003.							1	1
Укупно	18	50	45	72	48	56	8	297

⁴ Према подацима Обрада Стевановића, укупно 314 полицајаца је убијено у нападима албанских паравојних формација, и то према годинама: од 1991-1997: 13; 1998: 118; 1999: 180; 2000: 2; 2001: 1 (Стевановић, 2008:327-328).

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАДОВИ

Прва страдања припадника МУП-а започела су фебруара 1998. године када их је укупно убијено пет. Укрштањем година и месеци страдања видљиво је да је (од маја до септембра 1998. године) највише убијених припадника МУП-а у тој години, управо када је оружани сукоб доживео своју кулминацију. Посебно је број страдалих повећан од јула до септембра 1998. године када је трајала контраофанзива здружених безбедносних снага СРЈ против припадника ОВК. Током 1999. године страдање припадника МУП-а трајало је континуирано од јануара до августа. Велико страдање припадника МУП-а током 1999. видљиво је у марту, априлу и мају, што се објашњава антитерористичком акцијом против припадника ОВК и других албанских паравојних формација, која је започела током НАТО агресије на СРЈ.

Табела 2 – Укрштање година и месеци страдања убијених припадника МУП-а

Год. месец	Ј.	Ф.	М.	А.	М.	Ј.	Ј.	А.	С.	О.	Н.	Д.	У к у п н о
1998.		5	3	2	9	13	17	29	25	7	6	2	118
1999.	6	3	3 8	52	53	17	2	2				1	174
2000.						1					1		2
2001.				1					1				2
2003.								1					1
Уку- пно	6	8	4 1	55	62	31	19	32	26	7	7	3	297

Поред збирне, урадили смо и анализу страдања припадника МУП-а гледано према полицијским управама. На територији ПУ за Урошевац убијено је 18 припадника МУП-а. Сви су били српске националности осим једног који је био албанске националности, а убијен је октобра 1998. године у општини Штимље. Према општинама, на територији Штимља убијено је осам лица, на територији Урошевца пет, на територији Качаника три и на територији Штрпца два.

Табела 3 – Укритање година и општина страдања за ПУ Урошевац

Година/општина	Штимље	Урошевац	Качаник	Штрпце	Укупно
1998.	6	2	1	1	10
1999.	2	3	2	1	8
Укупно	8	5	3	2	18

Према месецима, на територији ПУ за Урошевац у току 1998. године убијено је 10 лица: у јуну једно, у јулу три, у августу једно, у септембру три и у октобру два. У току 1999. године убијено је осам лица: у јануару два, фебруару једно, априлу два, мају једно и у јуну два (један 7., а један 14. јуна у Крфској улици).

Табела 4 – Укритање година и месеци страдања за ПУ Урошевац

Година месец	јан.	феб.	апр.	мај	јун	јул	авг.	сеп.	окт.	Укупно
1998.					1	3	1	3	2	10
1999.	2	1	2	1	2					8
Укупно	2	1	2	1	3	3	1	3	2	18

На територији ПУ за Косовску Митровицу убијено је 50 припадника МУП-а. Сви су били српске/црногорске националности осим једног који је убијен септембра 1998. године у општини Косовска Митровица и који је евидентиран под „остало“. Према општинама, на територији Србице убијено је 27 лица, на територији Косовске Митровице 13 и на територији Вучитрна 10.

Табела 5-Укрштање година и општина страдања за ПУ Косовска Митровица

Година/општина	Србица	Кос. Митровица	Вучитрн	Укупно
1998.	15	7	1	23
1999.	12	6	9	27
Укупно	27	13	10	50

Више од половине настрадалих припадника МУП-а у општини Србица убијено је у атару села Ликовац. У овом селу је током оружаних сукоба 1998-1999. године убијено укупно 15 припадника МУП-а: шест у септембру 1998. године, пет у марту 1999, а четири у мају исте године. Ово село је познато по злогласном затвору ОВК и као њено јако упориште.

Према месецима, на територији ПУ за Косовску Митровицу, током 1998. године убијено је 23 лица: у марту два, мају два, јуну два, августу два, септембру 13, октобру једно, новембру једно. У току 1999. године убијено је 27 лица: у марту 12, априлу шест, мају шест, јуну два (6. и 24. јуна) и у августу једно.

Табела 6 – Укритање година и месеци страдања за ПУ Косовска Митровица

Година/месец	март	април	мај	јун	август	септ.	окт.	нов.	Укупно
1998.	2		2	2	2	13	1	1	23
1999.	12	6	6	2	1				27
Укупно	14	6	8	4	3	13	1	1	50

На територији ПУ за Приштину убијено је 72 припадника МУП-а. Сви су били српске/црногорске националности, осим два лица која су била албанске (убијени децембра 1998. у Глоговцу и 16. јуна 1999. у Приштини). Према општинама, на територији Подујева убијено је 12 лица, Глоговца 37, Обилића два, Косова Поља два, Липљана пет и Приштине 14.

Табела 7 – Укритање година и општина страдања за ПУ Приштина

Година/ општина	Поду- јево	Глого- вац	Оби- лић	Ко- сово Поље	Ли- пљан	При- штина	Укупно
1998.	2	15	2				19
1999.	10	22		2	4	12	50
2000.					1	1	2
2001.						1	1
Укупно	12	37	2	2	5	14	72

Према месецима, на територији ПУ за Приштину, у току 1998. године убијено је 19 лица: у фебруару пет, мају једно, јуну

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАДОВИ

два, августу једно, септембру пет, октобру три и децембру два. Према месецима, у току 1999. године убијено је 50 лица: у фебруару једно, марту 12, априлу 21, мају 10 и у јуну шест (сви пре 20. јуна). Према месецима, у току 2000. године убијена су два лица: у јуну једно и у новембру једно. У току 2001. године убијено је једно лице у априлу.

Табела 8 – Укритање година и месеци страдања за ПУ Приштина

Година месец	Ф.	М.	А.	М.	Ј.	А	С.	О	Н.	Д.	Укупно
1998.	5			1	2	1	5	3		2	19
1999.	1	12	21	10	6						50
2000.					1				1		2
2001.			1								1
Укупно	6	12	22	11	9	1	5	3	1	2	72

На територији ПУ за Призрен убијено је 48 припадника МУП-а. Сви су били српске/црногорске националности. Према општинама, на територији Суве Реке убијено је 28 лица, на територији Ораховца 15 и Призрена пет. Највећи број припадника МУП-а настрадао је у општинама Ораховац и Сува Река, где је ОВК имала јака упоришта у околним селима.

Табела 9 – Укритање година и општина страдања за ПУ Призрен

Година/општина	Сува Река	Ораховац	Призрен	Укупно
1998.	8	9		17
1999.	20	6	5	31
Укупно	28	15	5	48

Према месецима, на територији ПУ за Призрен, у току 1998. године убијено је 17 лица: у априлу једно, мају једно, јуну једно, јулу три, августу пет, септембру три, октобру једно и у новембру два. Према месецима, у току 1999. године убијено је 31 лице: у јануару три, марту три, априлу девет, у мају 14 и у јуну два (2. и 3. јуна).

Табела 10 – Укритање година и месеци страдања за ПУ Призрен

Год. месец	јан.	мар.	апр.	мај	јун	јул	авг.	сеп.	окт.	нов.	Укупно
1998.			1	1	1	3	5	3	1	2	17
1999.	3	3	9	14	2						31
Укупно	3	3	10	15	3	3	5	3	1	2	48

Највећи број лица је страдао док су били на задатку, али је један мали број убијен након завршетка НАТО агресије на СРЈ – као цивили. Дobar пример је територија Гњилана где је неколико припадника МУП-а отето и убијено после завршетка НАТО агресије на СРЈ. На територији ПУ за Гњилане убијено је осам

припадника МУП-а. Сви убијени су били српске/црногорске националности, осим једног лица које је убијено 21. децембра 1999. године у Витини, а које је било албанске националности. Према општинама, четири лица су настрадала на територији Косовске Каменице, два на територији Витине и два на територији Гњилане. Према годинама страдања, шест лица је убијено 1999. године и по једно лице током 2001. и 2003. године.

Табела 11 – *Укритање година и општина страдања за ПУ Гњилане*

Година/Општина	Косовска Каменица	Витина	Гњилане	Укупно
1999.	3	2	1	6
2001.	1			1
2003.			1	1
Укупно	4	2	2	8

Само једно лице убијено је током оружаног сукоба (3. мај 1999), док су остали убијени после завршетка НАТО агресије на СРЈ, односно после повлачења државних органа СРЈ и Републике Србије са територије Косова и Метохије. Ово нам указује да на овом подручју није било великих оружаных сукоба између припадника МУП-а и ОВК и да је највећи број лица убијено док нису били на задатку. Према датумима, једно лице је убијено 26. јуна 1999, једно 13. јула 1999, једно 14. јула 1999, једно 1. августа 1999, једно 21. децембра 1999, једно 28. септембра 2001. и једно 31. августа 2003. године.

Табела 12 – Укритање година и месеци страдања за ПУ Гњилане

Година/месец	мај	јун	јул	авг.	сеп.	дец.	Укупно
1999.	1	1	2	1		1	6
2001.					1		1
2003.				1			1
Укупно	1	1	2	2	1	1	8

На територији ПУ за Пећ убијено је 45 припадника МУП-а. Сви су били српске/црногорске националности, осим једног лица које је убијено у општини Исток априла 1999. године и који је регистрован као муслиман. Према општинама, на територији Клине убијено је 14 лица, на територији Пећи 26 и пет на територији Истока.

Табела 13 – Укритање година и општина страдања за ПУ Пећ

Година/општина	Клина	Пећ	Исток	Укупно
1998.	6	10	2	18
1999.	8	16	3	27
Укупно	14	26	5	45

Према месецима, на територији ПУ за Пећ у току 1998. године убијено је 18 лица: у априлу једно, мају једно, у јуну три, јулу седам, августу пет и у септембру једно. Према месецима, у току 1999. године убијено је 27 лица: у марту три, априлу шест, мају 16 и у јуну два (17. јуна).

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАДОВИ

Табела 14 – Укритање година и месеци страдања за ПУ Пећ

Година/месец	март	април	мај	јун	јул	август	септ.	Укупно
1998.		1	1	3	7	5	1	18
1999.	3	6	16	2				27
Укупно	3	7	17	5	7	5	1	45

На територији ПУ за Ђаковицу убијено је 56 припадника МУП-а. Сви су били српске/црногорске националности осим једног лица албанске националности које је убијено 10. јуна 1999. године. Према општинама, на територији Дечана убијено је 35 лица и на територији Ђаковице 21.

Табела 15 – Укритање година и општина страдања за ПУ Ђаковица

Година/општина	Дечани	Ђаковица	Укупно
1998.	26	5	31
1999.	9	16	25
Укупно	35	21	56

Према месецима, на територији ПУ за Ђаковицу у току 1998. године убијено је 31 лице: у марту једно, мају четири, јуну четири, јулу четири, августу 15 и у новембру три. Према месецима, у току 1999. године убијено је 25 лица: у јануару једно, фебруару једно, марту осам, априлу осам, мају пет и у јуну два.

Табела 16 – Укривање година и месеци страдања за ПУ Баковица

Година месец	јан.	феб.	март	апр ил	мај	јун	јул	авг.	нов.	уку пно
1998.			1		4	4	4	15	3	31
1999.	1	1	8	8	5	2				25
Укупно	1	1	9	8	9	6	4	15	3	56

Треба имати у виду да је главни командант ОВК на територијама ПУ за Пећ и Баковицу био Рамуш Харадинај.⁵

---

⁵ Рамуш (Хилмија) Харадинај, рођен је 1968. године у селу Глођане, општина Дечани. Војни рок одслужио је у Југословенској народној армији. У Швајцарску је емигрирао 1989. Завршио је диверзантско-терористичку обуку 1996. године, а у Албанији је учествовао у стварању логистичких база у Куксу и Тропоји, одакле је с групом сарадника континуирано убацивао оружје на Косово и Метохију. Незаконито је ушао у земљу 1997. године и заједно са браћом Даутом и Шкељзенем организовао терористичке нападе на полицијско одељење у селу Рзњић, општина Дечани, и селу Поношевац, општина Баковица, као и на избегличка насеља у Јунику и Бабалоћу. У Глођанима је 1998. године формирао диверзантско-терористичку групу и штаб ОВК за Метохију. Његова специјална јединица, под називом „Црни орлови“, отела је и убила више десетина српских цивила (један број лешева је пронађен у Радоњичком језеру и сеоским бунарима у општини Дечани). После формирања Косовског заштитног корпуса именован је за заменика команданта. Против Рамуша Харадинаја је Тужилаштво Републике Србије поднело 108 кривичних пријава. У њима се сумњичио да је извршио кривична дела тероризма, удруживања ради непријатељске делатности, као и због убиства цивила (наведено према: Влада Републике Србије, 2003). Рамуш Харадинај је био оптужен пред Међународним кривичним судом у Хагу за злочине извршене на

БЕЗБЕДНОСТ 3/2017 159

Дискусија

Један број припадника МУП-а нестао је током оружаног сукоба на Косову и Метохији. Ми немамо право да их убрајамо међу убијене и проглашавамо мртвима, али их зато сврставамо међу жртве албанских паравојних формација. Према званичним подацима, током оружаног сукоба 1998/1999. године укупно је нестало 25 припадника МУП-а. Од тога, четири на територији Косовске Митровице, шест на територији Пећи, пет на територији Приштине, четири на територији Призрена, један на територији Ђаковице и пет на територији Гњилана. Сви нестали су били српске/црногорске националности осим три припадника МУП-а који су највероватније били албанске националности. Током 1998. године нестало је девет припадника МУП-а, а током 1999. укупно 16.

Табела 17 – Укритање година и места несталих припадника МУП-а

Година ПУ	Косовска Митро- вица	Пећ	При- штина	При- зрен	Ђако- вица	Гњи- лане	Укупно
1998.		4	1	3	1		9
1999.	4	2	4	1		5	16
Укупно	4	6	5	4	1	5	25

Косову и Метохији. Међународни кривични суд у Хагу за бившу Југославију, услед недостатка доказа, ослободио је Рамуша Харадинаја одговорности за злочине извршене на Косову и Метохији. Многобројни сведоци који су били предвиђени да сведоче против Рамуша Харадинаја су убијени пре или током суђења (прим. аутора).

Број укупно убијених припадника МУП-а од почетка 1998. године па до 20. јуна 1999. је 285, а када томе додамо и 18 несталих у истом периоду онда долазимо до укупно 303 лица. С друге стране, после 20. јуна 1999. године убијено је 12 припадника МУП-а, а нестало седам, што укупно чини 19 жртава. Укупно гледано, спајањем убијених и несталих припадника МУП-а, а за чије убиство и нестанак су одговорне албанске паравојне формације, дошли смо до броја од 322 припадника МУП-а – жртава албанских паравојних формација. Од тога, на територији Урошевца је било 18 жртава, на територији Косовске Митровице 54, Пећи 51, Приштине 77, Призрена 52, Ђаковице 57 и Гњилана 13. Током 1998. године 127 припадника МУП-а били су жртве албанских паравојних формација, током 1999. укупно 190, током 2000. и 2001. по две, а у 2003. години једна. На територији Приштине и Призрена видљиво је велико повећање броја жртава у 1999. години у односу на претходну. На територији Гњилана током 1998. године није било жртава међу припадницима МУП-а, што се објашњава слабом организацијом ОВК на овом простору, ефикасним радом МУП-а, али и компактношћу српског становништва. Од 13 припадника МУП-а убијених и несталих на територији ПУ за Гњилане, њих 11 су били жртве албанских паравојних формација после 20. јуна 1999. године. Ово нам говори да је на територији Гњилана дошло до активирања припадника ОВК тек после завршетка НАТО агресије на СРЈ, али и да су припадници МУП-а у овом реону били посебно на мети албанских паравојних формација.

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАДОВИ

Табела 18 – Укрштање година и места убијених и несталих припадника МУП-а

Го- дина ПУ	Уро- шевац	Кос.Ми- тровица	Пећ	При- шти- на	При- зрен	Ђако- вица	Гњи лане	Укупно
1998.	10	23	22	20	20	32		127
1999.	8	31	29	54	32	25	11	190
2000.				2				2
2001.				1			1	2
2003.							1	1
Укупно	18	54	51	77	52	57	13	322

Укрштањем година и месеци страдања добили смо детаљније резултате. Током 1998. године 127 припадника МУП-а били су жртве албанских паравојних формација: у фебруару пет, марту три, априлу два, мају 13, јуну 14, јулу 19, августу 30, септембру 26, октобру седам, новембру шест и у децембру два. Током 1999. године 190 припадника МУП-а били су жртве албанских паравојних формација: у јануару шест, фебруару пет, марту 39, априлу 53, мају 54, јуну 25, јулу четири, августу три и децембру један.

Табела 19 – Укритање година и месеци убијених и несталих припадника МУП-а

Годи- на/ месец	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Уку- пно
1998.		5	3	2	13	14	19	30	26	7	6	2	127
1999.	6	5	39	53	54	25	4	3				1	190
2000.						1					1		2
2001.				1					1				2
2003.								1					1
Уку- пно	6	10	42	56	67	40	23	34	27	7	7	3	322

Табела 19 показује да су припадници МУП-а били на мети албанских паравојних формација и после споразума Милошевић – Холбрук. У 1998. години највећи број припадника МУП-а били су жртве албанских паравојних формација у периоду од маја до септембра, када су вођени највећи окршаји. Посебно је видљиво страдање припадника МУП-а од јула до септембра 1998. године, што се објашњава покренутом антитерористичком акцијом здружених безбедносних снага СРЈ. Током 1999. године највећи број припадника МУП-а били су жртве албанских паравојних формација од марта до јуна, односно непосредно пре и током НАТО агресије на СРЈ. Велико страдање у овом периоду се објашњава тиме што су тада вођени велики окршаји између безбедносних снага СРЈ и припадника албанских паравојних формација, односно тада је трајала антитерористичка акција против припадника ОВК.

Закључак

Највећи број убијених и несталих припадника МУП-а били су српске/црногорске националности. Међу убијеним припадницима МУП-а било је пет лица албанске националности, а за тројицу несталих претпостављамо да су такође били албанске националности. Један припадник МУП-а био је по вероисповести муслиман, а један је регистрован под „остало“.

Пуних 19 месеци су припадници МУП-а страдали на територији Косова и Метохије: континуирано од фебруара 1998. године па до августа 1999. Највећи број припадника МУП-а настрадао је током трајања две вишемесечне антитерористичке акције на Косову и Метохији: у периоду од јула до септембра 1998. године и од марта до јуна 1999. године.

Подаци показују да је страдање припадника МУП-а настављено и после споразума Милошевић – Холбрук, односно да је међу припадницима МУП-а у новембру 1998. године било шест жртава, а у децембру две. Управо су отмице и убиства цивила, али и припадника МУП-а у новембру и децембру 1998. године, као и почетком јануара 1999. довели до покретања антитерористичке акције у селу Рачак. Ову антитерористичку акцију је међународна заједница искористила како би се убрзало међународно решавање питања Косова и Метохије, приказавши у западним медијима акцију као масакр над цивилима.

Укупно убијених припадника МУП-а од почетка 1998. године па до 20. јуна 1999. године је 285, а када томе додамо и 18 несталих у истом периоду онда долазимо до укупно 303 лица. С друге стране, после 20. јуна 1999. године убијено је 12 припадника МУП-а, а нестало седам, што укупно чини 19 жртава. Међутим, број од 322 припадника МУП-а никако не треба сматрати коначним. Ово није коначан број жртава албанских паравојних формација јер не знамо тачно колико је припадника МУП-а убијено у периоду од 1990. до почетка 1998. године. Према једном податку, само од 1996. године па до средине јануара 1998. ОВК је признала да је убила укупно 10 српских полицајаца и других званичника (OEBS, 2001:6).

Један број убијених припадника МУП-а је постхумно одликован за своје заслуге, али треба приметити да један број њих није, па сматрамо да Република Србија треба да исправи ту неправду и тако укаже поштовање свим погинулима у одбрани отаџбине. Ипак су сви убијени припадници МУП-а дали за државу и народ најсветије што су имали – свој живот.

Литература

1. Архив Музеја жртава геноцида, Фонд о ратним сукобима од 1991. године, Косово и Метохија, несређена архивска грађа.
2. Цветковић, В., Поповић, М., (2011). Могућност злоупотребе оружја за масовно уништавање у терористичке сврхе, *Безбедност*, 53(2): 149-150.
3. Ђокић, Б., (2015а). Злочини ОВК: масовна гробница Малишево, *Безбедност*, 57(3): 137.
4. Ђокић, Б., (2015б). Нумеричка анализа списка отетих и несталих Срба и припадника других мањинских заједница на Косову и Метохији, *Токови историје*, бр. 1.
5. Комитет за прикупљање података о извршеним злочинима против човечности и међународног права, (2001). *Комитет за прикупљање података о извршеним злочинима против човечности и међународног права*, Београд.
6. Мијалковски, М., (1999). *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, Новинско-информативни центар „Војска“, Београд.
7. Мијалковски, М., Дамјанов, П., (2002). *Тероризам албанских екстремиста*, Новинско-издавачки центар „Војска“, Београд.
8. Милојевић, С., (2009). Нуклеарни тероризам, *Безбедност*, година 51(3): 46-67.
9. Николић, В., (2012). Равноправни положај полицијских службеника, *Безбедност*, 54(3): 350.
10. ОЕБС, (2001). *Kosovo: kako viđeno, tako rečeno: analiza OEBS Verifikacione misije Kosovo: Stanje ljudskih prava oktobar 1998 – jun 1999. godine*, преводилац Павле Раk, Фонд за humanitarno pravo, Београд.

11. *Predstavljen popis žrtava sukoba na Kosovu*, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/209031/predstavljen-popis-zrtava-sukoba-na-kosovu.html>, доступан 6. 3. 2017.
12. *Predstavljeni rezultati dosadašnjeg popisa ubijenih, stradalih i nestalih Srba, Roma, Bošnjaka, Crnogoraca i drugih nealbanaca na Kosovu*, <http://www.hlc-rdc.org/?p=13020>, доступан 23. 3. 2017.
13. *Рат на Косову и Метохији*, https://sr.wikipedia.org/sr/Рат_на_Косову_и_Метохији, доступан 14. 3. 2017.
14. Сенека, Л. А., (1959). *Расправа о гневу*, Рад, Београд.
15. Стевановић, О., (2008). *Посебности албанског тероризма на Косову и Метохији: докторска дисертација*, Факултет безбедности, Београд.
16. Стевановић, О., (2015). *Кумановски споразум*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
17. Влада Савезне Републике Југославије, (2000). *Јунаци отаџбине: спомен књига*, друго допуњено издање, Београд.
18. Влада Републике Србије, (2003). *Албански тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији*, Београд.

Quantitative analysis of the members of the Ministry of Internal Affairs gone missing and killed in Kosovo and Metohija at the hands of Albanian paramilitary units 1998 – 2003

***Abstract:** The internal armed conflict that began in Kosovo and Metohija in early 1998 between the security forces of the Federal Republic of Yugoslavia and the Albanian paramilitary group called Kosovo Liberation Army has resulted in numerous victims. The death toll increased immediately before and during the NATO aggression against the Federal Republic of Yugoslavia, and in the few months after the end of the conflict. During the armed conflict in Kosovo and Metohija, a total of 322 members of the Ministry of Internal Affairs (MUP) were victims of Albanian paramilitaries. Out of this number,*

297 were killed, and 25 members of the MI were reported missing. The total number of killed members of the MI from the beginning of 1998 to June 20th, 1999 was 285, and when we add the missing 18 in the same period, then we come to a total of 303 victims. On the other hand, after June 20th, 1999 additional 12 members of the MI were killed, and seven went missing, making a total of 19 victims. Overall, merging the numbers of killed and missing members of the MI, for whose murder and disappearance Albanian paramilitary units are responsible, we have reached the number of 322 members of the MI. Among these, there were 18 victims in the territory of Uroševac, 54 in the territory of Kosovska Mitrovica, 51 in the territory of Peć, 77 in Priština, 52 in the territory of Prizren, 57 in Djakovica 57 and 13 victims in Gnjilane 13. In the course of 1998, a total of 127 members of the MI were victims of Albanian paramilitary groups, in 1999 a total of 190, in 2000 and 2001 two each year, and in 2003 one. The largest number of killed and missing members of the MI were of Serbian/Montenegrin nationality, but there was also a small number of Albanians and people of other nationalities among the dead and missing.

Keywords: *Kosovo and Metohija, Ministry of Internal Affairs, police, KLA, victims*

Никола ПАУНОВИЋ*,
Институт за криминолошка и социолошка истраживања,
Београд

doi: 10.5937/bezbednost1703168P

УДК: 343.431(100)

Прегледни научни рад

Примљен: 15. 05. 2017. године

Ревизија: 06. 07. 2017. године

Ревизија: 05. 11. 2017. године

Датум прихватања: 17. 01. 2018. године

Супротивљање кријумчарењу људи

***Апстракт:** Све чешћи случајеви кријумчарења људи у свету указују на потребу анализирања начина извршења, као и организације и поделе криминалних активности између лица која се баве кријумчарењем људи ради откривања овог кривичног дела. Различити *modus operandi* који зависи пре свега од начина омогућавања илегалне миграције (преко копна, ваздуха или мора), као и велики број потенцијалних учинилаца чине основне проблеме на плану сузбијања кријумчарења људи. Стога је, полазећи од транснационалне природе, као и прикривеног испољавања од стране организованих криминалних група, у циљу његовог сузбијања неопходно применити мултинационални приступ који би се заснивао како на билатералној сарадњи надлежних органа различитих држава, тако и на мултилатералној координацији земаља са европским и међународним телима, као што су Европол и Интерпол. Јер, иако се кријумчарење људи као феномен не може искоренити, треба бити свестан да се заједничким радом могу постићи значајнији резултати у држању ове појаве*

---

* Истраживач стипендиста на Институту за криминолошка и социолошка истраживања и докторанд Правног факултета Универзитета у Београду. Е-mail: dzoni925@gmail.com

под контролом. У достизању тог циља пресудну улогу треба да има примена посебних доказних радњи.

Кључне речи: кријумчарење људи, кријумчари, *modus operandi*, посебне доказне радње.

Увод

Под илегалним миграцијама се подразумева прелазак државне границе лица која не поседују прописане дозволе. С друге стране, кријумчарење људи обухвата радње помагања нерегуларном мигранту, односно домаћем држављанину да, без прописаних дозвола, незаконито пређе државну границу неке земље. У том смислу, *Кривични законик* у члану 350, став 2 одређује кријумчарење људи као омогућавање другом лицу недозвољени прелазак границе Србије или недозвољени боравак или транзит кроз Србију у намери да се себи или другом прибави каква корист.¹

Будући да је кријумчарење људи уско повезано са илегалним миграцијама поставља се питање да ли се може рећи да постоји знак једнакости између ова два појма. На ово питање треба негативно одговорити будући да илегалне миграције могу бити организоване потпуно самостално од стране миграната. У том случају нерегуларни мигранти би прекршајно или кривично одговарали за недозвољен прелаз државне границе. Насупрот томе, само у случају када илегалне миграције укључују потребу пружања услуге кријумчара у виду омогућавања другом лицу недозвољени прелаз границе током појединих делова руте, односно целокупног процеса реализације кријумчарења, препознаје се њихова узајамна веза. С тим у вези, издвајају се два основна модела услуга које нуде кријумчари: *модел пуног пакета* и *ad hoc модел*. Код *ad hoc модела* реч је о томе да мигранти обично немају довољно финансијских или логистичких

---

¹ *Кривични законик* (Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016).

могућности да буду кријумчарени на друге начине, због чега сами организују своје путовање уз повремено коришћење услуга локалних кријумчара, што указује да брзина и правац путовања зависе од расположивих средстава миграната (*United Nations Office on Drugs and Crime*, 2010a:18). Насупрот томе, када је реч о унапред планираним и високо софистицираним кријумчарским операцијама којима су обухваћене све услуге (*модел пуног пакета*), процес кријумчарења је унапред организован, што значи да мигранти не морају сами да воде преговоре са локалним кријумчарима током путовања, већ то чине тзв. етапни координатори обично исте етничке припадности као и кријумчарени мигранти, а који препуштају све активности било локалном координатору, било директно локалним пружаоцима услуга (*United Nations Office on Drugs and Crime*, 2010 a:20). У моделу пуног пакета кријумчари треба да контролишу целокупни логистички процес кријумчарења, због чега само релативно софистициране групе могу да понуде овај пакет услуга, јер то захтева поседовање финансијског капитала. Стога, модел пуног пакета мигранте често кошта неколико хиљада евра по особи (*Organisation for Economic Co-operation and Development*, 2015:6). Висина накнада за услуге у конкретним случајевима зависи од дужине уговорене руте (само од земље порекла до земље транзита или и пут до земље дестинације), комодитета услуге (пут бродом и/или другим превозним средством), постојања додатних услуга (нпр. прављење фалсификованих докумената), као и степена ризика од откривања (постојање претходно откривених случајева кријумчарења људи, поштрени услови за прелазак граница итд.).

У прилог томе, у теорији се скреће пажња да је финансијски елемент од кључног значаја током операције кријумчарења јер гарантује пословну страну трансакције у којој обе стране профитирају доласком миграната на унапред договорено одредиште (Dimiatriadi, 2016:68). Међутим, полазећи од чињенице да је профит кријумчара од кријумчарења људи нелегално стечен, отвара се питање како најлакше и најнеприметније омогућити његово легално коришћење, чиме се долази до везе између кријумчарења људи и прања новца. Одговор на наведено питање

се решава у три фазе. Најпре, у фази полагања долази до уплате нелегално стеченог профита кријумчарењем људи на банковни рачун у форми прихода од неке легалне активности (нпр. од пословања регистроване туристичке агенције). Затим, у фази прикривања долази до пребацивања новца са првобитног банковног рачуна на разне рачуне широм света (са којих се, на пример, даље обавља куповина скупочених пловила за потребе туристичке агенције). И коначно, у фази реинтеграције, опрани новац се враћа у легалне финансијске токове чиме се омогућава његово законито коришћење (нпр. ширење мреже пословница туристичке агенције куповином пословних простора), (Шкулић, 2015:347).

У сваком случају, постоје три основна система плаћања услуга кријумчарима: готовински, систем регуларног трансфера новца преко банака (преко Western Union по методу *pay-as-you-go*), као и систем поверења (*Hawala* метод), у оквиру којих се разликују три главна модалитета исплате: плаћање унапред – пре поласка, током путовања – по фазама, као и кредитно плаћање – по доласку у земљу дестинације. *Hawala* неформални систем за трансфер новца, посебно прекограничног, подразумева да обвезник који жели да пренесе новац на примаоца у некој другој земљи, даје новац хавала брокеру у свом граду, који ће тада обавестити хавала брокера у граду дестинације да одговарајући износ треба исплатити примаоцу. Међутим, тај износ ће бити измирен касније, будући да хавала систем функционише на бази поверења, што значи да се евиденције ретко воде, а да трансакције нису законски или судски извршне (*United Nations Office on Drugs and Crime*, 2010 а:23-25).

Појавни облици кријумчарења људи

У теорији се разликују привидно легални и нелегални начини извршења дела. Када је реч о привидно легалном преласку граница, постоји неколико модалитета извршења дела. Један од начина извршења јесте *коришћење лажних туристичких аранжмана* у циљу добијања туристичких виза, путем којих туристичка агенција омогућава групи миграната да дођу до неке

земље, након чега им се по правилу губи сваки траг. Следећи *modus operandi* је *фингирање радног ангажовања* ради добијања улазне визе, који подразумева прибављање и коришћење лажне документације којом се доводи или одржава у заблуди нпр. нека страна компанија са седиштем у земљи у коју мигранти желе да дођу. Даље, као начин извршења може се јавити *уговарање фиктивних бракова или усвојења*. Ипак, за разлику од претходног модалитета извршења који подразумева коришћење заблуде друге стране, у овом случају постоји сагласност држављана државе у коју мигрант жели да дође (Крунић, 2005:257-258). Коначно, кријумчарење људи се на привидно легалан начин може извршити и путем куповине пасоша или виза и то нпр. подмићивањем службеника у конзулатима. *Фалсификовање виза* као начин извршења подразумева добијање редовних виза различитих категорија (путне, студентске, туристичке, пословне и сл.) путем преваре од стране посредника у земљи порекла или дестинације, који подносе лажна документа надлежним органима за издавање виза (нпр. матичне књиге рођених или гарантна писма која се могу користити ради подршке за подношење захтева за лажне визе конзуларном органу). С друге стране, *modus operandi* може укључивати стварање фиктивних фирми у земљи дестинације за добијање визе, у сврху рада у фантомском огранку те компаније. Коначно, облик кријумчарења виза јесте преко пуномоћника, нпр. путем туристичке агенције која може поднети захтев за издавање визе на име подносиоца пријаве и завршити цео процес добијања лажне визе за мигранта. У таквој ситуацији конзуларни органи власти могу да се ослоне само на податке из пријавног формулара за издавање визе, без унакрсне провере информација између амбасаде и конзулата (*United Nations Office on Drugs and Crime*, 2010б:9-10). Из наведеног произлази да се процес организације кријумчарења визе састоји у томе што посредници из земље дестинације обезбеђују својим партнерима у земљи порекла документа (нпр. тако што путем различитих незаконитих пракси прибављају позиве за приватне посете са декларацијама о спонзорству у хитним случајевима и полисама осигурања или уговарају пословне позиве да би путем преваре и обмане

сачинили хотелске резервације), која дају овлашћење мигранту да поднесе захтев за издавање легалне визе амбасадама и конзулатима, а које врло често преоптерећене послом не обаве проверу докумената (Heskmann, 2005:5).

С друге стране, у случају нелегалног преласка границе разликују се две ситуације – прелазак границе на граничном прелазу или ван њега, а сходно томе и неколико начина и средстава извршења. У случају преласка границе *на граничном прелазу* најчешћи *modus operandi* јесте коришћење лажних, односно туђих путних исправа или сакривање миграната у возилима (нпр. камионима који превозе робу или у пртљажном простору туристичких аутобуса). Лажне исправе су оне које су фалсификоване, било да је документ у целини лажан или су замењени фотографија и подаци само са прве стране. С друге стране, туђе путне исправе нису фалсификоване, већ оне припадају другом носиоцу. Употреба туђих путних исправа је потпомогнута крађом пасоша или продајом пасоша самих носилаца који онда пријављују да је изгубљен или украден. Осим тога, од увођења биометријских (електронских) пасоша у порасту је тзв. метода лажне имитације двојника. У овој методи кријумчари предају пасош са фотографијом друге особе која изгледа веома слично као кријумчарено лице. У неким веома софистицираним покушајима, како би кријумчарено лице личило на особу која је носилац документа, мигранти прибегавају пластичним операцијама или промени својих отисака прстију (*United Nations Office on Drugs and Crime*, 2010б:9-10).

У супротном, када је реч о прелазу границе *ван граничног прелаза* обично се изабере доба дана када је најнефективније започети пребацивање људи. То се обично чини ноћу, по киши или магли када је смањена видљивост или у време завршетка једне смене када је смањена концентрација службених лица, и то помоћу кријумчара који добро познају подручје око граничног прелаза како би се што лакше, брже и неприметније омогућило илегални прелазак границе (Крунић, 2005:259-260). У сваком случају, у циљу расветљавања омогућавања недозвољеног прелаза државних граница ван граничних прелаза потребно је користити техничка средства као што су видео камере, радари и слични

уређаји који служе за надгледање граничног појаса. Поред тога, приликом прегледања возила или терена ради проналажења лица, од користи је и коришћење дресираних паса трагача (Мијалковић, 2009:357).

Када је реч о кријумчарењу људи *ваздухом или морем*, постоје специфични начини испољавања кривичног дела. У контексту извршења кријумчарења миграната ваздухом, осим класичног начина, коришћењем туђих или фалсификованих путних исправа, све више се широм света као *modus operandi* користи *злоупотреба транзитних зона аеродрома* у циљу замене докумената. У овом случају криминалне групе упућују мигранте на укрцавање у авион са легитимним документима (пасош, виза по потреби) до транзитне зоне, где по налогу кријумчара уништавају своје документе и намерно пропуштају лет за земљу дестинације. Том приликом мигрантима се даје контакт члана криминалне групе кога ће наћи у међународној чекаоници транзитне зоне где ће им бити уручени фалсификовани документи и нове путне карте ради даљег путовања до крајњег одређишта. Поред наведеног, постоји још један начин извршења карактеристичан за кријумчарење миграната авионом, а то је *коришћење излаза у случају опасности на аеродромима*, уз помоћ аеродромског особља. Приликом одабира авионских рута најчешће се бирају аеродроми са великом међународном транзитном облашћу кроз коју свакодневно пролази огроман број људи, али и мањи аеродроми на којима нема довољно службеника или где нису адекватно обучени у контроли докумената. Коначно, подложне злоупотребама кријумчара су *low cost* авио компаније због недостатка средстава за квалитетне провере докумената, као и *web check-in* системи, односно електронска куповина карата јер подразумевају мањи ниво контроле (*United Nations Office on Drugs and Crime*, 2010б:4-5).

С друге стране, кријумчарење људи на мору одвија се путем коришћења два пловила, тако што један брод, рибарски или теретни, пребацује мигранте до предодређене локације на пучини, где се они укрцавају у мањи брод ради наставка пловидбе до локације искрцавања, док се посада брода и кријумчари враћају на место поласка. С тим у вези издвајају се два начина извршења.

Први има за циљ *избегавање откривања* од стране органа власти нпр. тако што се пловидба одвија ноћу. Уколико дође до откривања и пресретања пловила, мигрантима се дају инструкције да ништа не говоре властима, већ да чекају да их врате у земљу порекла, када ће поново бити у прилици да се укрцају на пловило ради кријумчарења. Насупрот наведеном, други начин извршења има за циљ намерно *откривање пловила* и прекид операције кријумчарења ради спасавања миграната од стране органа власти у територијалним водама земаља дестинације. Ради реализације овог начина извршења кријумчари са брода или копна позивају обалску стражу сателитским мобилним телефоном и обавештавају их о потреби спасавања миграната. Када дође до пресретања пловила кријумчари прибегавају симулацији потапања бродова, бушењу гумених чамаца или паљењу дрвених чамаца како би издејствовали спасавање (*United Nations Office on Drugs and Crime, 2011:27-32*).

Организација и подела криминалних активности између лица која се баве кријумчарењем људи

Имајући у виду да се кријумчарење људи најчешће врше организоване криминалне групе у којима постоји подела рада, то има и неколико типова учинилаца. Специјализација и подела рада међу члановима организоване криминалне групе представља *conditio sine qua non* њеног постојања (Шкулић, 2011:211). Први у ланцу организовања кријумчарења људи су лица која подстичу и позивају заинтересоване да се придруже баш њима на путу до земље дестинације – *лобисти*. У том смислу, лобисти рекламирају своје услуге, успостављају контакт између кријумчара и миграната, при чему могу прикупити и иницијалне накнаде за транспорт. Они не морају да буду повезани са једним одређеним кријумчарем, већ могу да живе у земљи порекла или транзита са добрим знањем језика миграната. Лица која организују план пута, као и средства транспорта којим ће кријумчарена лица бити пребачена до одређене земље су *организатори*. Организатори надгледају цео процес кријумчарења људи и одлучују о промени особља, рута, начина транспорта или

смештаја. Имајући у виду да они не учествују активно у криминалним активностима, већ то чине друга лица, веома је тешко прикупити довољно доказа против организатора. Потом, улогу добијају особе на које се упућују кријумчарена лица за исплату накнаде за услуге које ће добити на путу до земље дестинације или транзита – *примаоци уплата*. Даљи задатак имају лица задужена за превоз миграната до границе – *возачи*. Од границе, кријумчарена лица преузимају они који треба да им помогну у сналажењу преко границе – *водичи*. Водичи управљају оперативним делом кријумчарења, вођењем и праћењем миграната на путу преко једне или више земаља, као и надгледањем граничних прелаза, при чему су то обично особе из пограничних области са добрим познавањем граничног појаса. У прилог томе поједини аутори истичу да је у процесу кријумчарења људи највише изражена улога *porteur-a*, под којим подразумевају особе које су пратња мигрантима приликом преласка границе или лица које управљају колима или чамцима приликом њиховог транспорта, будући да они најчешће долазе у контакт са илегалним имигрантима, па се и најлакше препознају у истрази, а често буду и ухваћени *in flagranti* (Pastore, Monzini, Sciortino, 2006:101-102). Осим наведених, зависно од договора и развоја ситуације на терену може доћи до ангажовања додатних лица. То су лица која лажирају путне исправе – *фалсификатори*; особе задужене за проналажење смештаја, као и скривених места за време боравка кријумчарених лица у некој земљи – *прикривачи*; лица која надзиру како се сналазе мигранти након преласка границе и која им стоје на располагању уколико им затреба нека помоћ, због чега се крећу на одређеној удаљености испред возила у коме се налазе кријумчарени мигранти, како би благовремено мобилним телефоном упозорили возаче о могућим проверама од стране полиције, граничара и војске – *посматрачи*, као и *надзорници* који су одговорни за заштиту процеса кријумчарења, што може да подразумева претње или вршење насиља над мигрантима како би их држали под контролом током операције или натерали да плате услуге кријумчарења које још увек дугују (Futo, Jandl, Karsakova,

2005:45-46).² Коначно, процес кријумчарења људи омогућавају и корумпирани пружаоци услуга нпр. јавни службеници, власници хотела, кућа или станова, власници бродова или других возила, аутобуски или возни кондуктери, таксисти, авио особље и сл. (*United Nations Office on Drugs and Crime*, 2010 а:14-16). Због тога се у теорији скреће пажња на све већи број модератора који помажу лицима која траже незаконит улазак или боравак у ЕУ услед баријера за прелазак граница, из чега произлази да, иако помоћ у кријумчарењу миграната пружају углавном чланови организоване криминалне групе, то у пракси не мора увек бити случај (Shelley, 2014:8).

Откривање и расветљавање кривичног дела кријумчарења људи

Генерално посматрајући, најважнији начини сазнања за кривично дело јесу преко: оперативног рада органа унутрашњих послова, јавног поговарања, средстава информисања и кривичних пријава (Симоновић, 2004:22). Када је реч о откривању кривичних дела организованог криминала, истраге путем којих се долази до сазнања о кривичном делу и учиниоцу се могу поделити на реактивне и проактивне (*Council of Europe*, 2013:7). У контексту кријумчарења миграната није спорно да се до сазнања о извршеним кривичним делима може доћи путем тзв. реактивне истраге која се предузима на основу изјава прикупљених од стране кријумчарених или трећих лица, након што је кривично дело извршено. Ипак, полазећи од чињенице да су кријумчарена лица ретко спремна да дају изјаву полицији, у сузбијању кријумчарења људи примарну улогу треба да има тзв. проактивна истрага која се заснива на специјалним истражним методама и офанзивном оперативно-обавештајном раду овлашћених службених лица полиције и то пре

---

² Више о профилима учинилаца у: Барјактареввић, Х. А., (2000). Трговина и кријумчарење људима – повезаност с организованим криминалом – међународне правне мере, *Криминологија и социјална интеграција: часопис за криминологију, пенологију и поремећаје у понашању*, бр.1-2, стр. 52-53.

него што се сазнало за кривично дело (Маринковић, Лајић, 2012:284). Ово стога што је због експанзије организованог криминала један од тежишних проблема постало долажење до информација о конкретно извршеним кривичним делима, па није ни могло да се започне са расветљавањем дела када се није ни сазнало за њега (Мијалковић, Маринковић, 2010:46-47). У оваквим криминалистичко тактичким ситуацијама где постоје тешкоће у процесу откривања постојања кривичног дела органима унутрашњих послова остаје на располагању коришћење индицијалног метода (Бошковић, 1998:18-19). Два су основна начина откривања кривичних дела и учинилаца помоћу индиција и то: метод елиминације и *modus operandi* метод. Применом метода елиминације у криминалистичкој обради се долази до одговора на два суштинска златна питања криминалистике: да ли догађај који се десио стварно представља кривично дело и да ли је осумњичено лице учинилац кривичног дела. С друге стране, *modus operandi* метод се заснива на регистрацији учинилаца кривичних дела по начину извршења. У сваком случају, независно од тога који метод се примењује у конкретном случају, органи унутрашњих послова на основу *Законика о кривичном поступку* (у даљем тексту: ЗКП)³ предузимају посебне доказне радње ради откривања кривичног дела и учиниоца (Бошковић, Бановић, 2001:31-33).

Посебне доказне радње су предвиђене ЗКП-ом. То су: тајни надзор комуникације, тајно праћење и снимање, симуловани послови, рачунарско претраживање података, контролисана испорука, као и прикривени иследник (чланови 166-187 ЗКП).

У том смислу, ако постоји потреба да се уђе у траг комуникацији између кријумчара и кријумчарених лица, како би се одредила локација са које се она обавља, суд може одредити тајни надзор комуникације који се обавља путем телефона или других техничких средстава или надзор електронске или друге адресе осумњиченог и заплелу писама и других пошиљки. Даље, уколико

---

³ *Законик о кривичном поступку* (Сл. гласник РС, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014).

је неопходно да се открију контакти или комуникације између нпр. организатора путовања и возача као кријумчара на јавним местима, утврди истоветност лица или лоцирају лица или ствари, суд може одредити тајно праћење и снимање осумњичених. Када треба да утврди да ли постоји веза између кријумчарења људи и коруптивних кривичних дела, суд може одредити симуловано давање или примање мита или ако треба доказати да кријумчари уговарају са неким привредним субјектом пружање услуге смештаја кријумчареним лицима, онда је корисно да суд одреди симуловано пружање пословних услуга. Рачунарско претраживање већ обрађених личних и других података и њихово поређење са информацијама које се односе на осумњиченог и кривично дело кријумчарења људи суд одређује ако постоји сумња да има више лица која би могла бити извршиоци, па се онда на основу резултата насталих применом ове доказне радње одређена лица искључују као потенцијални осумњичени, док се за друга констатује да постоје основи сумње да су извршила дело. Контролисана испорука може одредити Републички јавни тужилац, односно јавни тужилац посебне надлежности ради прикупљања доказа за поступак или откривања осумњичених, што код кријумчарења људи може бити реч ако нпр. кријумчари шаљу пошиљку у којој се налазе одређене исправе на територију Србије, које су кријумчареним лицима неопходне за останак у нашој земљи или за прелазак границе. И коначно, само ако се коришћењем других посебних доказних радњи не могу прикупити докази за кривично гоњење или би њихово прикупљање било знатно отежано, суд може да одреди ангажовање прикривеног иследника у циљу откривања и доказивања кријумчарења људи, при чему ангажовани оперативац може да симулира потенцијалног мигранта јављајући се на оглас за илегално пребацивање у жељену земљу или да симулира припадника организоване криминалне групе, што захтева сложенију припрему имајући у виду потребу легендирања његове прошлости (Мијалковић, 2009:377).

Закључак

Полазећи од чињенице да кријумчарење људи спада у сферу организованог криминалитета чини се да би због тешкоћа у долажењу до сазнања о извршеним кривичним делима примарно требало да се користе криминалистичке проактивне истраге. У том смислу, неопходно је спроводити прекограничне истраге на основу оперативне и стратегијске помоћи која би се заснивала на размени криминалистичких обавештајних података и координацији заједничких оперативних акција. Поред тога, будући да кријумчари непрестано прилагођавају своје активности савременим технолошким стандардима, изузетно важно је непрестано прикупљати податке о новим трендовима извршења кривичног дела. У прилог томе, потребно је путем програма обуке радити на развијању способности и вештина лица која се баве сузбијањем кријумчарења људи како би она могла да одговоре на различите методе и технике које користе кријумчари. Стога би у циљу откривања и доказивања посебан значај требало да има примена посебних доказних радњи и то пре свега тајни надзор комуникације и тајно праћење и снимање.

Коначно, на плану превенције полазећи од карактеристика кријумчарења људи, а пре свега транснационалне организоване природе, истиче се да је у циљу спречавања кријумчарења људи неопходан мултинационални приступ, јер је нереално очекивати да једна или неколико држава, без осталих, постигну икакве резултате на плану превенције. Због тога је потребно радити на јачању сарадње како међу органима унутрашњих послова националних држава, тако и са међународним организацијама и европским агенцијама. Ово стога што се кријумчарење људи као феномен не може искоренити, али треба бити свестан да се заједничким радом може постићи много више у држању ове појаве под контролом.

Литература

1. Алексић, Ж., Шкулић, М., (2011). *Криминалистика*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд.
2. Барјактаревић, Х. А., (2000). Трговина и кријумчарење људима – повезаност с организованим криминалом – међународне правне мере, *Криминологија и социјална интеграција: часопис за криминологију, пенологију и поремећаје у понашању*, 7(1-2): 43-55.
3. Бошковић, М., (1998). *Криминалистичка методика I*, Полицијска академија, Београд.
4. Бошковић, М., Бановић, Б., (2001). *Криминалистичка методика*, Виша школа унутрашњих послова, Београд.
5. Council of Europe, (2013). *The Deployment of Special Investigative Means*, Council of Europe Office in Belgrade, Belgrade.
6. Dimitriadi, A., (2016). *The interrelationship between trafficking and irregular migration*, У: Зборник радова "Irregular Migration, Trafficking and Smuggling of Human Beings, policy dilemmas in the EU", Brussels, стр. 64-69, <https://www.files.ethz.ch/isn/196442/Irregular%20Migration,%20Trafficking%20and%20SmugglingwithCovers.pdf>, доступан 1. 11. 2017.
7. Futo, P., Jandl, M., Karsakova, L., (2005). Illegal Migration and Human Smuggling in Central and Eastern Europe, *Migracijske i etničke teme*, бр. 1-2, стр. 35-54, https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=8793, доступан 1. 11. 2017.
8. Heckmann, F., (2005). *The Social Organisation of Human Smuggling*, Centre for International Relations, Warsaw, http://pdc.ceu.hu/archive/00004796/01/rap_i_an_0705a.pdf, доступан 1. 11. 2017.
9. *Кривични законик*, (Службени гласник Републике Србије, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016).
10. Крунић, Р., (2005). Илегалне миграције (кријумчарење људи и трговина људима), *Безбедност*, 49(2): 251-265.
11. Маринковић, Д., Лајић, О., (2012). *Криминалистичка методика*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.

12. Мијалковић, С., (2009). *Супростављање трговини људима и кријумчарењу миграната*, Службени гласник, Београд.
13. Мијалковић, С., Маринковић, Д., (2010). Криминалистичка методика доказивања кривичног дела трговине људима, *Безбедност*, 52(1): 41-61.
14. Organisation for Economic Co-operation and Development (2015). *Migration Policy Debates, Can we put an end to human smuggling?*, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris, <https://www.oecd.org/migration/Can%20we%20put%20an%20end%20to%20human%20smuggling.pdf>, доступно 1. 11. 2017.
15. Pastore, F., Monzini, P., Sciortino, G., (2006). Schengen's Soft Underbelly? Irregular Migration and Human Smuggling across Land and Sea Borders to Italy, *International Migration*, бр. 4, стр. 95-119, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-2435.2006.00381.x/full>, доступан 1. 11. 2017.
16. Shelley, L., (2014). *Human Smuggling and Trafficking into Europe: A comparative perspective*, Migration Policy Institute. <http://www.migrationpolicy.org/research/human-smuggling-and-trafficking-europe-comparative-perspective>, доступан 1. 11. 2017.
17. Симоновић, Б., (2004). *Криминалистика*, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац.
18. United Nations Office on Drugs and Crime, (2010a). *A short introduction to migrant smuggling*, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna. http://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Migrant-Smuggling/Issue-Papers/Issue_Paper_-_A_short_introduction_to_migrant_smuggling.pdf, доступан 1. 11. 2017.
19. United Nations Office on Drugs and Crime, (2010b). *Migrant smuggling by air*, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna. https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Migrant-Smuggling/Issue-Papers/Issue_Paper_-_Migrant_Smuggling_by_Air.pdf, доступан 1. 11. 2017.
20. United Nations Office on Drugs and Crime, (2011). *Smuggling of Migrants by Sea*, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna. <http://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Migrant->

- Smuggling/Issue-Papers/Issue_Paper_-Smuggling_of_Migrantsby_Sea.pdf, доступан 1. 11. 2017.
21. Шкулић, М., (2015). *Организовани криминалитет*, Службени гласник, Београд.
  22. Шкулић, М., (2011). *Специјалне истражне технике у функцији сузбијања криминалитета*, У: Зборник радова „Друштвени аспекти организованог криминала“, Београд, стр. 201-225.
  23. *Законик о кривичном поступку* (Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014).

Combating Human Smuggling

***Abstract:** More frequent cases of human smuggling around the world point to the need to analyze the methods of execution as well as the organization and division of criminal activities between persons dealing with human smuggling in order to detect this crime. Major problems in combating human trafficking include differences in modus operandi - which primarily depend on how illegal migration is facilitated (via land, air or sea) - as well as a large number of potential perpetrators. Taking into account its transnational nature and covert manifestations devised and carried out by organized criminal groups, in order to suppress this criminal offence, it is necessary to apply a multinational approach that would be based both on bilateral cooperation of the competent authorities in different countries and on the multilateral coordination of countries with European and international bodies, such as Europol and Interpol. This is the reason why, although smuggling of people as a phenomenon cannot be eradicated, everyone should be aware that by working together more significant results in controlling this phenomenon can be achieved. In order to achieve this goal, special investigative techniques should play a decisive role.*

Keywords: human smuggling, smugglers, modus operandi, special investigative techniques

Олгица ВУЛЕВИЋ,
Министарство унутрашњих послова Републике Србије

doi: 10.5937/bezbednost1703185V

УДК: 343.143:343.9.02 343.143:323.285

343.143:328.34(497.11)

Прегледни научни рад

Примљен: 16. 01. 2017. године

Ревизија: 21. 06. 2017. године

Ревизија: 29. 09. 2017. године

Ревизија: 04. 01. 2018. године

Датум прихватања: 17. 01. 2018. године

Институт заштићеног сведока и његово функционисање у законодавству Републике Србије

***Апстракт:** Прикупљање доказног материјала, а нарочито материјалних доказа, у вези са кривичним делима организованог криминала, тероризма, корупције и кривичних дела против међународног хуманитарног права ставља полицијске и правосудне органе пред велике изазове. Организовани криминал и тероризам су временом и еволуцијом постали једни од енормних безбедносних ризика и претњи, а уједно и главна проблематика савременог друштва. Како криминалне групе и организације имају све софистицираније и тајније приступе у вршењу злочина, полиција, судство и тужилаштво имају све веће проблеме у њиховом откривању, расветљавању и доказивању. С обзиром на то да организовани криминал настоји да иза својих активности „елиминира све доке“, односно да их нема, неопходно је енергично реаговање државе да их пронађе. Како су таква лица озбиљна претња по припаднике криминалних група и организација, њихова безбедност је континуирано угрожена. Зато је неопходно да им се пружи озбиљна заштита од стране конвенционалних субјеката безбе-*

дности, која је неспорно најсвеобухватнија у оквиру програма заштите учесника у кривичном поступку.

Кључне речи: заштићени сведок, организовани криминал, тероризам, Програм заштите учесника у кривичном поступку.

Увод

Организовани криминал у Србији је настао почетком деведесетих година прошлог века. Најпре, овај феномен није интересовао ни државу ни стручну јавност, јер је деловао као појава која није друштвено опасна.

У ефикасној борби против организованог криминала и тероризма један од приоритетних задатака је постојање неопходне заштите лица која су спремна да сведоче у поступцима пред државним органима (Илић et al., 2006:5). Управо *Законом о Програму заштите учесника у кривичном поступку*¹ (у даљем тексту: Програм заштите) уређују се како услови, тако и поступак за пружање заштите и помоћи учесницима у кривичном поступку и њима блиским лицима, који су због давања исказа и информација неопходних и релевантних за доказивање у кривичном поступку изложени опасности по живот, здравље, физички интегритет, слободу или имовину (Илић et al., 2006:37). Посебан проблем за органе гоњења представља прикупљање материјалних доказа у вези са кривичним делима организованог криминала, ратних злочина, корупције и тероризма, а све то због аутентичности ових кривичних дела.

Сведоци су лица за која постоји вероватноћа да ће моћи да дају обавештења о кривичном делу, извршиоцу и другим релевантним околностима. Према *Законику о кривичном поступку*, сведок је круцијални елемент у расветљавању извршилаца кривичних дела, док успешност суђења зависи од веродостојности његовог исказа. Учесник у кривичном поступку је осумњичени, окривљени, сведок сарадник (сарадник правде), сведок, оштећени (жртва), вештак и стручно лице, а блиска особа је она особа за коју учес-

---

¹ Службени гласник Републике Србије, бр. 85/2005.

ник у кривичном поступку захтева да се укључи у програм заштите (Илић et al., 2006,41).

Статус „заштићеног лица“ лице може добити само уколико је реч о пружању информација у поступцима за кривична дела против уставног уређења и безбедности, за кривична дела против човечности и међународног права и за кривична дела са елементима организованог криминала. Програм заштите се може применити према заштићеном лицу и пре, у току и након правоснажног окончања кривичног поступка.

Поједине државе обогаћују и осавремењују своје кривичне законике новим прописима који регулишу институт заштићеног сведока, а све у циљу усаглашавања са најзначајнијим међународним изворима права, док поједине државе остају на традиционалним становиштима и принципима, подржавајући став да је њихово актуелно репресивно законодавство прилагођено савременим токовима по питању борбе против тероризма (Коларић, 2011:57). Родоначелници програма заштите сведока у кривичном поступку биле су Сједињене Америчке Државе које су 1970. године увеле Програм заштите. У Европи је Програм заштите уведен 90-их година прошлог века, упоредо са развијањем свести о потреби ефикаснијег сузбијања савремених облика криминалитета. Програм заштите у Сједињеним Америчким Државама US Federal Witness Security Program – WITSEC) (<http://www.usmarshals.gov/witsec/>, доступно 20. 8. 2017).

Америчку службу Маршала је основало Министарство правде како би Маршал помогао да се на суду докажу кривци у криминалним делатностима у оквиру организованог криминала. Од 1970. године до данас Служба Маршала који води Програм заштите је заштитила, релоцирала и обезбедила нове идентитете за преко 7700 сведока и 9800 чланова њихових породица. Програм заштите који су развиле Сједињене Америчке Државе постао је веома важан модел за развијање програма заштите сведока у земљама целог света. Последњих деценија у порасту је број држава које имају имплементирани програме о заштити сведока у националним законодавствима и које настоје да се ти програми ефикасно спроведу. Због тога је ова тематика била и остала у

фокусу интересовања како на државном, тако и на међународном нивоу (<http://www.wisegeek.org/what-is-the-witness-protection>, доступно 15. 12. 2016).

Институт тзв. „крунских сведока“ представља интересантно решење неких кривичнопроцесних законодавстава, које у ствари представља посебан вид законом допуштене или чак посебно стимулисане процесне трансформације „окривљеног у сведока“. *Ratio legis* (законски основ) процесне модификације окривљеног у актуелног сведока може се темељити на две основе: с једне стране, чињеница је да без лица која су била активно укључена у деловање одређених криминалних организација скоро да није могуће доћи до неопходних доказних информација.

Чињеница је да је за једно друштво свакако боље да се један број мање опасних учинилаца кривичних дела (који су при том ипак били маргинални генератори криминалног деловања одређене организације) не обухвати кривичноправном репресијом, односно кривичним поступком, а у корелацији са Програмом заштите. Међутим, све ово важи под условом да су они својом „кооперативношћу“ у кривичном поступку против других, много опаснијих учинилаца кривичних дела, пресудно и значајно допринели успеху у доказивању (Шкулић, 2003:361).

За кривична дела организованог криминала је карактеристично да се као непосредни учиниоци кривичних дела углавном појављују лица која у оквиру криминалне организације заузимају хијерархијски ниско место, због чега је веома тешко, ако не и немогуће, прикупити поуздане материјалне доказе о улози организатора и вођа криминалних група. Из тог разлога, најзначајније доказе по правилу представљају изјаве сведока до којих је тешко доћи, јер су они, као и њима блиска лица, често изложени претњама, застрашивању и насиљу како би били спречени да дају исказе (Илић et al., 2006:5).

Организованом криминалу највише одговара „тло и клима сиромашних земаља“ и друштвено-економска транзиција, где је криминал последица „незрелости“ политичких институција. Транзиција земаља и слабљење социјалних програма доводе до криминализације једног друштва и то не само ширих друштвених

слојева, већ и политичких структура, економије, полицијских правосудних органа, тужилаштва и органа државне управе (Мијалковић, 2009:221). Постојећа заштита сведока, као и специфични начини њиховог саслушања током кривичног поступка показују се најчешће недовољним због потенцијалних опасности по сведока и њему блиских лица, којима може бити изложен њихов живот, здравље, физички интегритет, имовина и слобода.

Када се разматра могућност пружања заштите сведоку који је дао исказ у кривичном поступку у вези са кривичним делом организованог криминала или транснационалног организованог криминалитета, морају се узети у обзир одговарајуће одредбе *Конвенције УН против организованог транснационалног криминала* (<http://wp2008.ius.bg.ac.rs/klinika01/medunarodniizvori/medunarodni-izvori/konvencija-un-protiv-transnacionalnog-organizovanog-kriminala>, доступан 10. 8. 2017).

Заштићени сведок у српском законодавству и припрема неопходних закона

Опасност од организованог криминала је почела да се уочава тек убиством председника прве демократске владе Србије, Зорана Ђинђића, 12. марта 2003. године, који је убијен јер је најавио рат организованом криминалу. Након извесног времена Влада је почела да формира законе који су били неопходни за кривично гоњење и суђење организаторима и члановима криминалног удружења.

Од половине 2002. године српски кривично-правни систем започиње своју делатност на нормативном плану где су забележени значајни резултати. Донето је ново кривично материјално законодавство, донети су неопходни антикорупцијски закони. Између осталог, и заштићени сведок је нов појам у кривичном законодавству Републике Србије.

Ради се о припаднику криминалне организације, односно о лицу за које постоји основана сумња да је припадник одређене криминалне организације, који ће услед ублажавања казне и

других процесних бенефиција које ће имати током кривичног поступка, пристати да сведочи против осталих припадника криминалне организације (Бајовић, 2006:1177).

У Србији до 2005. године није било законских прописа који би се целовито бавили питањем заштите учесника у кривичном поступку, а нарочито мерама њихове заштите изван кривичног поступка. Током 2005. године донети су *Закон о Програму заштите учесника у кривичном поступку* и *Закон о полицији*², 2006. донет је *Законик о кривичном поступку* (у даљем тексту: *Законик*), који је по први пут свеобухватно регулисао актуелну проблематику, а одредбе које су се односиле на институт заштићеног сведока почеле су да се примењују даном ступања на снагу *Законика* из 2006. године.

Програм заштите се спроводи уколико су учесници у кривичном поступку и блиска лица услед давања исказа или обавештења значајних за доказивање у кривичном поступку изложени опасности по живот, здравље, физички интегритет, слободу или имовину, а без тог исказа би у већој мери било отежано вођење кривичног поступка или немогуће доказивање у кривичним поступцима за извршена кривична дела:

1. против уставног уређења и безбедности;
2. против човечности и других добара заштићених међународним правом,
3. организованог криминала.³

Искуства појединих земаља и њихова пракса су показали да се кривична дела организованог криминала не могу успешно доказивати уобичајеним доказним средствима која се користе током кривичног поступка. Једно од основних обележја организованог криминала је да најопаснији и највише позиционирани „руководиоци криминалних група“ ретко обављају криминалне радње директно. Они наређују, организују операције и делују из сенке, али ретко директно врше злочин и

---

² Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016.

³ Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016, 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

стога је тешко наћи материјалне доказе и сведоке очевице који би сведочили против њих (Бајовић, 2006:1178).

Најзначајније информације о активностима, структури и саставу организације долазе управо од припадника и директних извршилаца групе. Самим тим и за друштво је свакако боље да се један број „мањих криваца“, тј. директних извршилаца не обухвати кривичноправном репресијом, али само под условом да они сарадњом и кооперативношћу са правосудним и полицијским органима допринесу успеху у доказивању кривичних дела.

И на међународном нивоу је неколико пута истакнуто да је неопходно ангажовати оне који ће се бавити заштитом сарадника правде, а у вези са тим треба поменути *Конвенцију УН против транснационалног организованог криминала*⁴ – *Палермо конвенција* из 2000. године (Бајовић, 2006:1179).

Једно од најјачих оружја италијанских власти у борби против мафије управо су били *покајници*.⁵

***Ratio legis* института заштићеног сведока**

Практична искуства многих земаља (Италије, Немачке, САД и др.) показала су да нема ефикасног сузбијања великих криминалних организација без квалитетних извора информација. Ко-ришћење таквих извора подразумева њихову посебну заштиту у кривичном поступку и изван њега. Зато су се издвојила *три разлога за оправдање* заштите сведока и учесника у кривичном поступку (Бркић, 2005:9).

---

⁴<http://www.unhcr.rs/media/Konvencija%20UNa%20protiv%20transnacionalnog%20organizovanog%20krimina.pdf>, доступно 1. 9. 2017.

⁵ Први покајник био је Tomasso Brusca. Он је био један од припадника сицилијанске мафије оптужен за двоструко убиство и шверцовање наркотика. Бруска је 1984. одлучио да сарађује са правосудним органима, а по завршетку суђења је пресељен у САД уз извршену меру заштите – промену идентитета, односно пластичну операцију. Током кривичног поступка убијено је четрнаесторо Брускетиних блиских рођака, међу којима и његова два сина, што је утицало на италијанске органе власти да се донесе законска регулатива која би регулисала целокупну област заштите учесника у кривичном поступку.

Први разлог је **прагматичан** и односи се на потребу за *ефикаснијим сузбијањем савремених облика криминалитета*. Појава застрашивања сведока је узрок честог непријављивања кривичних дела од стране жртава и сведока, као и неодржавања сведока судском позиву и мењања првобитног исказа сведока. Понекад се застрашивање сведока заврши и трагично по сведока, што се може избећи пружањем делотворне заштите јер само онај сведок коме је одговарајућим мерама развијен осећај личне сигурности, може бити мотивисан на сарадњу са органима кривичног правосуђа (Бркић, 2005:9).

Други разлог је **принципијелан** и односи се на потребу *заштите основних људских права*. На унапређивање процесне и ванпроцесне заштите учесника у кривичном поступку утицала је и потреба очувања људских права оштећених, сведока и других процесних субјеката, што је тенденција у читавом свету. Многа законодавства комплетну заштиту сведока обично не посматрају као искључиво право сведока, већ као обавезу државе. Велика је неправда обавезати грађане на сарадњу са државним органима у сузбијању криминалитета без пружања потпуне заштите, и тиме их излагати опасности да постану жртве неких нових кривичних дела.

Трећи разлог је **формално-правне природе** и односи се на потребу усклађивања домаћег законодавства са међународним правним стандардима (Бркић, 2005:20).

Важност исказа сведока

Једно од првих питања с којим се сусреће тужилац је *оцена важности исказа сведока*, коју мора упоредити са опасношћу коју доноси **откривање идентитета тог сведока**. Нема формуле за решавање овог односа. Оно што треба проценити је ризик који постоји за сведока и релевантност исказа за кривични поступак (Глушчић at al., 2007:274).

У предистражном поступку исказ сведока често може бити највеће изненађење. Исказ сведока се може чинити важан у једном делу, али касније прикупљени докази могу показати да тај исказ уопште није битан, као што се исказ неког сведока у првом

тренутку, док не знамо све друге околности, може чинити неважним, да би касније све више добијао на важности. С обзиром да је ипак у стварној структури доказа у кривичном поступку исказ сведока не само најважнији него и најзначајнији, а у неким случајевима једини доказ, изузетно је важно осигурати *слободан исказ сведока* за којег оцењујемо да без њега то кривично дело не би (делимично или у целини) могли доказати, односно да неке важне околности не би могле бити уопште утврђене. Након што је утврђено да је сведок застрашен, да се боји и да због тога неће да да исказ, тужилац мора на основу процене важности сведока да одлучи коју ће заштиту предложити ради стварања услова за слободно давање исказа (Глушчић *et al.*, 2007:275). Из перспективе немачког *Закон о усклађивању заштите угрожених сведока*, разлози који одвраћају од спремности на давање исказа су: страх од превисоке очекиване казне, сврставање у издајнике, освета других припадника криминалне организације, страх од репресивних мера, непознавање државних Програма заштите сведока, непостојање могућности напуштања криминалног миљеа, страх од репресивних мера усмерених на чланове породице, непостојање перспективе за будућност и губитак статусних симбола (Hans Dieter Hilken, 2013:5).

Застрашивање сведока

Постојање мера заштите жртава, сведока и других учесника кривичног поступка у коме се одлучује о кривичним делима организованог криминала, тероризма и тешког кршења међународног хуманитарног права представља једно од веома осетљивих питања у спровођењу правде. Неспорно је да је заштита учесника у кривичном поступку и њима блиских лица веома често услов за њихово слободно појављивање пред судом и давање исказа без страха од застрашивања и могуће одмазде (Илић *et al.*, 2006,953). Застрашивање представља планирану активност учиниоца кривичног дела и његових сарадника, директним или индиректним претњама усмереним према сведоку, оштећеном, жртви или њима блиским особама, а све у циљу да се онемогући њихово слободно и несметано сведочење (Глушчић *et*

al., 2007:270). Постојање и домашај мера процесне заштите сведока и других лица која услед давања исказа могу да буду изложена застрашивању неопходно је разматрати у оквиру начела права на правично суђење.

Акти који су донети у оквиру Савета Европе по питању застрашивања сведока и других тешких кривичних дела су: *Препорука 13 о застрашивању сведока и правима одбране* (1997), *Препорука 9 о заштити сведока и сарадника правде* (2005), *Кривичноправна конвенција о корупцији* (1999) итд. (Илић et al., 2006:12).

Застрашивање може бити учињено на различите начине који се у суштини састоје од извршења појединих кривичних дела усмерених према сведоку или жртви, односно њима блиским особама, као што су оштећења имовине, упућивање директне или индиректне претње, па чак и физичка ликвидација. Сви разлози за застрашивање у суштини имају за циљ избегавање вођења кривичног поступка против учиниоца кривичног дела, односно његову осуду, али овде као основну разлику треба навести застрашивање које представља део криминалне делатности појединих група као што је код организованог криминала, тероризма, ратних злочина. Застрашивање се може спречити пружањем заштите сведоку, жртви и њима блиским особама од стране тела кривичног поступка (полиције и тужилаштва).

Конвенција обавезује државе потписнице да предузму неопходне мере у оквиру својих могућности којима ће пружити адекватну заштиту од потенцијалне одмазде или застрашивања сведока (Бошковић, 2003:282). Тако предвиђене мере могу да обухвате утврђивање процедуре за физичку заштиту сведока, па до информације о њиховом тренутном идентитету и локацији а да не буду откривене, или да откривање таквих информација буде лимитирано.

У Сједињеним Америчким Државама Програм се користи за заштиту сведока и њихових породица у случајевима у вези са организованим криминалом, наркотицима, мото бандама, затворским бандама и јавном корупцијом. Након терористичког напада 11. септембра 2001. године на Светски трговински центар на Ме-

нхетну – Куле близнакиње и на Пентагон, САД, које су до тог тренутка важиле за најбезбеднију земљу на свету, доживеле су најјачи терористички удар у модерној историји. Особе који су имале релевантне информације у вези са терористичким групама ушле су под мере заштите које је амерички Програм нудио (Kesh, 2005:26).

Америчка полицијско-обавештајна Агенција за сузбијање дроге – ДЕА је водећа агенција за борбу против наркотика. Она препознаје два нивоа статуса сведока у Програму заштите у САД (<http://sh.wikipedia.org/wiki/DEA>, доступно 20. 8. 2017). Под „потпуном услугом програма“ подразумевају промену имена и пресељење које је обезбеђено за сведока и његову породицу. Други облик, који се мање користи, је „специјални третман“, развијен за стране држављане који се суочавају са депортацијом и претњом у својој земљи и који је везан за релоциране сведоке (Kesh, 2005:29).

Мере заштите заштићеног сведока

Под мерама заштите се подразумевају све појединачне мере, процесног или ванпроцесног карактера, које су намењене заштити сведока и њему блиских лица од застрашивања или других опасних последица, а услед њихове одлуке да сарађују са органима правосуђа. Заштита сведока представља стратешку и планирану активност коју правосудни органи предузимају у циљу добијања слободног исказа сведока и жртве кривичног дела. Све радње и поступци усмерени на заштиту предузимају се на основу једног логичког временског следа радњи и одговорности државних тела за кривични поступак, по принципу „корак по корак“.

Субјект који први сазна за „угрожавање“ предузима радње за које је овлашћен и за које он у том тренутку процени да су одговарајуће. На њих се наслањају радње других тела, у складу са њиховим законским одговорностима, које могу бити искључиво њихове или подељене, те захтевају међусобну сарадњу и извештавање. Тако све наведене радње заштите сведока могу имати три основна облика: основна полицијска заштита особа и сведока,

процесне мере заштите сведока и посебна заштита сведока путем Програма заштите сведока.

Основна полицијска заштита заштићених сведока

С обзиром да законодавац није одредио шта се подразумева под посебном заштитом заштићеног сведока, изнет је став да је реч о мерама полицијске заштите, односно начин поступања припадника Јединице за заштиту, приликом примене мере физичка заштита личности и имовине, током спровођења програма заштите учесника у кривичном поступку, као што су чување и пратња сведока и њему блиских лица у суд и ван суда, тужилаштво, полицију, чување стана и породице, пресељење у друго место, пружање здравствене заштите итд. Пошто је обим полицијских овлашћења детаљно уређен *Законом о полицији*, можемо закључити да је реч о безбедносној заштити живота и тела учесника у кривичном поступку и његове породице, потом права, слободе и личног интегритета лица (члан 10 ЗОП).

Законодавац је посебно издвојио обавезу полицијских службеника да штите поверљиве податке и обавештења чије би откривање изложило опасности физички интегритет сведока. Податак о идентитету овог лица се сматра поверљивим и ово полицијско овлашћење се може предузети у преткривичном поступку (члан 74 ЗОП).

Поред мера ванпроцесне заштите које се примењују на иницијативу надлежних правосудних органа, и полиција има овлашћења да, када за то постоје оправдани разлози, предузме одговарајуће мере, а све у циљу да се заштити сарадник правде и друго лице које може дати информације и обавештења релевантна за кривични поступак. У складу са *Законом о полицији* то су полицијски послови, а циљ је да се не открије идентитет лица и да се лице не изложи опасности по живот, здравље и физички интегритет (члан 73 ЗОП).

Мере процесне заштите учесника у кривичном поступку

Мере процесне заштите односе се на заштиту сведока и других процесних субјеката током кривичних поступака. Мере трају одређено време током кривичног поступка, а по правилу најдуже до његовог правоснажног окончања. Законска решења се крећу у правцу ублажавања обавезе сведока и других учесника да се појаве и дају исказ у кривичном поступку. То се постиже ослобађањем сведока обавезе да се непосредно појави на главном претресу ради давања исказа, тако да се њихово саслушање обавља путем видео конференцијске везе или се приказује видео снимак датог исказа. Допуштено је и прикривање одређених личних података сведока (на пример пребивалишта, радног места, професије), а у одређеним случајевима је прихватљив и исказ *анонимног сведока*.

Мере посебне заштите представљају редован режим заштите којим се обезбеђује да истоветност заштићеног сведока не буде откривена јавности (члан 106 ЗКП). У питању су две мере посебне заштите, од којих једна подразумева искључење јавности са главног претреса, а друга забрану обелодањивања података о истоветности заштићеног сведока. Забрана обелодањивања података о истоветности заштићеног сведока претпоставља да је одређено лице упознато са њима (Илић et al., 2013a:315).

Суд може одредити статус заштићеног сведока по службеној дужности или на захтев јавног тужиоца или самог сведока, а у складу са *Закоником о кривичном поступку* (члан 107 ЗКП). Захтев садржи податке о конкретном кривичном делу у вези са којим се сведок испитује, затим личне податке о сведоку, информације и доказе који указују да у случају јавног сведочења постоји озбиљна и реална опасност по сарадника правде или њему блиских лица, и на крају дескрипцију свих околности на које се сведочење односи. Сам поступак за одређивање заштите лица је *хитан*. Захтев се подноси у запечаћеном омоту на коме је истакнуто „*заштита сведока – строго поверљиво*“ (члан 107 ЗКП) и омот се предаје током истраге судији за претходни

поступак, а након потврђивања оптужнице и председнику судског већа.

Судија за претходни поступак одлучује решењем о одређивању статуса заштићеног сведока, у току истраге, и то након потврђивања оптужнице. Приликом одлучивања, на главном претресу јавност се искључује (члан 108 ЗКП).

У решењу којим се одређује статус заштићеног сведока потребно је назначити *псеудоним* заштићеног сведока, трајање мере и начин на који ће бити спроведена: измена или брисање из списка података о истовестности сведока, прикривање изгледа сведока, испитивање у посебној просторији и уз промену гласа сведока, испитивање путем техничких средстава за пренос и промену звука и слике.

Кад решење о одређивању статуса заштићеног сведока постане правоснажно, суд посебном наредбом, која представља тајну, на поверљив начин обавештава странке, браниоца и сведока о дану, часу и месту испитивања сведока. Пре почетка испитивања заштићени сведок се обавештава да се његов идентитет неће никоме открити, осим суду. Суд је у обавези да упозори све присутне да су дужни да чувају као тајну податке и информације о заштићеном сведоку и њему блиским лицима и о другим околностима које могу довести до откривања њихове истовестности и да одавање података и тајне представља кривично дело. Уколико се испитивање заштићеног сведока обавља путем техничких средстава за промену звука и слике, њима рукује стручно лице. Заштићени сведок потписује записник псеудонимом. Један од проблема у вези са испитивањем заштићеног сведока односи се на могућност да се из садржине његовог исказа изведе закључак о његовом идентитету (члан 111 ЗКП).

Поред обуставе Програма, закон познаје и његов престанак. Разлику између обуставе и престанка законодавац објашњава тако да у случају престанка Програма Комисија сама доноси декларативну одлуку којом констатује да је дошло до испуњења разлога за престанак, док је код обуставе потребно извршити процену насталих разлога и образложити своју одлуку (Сепи, 2008:157).

Заштита сведока изван кривичног поступка – ванпроцесна
заштита

Овај вид заштите обухвата мере физичко-техничке заштите које су полицијског карактера и обухваћене су тзв. програмом заштите сведока. Код нас је проблематика ванпроцесне заштите сведока на целовит начин регулисана *Законом о Програму заштите учесника у кривичном поступку* из 2005. године. Овим законом уређује се посебан вид ванпроцесне заштите учесника у кривичном поступку који се односи на спровођење Програма заштите.

Специфичност мера ванпроцесне заштите је у томе што се примењују према учесницима у кривичном поступку и њима блиским лицима, при чему су правосудни органи по правилу овлашћени за доношење одлуке о томе (Илић et al., 2006:947).

Програм заштите је скуп мера предвиђених овим законом, које се примењују у циљу заштите живота, здравља, телесног интегритета, слободе или имовине заштићене особе, и може се спровести пре, током и након правоснажног окончања кривичног поступка. Он је функционално повезан са кривичним поступком. До спровођења Програма заштите се долази када се мерама опште и процесне заштите не може обезбедити задовољавајућа заштита учесника у кривичном поступку. Програм заштите је стандардизована целина мера појединачне заштите лица које су одређене у споразуму потписаном од стране надлежних органа и заштићеног сведока, сведока сарадника. Услед давања исказа и обавештења значајних за доказивање у кривичном поступку лица су изложена опасности по живот, здравље, физички интегритет, слободу или имовину (Илић et al., 2006:40).

Подаци у вези са Програмом заштите су поверљиви и представљају службену тајну. Осим службених лица, ове податке не могу саопштавати ни друга лица којима су подаци доступни. Службено лице је дужно да друго лице обавести да ови подаци представљају службени тајну (Илић et al., 2006:69).

Јединица за заштиту је орган који спроводи Програм заштите. Она делује као специјализована организациона јединица

Министарства унутрашњих послова и има оперативну самосталност, пре свега јер она мере заштите примењује самостално (члан 106 ЗОПЗУКП). Осим дужности заштите сарадника правде, она обезбеђује заштићеном лицу и њему блиским лицима сву неопходну здравствену, економску, психолошку, социјалну и правну помоћ, и то све до његовог осамостаљења односно изласка из Програма заштите. У неким случајевима и само трајање укључивања сарадника правде у Програм заштите захтева одређено време, и управо из безбедносних разлога могу бити примењене хитне и привремене мере према сведоку све док Програм заштите не буде одобрен формално.

Јединица за заштиту према лицу које је лишено слободе, мере заштите примењује у сарадњи са Министарством правде. Сви државни органи и службе дужни су да пруже помоћ Јединици за заштиту и да на њен захтев изврше професионално све потребне активности и радње из своје ингеренције како би се адекватно и правилно спроводио Програм заштите.

У оквиру Програма заштите могу се примењивати следеће мере:

1. *физичка заштита личности и имовине*, састоји се од спречавања угрожавања живота, здравља, физичког интегритета, слободе или имовине заштићеног лица употребом физичко-техничких мера; приликом примене ових мера припадници Јединице за заштиту користе свој изворни идентитет, а средства која су потребна за остварење заштите употребљавају се са изворним подацима о власништву. У појединим случајевима употреба изворног идентитета припадника Јединице за заштиту и средстава са изворним подацима о власништву може се показати као ризична за примену одређене мере заштите, стога је потребно предвидети могућност прикривања идентитета и података о власништву. Коришћење тајног идентитета припадника Јединице за заштиту подразумева могућност употребе сваког личног документа (лична карта, пасош, возачка дозвола, кредитна картица итд.).

2. *промена пребивалишта или премештање у другу заводску установу* састоји се од привременог или трајног пресељења, релокације заштићеног лица из места пребивалишта у место које

одреди Јединица за заштиту. Такође, мера премештања у другу заводску установу састоји се од упућивања заштићеног лица које је лишено слободе у заводску установу коју одреди Јединица за заштиту у сарадњи са Министарством правде. Примена ове мере има за последицу одређивање новог боравишта или пребивалишта, односно нове адресе стана заштићеног лица, а основни критеријум којим се руководи Јединица за заштиту приликом избора места у које ће пресељено заштићено лице је „сигурност“ које место пружа.

3. *прикривање идентитета и података о власништву* састоји се од израде и употребе личне исправе, у којој су привремено измењени изворни подаци. Ову исправу израђује Јединица за заштиту. Она подразумева привремену измену изворних података заштићеног лица у личној исправи или исправи о власништву. Заштићено лице може употребити исправу са измењеним подацима само уз сагласност Јединице за заштиту. Током примене мере прикривања идентитета и података о власништву изворни подаци заштићеног лица који се воде у службеним евиденцијама остају неизмењени.

4. *промена идентитета* састоји се од потпуне или делимичне измене личних података заштићеног лица. Уз ову меру може бити одређена и промена физичких карактеристика заштићеног лица (члан 14 ЗОПЗУКП). Промена идентитета је мера заштите која се одликује специфичним карактером. До њене примене долази тек када се другим мерама не може обезбедити ефикасна заштита живота, здравља, слободе, имовине сведока и сл. Ова мера заштите често има психосоцијалне последице по сведока јер се од њега очекује да започне нови живот и одлучан раскид са досадашњим животом. У питању је трајна промена физичког изгледа уз помоћ које заштићено лице, поред новог идентитета, добија и нови изглед.

Током трајања Програма заштите могу се применити једна или више мера заштите, с тим што се мера промене идентитета може применити само уколико се циљ Програма не може остварити применом других мера, и она је супсидијарног карактера. Ова мера представља радикалну промену у приватном

животу сведока. Избор конкретне мере која ће бити примењена се мора одвијати према принципу сразмерности, што значи да суд неће одредити примену теже мере уколико се иста сврха може остварити применом блаже мере (Шкулић, 2003:324). Правилан избор мере је најбоља гаранција да ће опасност по учесника у кривичном поступку бити отклоњена на прави начин.

Релокација и међународна сарадња

Међународна сарадња у спровођењу Програма заштите се дефинише као сарадња једне државе у вези прихвата (релокације) заштићеног лица из друге државе, и подразумева примену мера заштите на заштићено лице. Међународна сарадња ће се реализовати уколико Јединица за заштиту процени на основу писаног извештаја процене безбедности, да услед околности неког конкретног случаја Програм заштите не може безбедно да се спроведе унутар њене државе и на основу међународног споразума или узајамности. Чести су случајеви где чак и успешна реализација Програма заштите не може да се оствари без међународне сарадње. По овом питању неопходна је размена искустава између држава.

Многобројним анализама ванпроцесне мере заштите у државама које имају дугогодишње искуство у спровођењу Програма заштите сведока пресељење, односно *релокација* се показало као једна од најефикаснијих мера. Релокација се односи на физичку локацију сведока и његове породице. Она може бити привремена и стална, национална и међународна. За међународну релокацију је неопходна компактна сарадња партнерских јединица, а основни услов је реципроцитет, односно потписани уговори о сарадњи партнерских јединица. Посебно је значајно питање да ли су државе спремне да прихвате и штите стране држављане са озбиљним и подужим криминалним досијеом. Други проблем до кога долази је адаптација, тј. интеграција заштићеног сведока и њему блиских лица на новонастале околности у другој држави (Бајовић, 2006:1188).

Нужност успостављања регионалне сарадње у области заштите сведока, посебно између малих суседних земаља са

сродним правним системима је од суштинске важности за спровођење Програма. Сарадња је посебно битна у случају примене мере промене идентитета и места пребивалишта лица под заштитом. Најбољи пример регионалне сарадње дају Балтичке земље (Литванија, Естонија и Летонија) које су марта 2000. године међусобно закључиле трипартитни Споразум о сарадњи. Овај споразум веома концизно регулише области у којима се остварује међународна сарадња, начин на који се та сарадња остварује, трајање мера заштите, размену информација итд. (Илић at al., 2005:32).

Закључак

Сврха овог рада је да се истакне и објасни функционисање Програма заштите сведока у Републици Србији, односно заштите сведока од различитих видова претњи, узнемиравања и застрашивања. Са друге стране, рад има за циљ и да утврди да ли је постојећи Програм заштите сведока у Републици Србији ефикасан и довољан или је неопходно предвидети нови одговарајући механизам, независан од заштите сведока која се пружа током кривичног поступка.

Такође, предмет рада је повод имплементације учесника кривичног поступка у наш нормативни систем и његова законска регулатива, а то је организовани криминал, о коме је формирана друштвена свест али веома споро, када долази до реакције државних органа. У државама у транзицији се убрзано развија организовани криминал из других уређених и стабилнијих држава, јер ове имају повољније услове за развој криминала. Због тога у државама у транзицији организовани криминал цвета, он негира законитост, ствара стање аномије и доводи у питање како државну, тако и међународну безбедност.

Тематика рада је и квалитативна анализа и дескрипција Програма заштите у кривичном поступку у Републици Србији, који садрже конкретне мере заштите. Због дефицита материјалних доказа о незаконитим активностима организованих криминалних група и ратних злочинаца, искази сведока остали су најзначајнији

и најчешће коришћени извори сазнања о извршеним кривичним делима. Због тога су сведоци једни од главних савезника државе и њених органа у планираној мисији заштите друштва од организованог криминала и уопште тешких облика кривичних дела.

Наше процесно законодавство мора поклонити сведоцима-покајницима посебну пажњу како би они сведочили без страха од застрашивања или репресалија. Законодавство се креће у правцу успостављања једног заокруженог и целовитог система по питању мера процесне и ванпроцесне заштите учесника у кривичном поступку, што би уједно требало да осигура одржавање неопходног баланса између спречавања криминалитета, гаранције права на правично суђење и да направи значајан корак у борби против организованог криминала.

Закон о Програму заштите учесника у кривичном поступку је савремен и модеран правни акт, конципиран на богатим упоредноправним анализама и искуствима у овој области. Пошто је реч о релативно новом закону, може се очекивати да ће његова примена и резултати тек доживети пун успех и оправдати инфилтрирање у наш правни систем.

Литература

1. Бошковић, М., (2003). *Транснационални организовани криминалитет*, Полицијска академија, Београд.
2. Бајовић, В., (2006). Положај и заштита сведока сарадника, *Правни живот*, 54(9):1177-1189.
3. Бркић, С., (2005). *Заштита сведока у кривичном поступку*, докторски рад, Правни факултет, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад.
4. Гачић, Ј., Шећеров, П., (2012). Ресурси Србије у заштити критичне инфраструктуре од терористичких претњи, *Безбедност*, 54(3):160-179.
5. Глушчић, С., Клеменчић, Г., Љубин, Т., Новосел, Д., Трипало, Д., Вермеулен, Г., (2007.) *Приручник за припаднике полиције и правосуђа – Процесне мере заштите сведока*, Савет Европе, Канцеларија у Београду.

6. Хелкен, Х. Д., (2013). *Могућности и границе у области заштите сведока*, Немачка фондација за међународну правну сарадњу, Београд.
7. Илић, Г., Мајић, М., Николић, Б., (2006). *Коментар Закона о Програму заштите учесника у кривичном поступку*, Организација за европску безбедност и сарадњу, Београд.
8. Илић, Г., Мајић, М., Бељански, С., Трешњев, А., (2013). *Коментар Законика о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд.
9. Илић, Г., Мајић, М., (2006). Ванпроцесна заштита у кривичном поступку, *Правни живот*, 54(9):939-954.
10. Коларић, Д., (2011). Кривично дело тероризма – упоредноправни аспекти, *Журнал за криминалистику и право – НБП*, 16(2):57-76.
11. Kesh, D., (2004). Hinging in plain sight, *FBI Law Enforcement Bulletin*, стр. 26-29.
12. Мијалковић, С., (2009). *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
13. Сепи, Р., (2008). *Борба против организованог криминала у Србији*, Ванпроцесна заштита сведока, Институт за упоредно право, Београд.
14. Симеуновић, Д., (2009). *Тероризам*, Правни факултет, Београд.
15. Шкулић, М., (2003). *Организовани криминалитет*, Досије, Београд.
16. *Закон о Програму заштите учесника у кривичном поступку*, Службени гласник Републике Србије, бр. 85/2005.
17. *Законик о кривичном поступку*, Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.
18. *Закон о полицији*, Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016.
19. http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz, доступно 23. 11. 2016.
20. <http://www.wisegeek.org/what-is-the-witness-protection>, доступан 15. 12. 2016.
21. <http://sh.wikipedia.org/wiki/DEA>, доступан 30. 12. 2016.

22. <http://wp2008.ius.bg.ac.rs/medunarodni-izvori/medunarodni-izvori/konvencija-un-protiv-transnacionalnog-organizovanog-kriminala>, доступан 30. 12. 2016.
23. <http://www.usmarshals.gov/witsec/>, доступно 2. 9. 2017.
24. <http://www.unhcr.rs/media/Konvencija%20UNa%20protiv%20transnacionalnog%20organizovanog%20krimina.pdf>, доступан 1. 9. 2017.

The Protected Witness Institute and Its Functioning in the Legislation of the Republic of Serbia

***Abstract:** The collection of evidence, and especially material evidence, in relation to the crimes of organized crime, terrorism, corruption and crimes against international humanitarian law puts the police and judicial authorities before great challenges. Organized crime and terrorism have, over time and evolution, become enormous security risks and threats and, at the same time, the main issues of contemporary society. As criminal groups and organizations have more and more sophisticated and more secretive approaches to the commission of crimes, the police, the judiciary and the prosecution have increasingly serious problems in their discovery, clarification and proving. Given that organized crime attempts to "eliminate witnesses" of its activities, it is necessary for the state to react energetically in order to find them. As such persons are a serious threat to members of criminal groups and organizations, their security is continuously threatened. It is therefore necessary to provide them with serious protection by conventional security agencies, which is undoubtedly the most comprehensively achieved within the framework of the program of protection of participants in criminal proceedings*

***Keywords:** protected witness, organized crime, terrorism, Program for the protection of participants in criminal proceedings.*

РАДОВИ ОБЈАВЉЕНИ У ЧАСОПИСУ „БЕЗБЕДНОСТ“ У 2017. ГОДИНИ

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАДОВИ

1. Доц. др Ивана Бјеловук, Срђан Илић (2017) Могућности криминалистичко-техничког испитивања трагова на муницији испалењеној из оружја штампаног 3Д техником, Безбедност, год. 59, бр. 1
2. Доц. др Владимир Шебек (2017) Доминантне карактеристике развијених криминалистичко-обавештајних модела и њихов утицај на полицијско обавештајни модел у Републици Србији, Безбедност, год. 59, бр. 1
3. Др Бојан Митровић, проф. др Горан Вучковић (2017) Ефикасност програма функционалног тренинга на промене у мишићној смази студената КПА, Безбедност, год. 59, бр.1
4. Филип Кукић, проф. др Миливој Допсај (2017) Факторска анализа телесног састава међу полицајцима у Абу Дабију, Безбедност, год. 59, бр. 2
5. Др Зорица Вукашиновић Радојичић (2017) Јачање административних капацитета кроз развој Оквира компетенција државних службеника, Безбедност, год. 59, бр. 2
6. Мр Предраг Поповић (2017) Сарадња полиције Републике Српске са другим субјектима у размени информација од значаја за контролу тероризма у Босни и Херцеговини, Безбедност, год. 59, бр. 2
7. Проф. др Снежана Живковић, проф. др Драган Млађан, др Слађана Антонијевић (2017) Специфичности хитне психолошке помоћи у кризним, ванредним и екстремним ситуацијама, Безбедност, год. 59, бр. 3
8. Доц. др Владимир М. Цветковић (2017) Утицај персоналних и срединских фактора на очекивање помоћи од интервентно-спасилачких слућби и хуманитарних организација за време природних катастрофа, Безбедност, год. 59, бр. 3
9. Др Рената Самарцић (2017) Ето шта је цивилизација учинила варварству, Безбедност, год. 59, бр. 3

10. Др Милош Добројевић (2017) Важност примене софтвера за управљање ресурсима и употребе „data mining“ техника за превенцију злоупотребе у флотном менаџменту, Безбедност, год. 59, бр. 3

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАДОВИ

11. Доц. др Зоран Кесић (2017) Раграничење коруптивног понашања од блиских појава као прилог дефинисању корупције у полицији, Безбедност, год. 59, бр. 1

12. Проф. др Небојша Бојанић, доц. др Дина Барјактаревевић Пајевић (2017) Контрола квалитета криминалистичких вјештачења у БиХ, Безбедност, год. 59, бр. 1

13. Др Радоје Јевтић (2017) Безбедност у тунелима – пример за симулацију евакуације железничког тунела, Безбедност, год. 59, бр. 1

14. Доц. др Дејан Лабовић (2017) Правна дименција приватне безбедности Републике Србије – стање и перспективе, Безбедност, год. 59, бр. 1

15. МА Светлана Павловић (2017) (Не)оправданост секуратизације животне средине

16. Докторанд Илија Васовић, докторанд Јелена Динић (2017) Продор и циљеви веџаизма у региону Западног Балкана, Безбедност, год. 59, бр. 1

17. Др Наташа Тањевић (2017) Кривичноправни приступ проблему мобинга, Безбедност, год. 59, бр. 2

18. Др Зоранчо Василков (2017) Унутрашњи послови и правосуђе у примарном праву ЕУ - од Рима до Лисабона, Безбедност, год. 59, бр. 2

19. МА Жељко Бркић (2017) Угрожавање безбедности јавног саобраћаја од стране мотоциклиста саобраћајне полиције, Безбедност, год. 59, бр. 2

20. Марина Филиповић (2017) Припремљеност за природне катастрофе изазване земљотресом: преглед литературе, Безбедност, год. 59, бр. 2

21. Милош Иветић (2017) Рад полиције у заједници између стратегије и основне полицијске обуке у Србији, Безбедност, год. 59, бр. 2

22. Бранко Лештанин (2017) Закон о оружју и муницији Републике Србије – критички поглед, Безбедност, год. 59, бр. 2
23. Проф. др Славиша Вуковић (2017) Мерење ефеката превенције корупције, Безбедност, год. 59, бр. 3
24. Др Александар Јазих (2017) Утицај ванредних ситуација на појединца и његово окружење, Безбедност, год. 59, бр. 3
25. МА Бојан Ђокић (2017) Квантитативна анализа убијених и несталих припадника Министарства унутрашњих послова на Косову и Метохији од албанских паравојних формација 1998-2003, Безбедност, год. 59, бр. 3
26. Докторанд Никола Пауновић (2017) Супростављање кријумчарењу људи, Безбедност, год. 59, бр. 3
27. Докторанд Олгица Вулевић (2017) Институт заштићеног сведока и његово функционисање у законодавству Републике Србије, Безбедност, год. 59, бр. 3

РЕЦЕНЗЕНТИ ОБЈАВЉЕНИХ РАДОВА

1. Проф. др Добросав Миловановић, Правни факултет Универзитета у Београду
2. Проф. др Бранислав Симоновић, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
3. Проф. др Зоран Кековић, Факултет безбедности Универзитета у Београду
4. Проф. др Владимир Јаковљевић, Факултет безбедности Универзитета у Београду
5. Проф. др Јасмина Гачић, Факултет безбедности Универзитета у Београду
6. Проф. др Градимир Ивановић, у пензији, Машински факултет Универзитета у Београду
7. Проф. др Миливоје Допсај, Факултет спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду
8. Проф. др Горан Касум, Факултет спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду
9. Проф. др Милан Благојевић, Факултет заштите на раду у Нишу, Универзитет у Нишу

10. Проф. др Бранислав Анђелковић, Факултет заштите на раду у Нишу
11. Проф. др Наташа Тањевић, Народна банка Србије
12. Проф. др Лариса Јовановић, Универзитет АЛФА БК
13. Проф. Милош Максимовић, Медицински факултет Универзитета у Београду
14. Проф. др Вељко Ђурић Мишина, директор Музеја жртава геноцида
15. Проф. др Гордана Гасми, Институт за упоредно право Београд
16. Проф. др Бобан Милојковић, КПА
17. Проф. др Обрад Стевановић, КПА
18. Проф. др Ђорђе Ђорђевић, КПА
19. Проф. др Саша Мијалковић, КПА
20. Проф. др Зоран Ђурђевић, КПА
21. Проф. др Жељко Никач, КПА
22. Проф. др Драган Млађан, КПА
23. Проф. др Радован Радовановић, КПА
24. Проф. др Милан Жарковић, КПА
25. Проф. др Александра Љуштина, КПА
26. Проф. др Сретен Југовић, КПА
27. Проф. др Ненад Радовић, КПА
28. Доц. др Саша Атанасов, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
29. Доц. др Младен Милошевић, Факултет безбедности Универзитета у Београду
30. Доц. др Владимир М. Цветковић, Факултет безбедности Универзитета у Београду
31. Доц. др Миодраг Миленковић, Филозофски факултет у Нишу
32. Доц. др Ивана Бјеловук, КПА
33. Доц. др Ивана Бодрожич, КПА
34. Доц. др Данијела Спасић, КПА
35. Доц. др Радивоје Јанковић, КПА
36. Доц. др Далибор Кекић, КПА
37. Доц. др Синиша Достић, МУП
38. Доц. др Владимир Шебек, МУП
39. Доц. др Владимир Урошевић, МУП

40. Доц. др Божидар Оташевић, МУП
41. Др Наташа Радосављевић-Стевановић, МУП
42. Др Жељко Нинчић, МУП
43. Др Александар Чудан, КПА
44. Др Сузана Полић, виши научни сарадник Универзитета у Београду и директор Централног института за конверзацију
45. Михајло Вучић, научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду

Уредништво се захваљује ауторима, рецензентима и стручној редакцији који су својим радом допринели његовом квалитету, уз жељу да сарадњу наставимо и у наредним годинама.

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА

Часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије „Безбедност“ објављује научне и стручне радове из подручја наука о безбедности, на српском и енглеском језику, који претходно нису објављивани. Часопис излази три пута годишње.

Текст рукописа би требало да буде урађен на рачунару (фонт Times New Roman, ћирилично писмо, величина слова 14 pt за наслов – bold, 12 pt за основни текст, 65 словних знакова у једном реду, од 26 до 30 редова на једној страници, стандардне маргине). Научни и стручни радови могу да буду обима до 16 страна (30.000 знакова укључујући размаке). Прикази нових књига из области наука о безбедности могу бити обима до три стране.

Рукописи се достављају Уредништву у електронском облику, у формату Word-а. Имена аутора, назив и седиште институција у којима раде, наводе се пре наслова рада, а контакт подаци, адреса или е-адреса даје се у напомени при дну прве странице чланка.

Рад треба да садржи: апстракт, кључне речи, текст чланка, закључак, литературу и резиме на енглеском језику. Код оригиналних научних радова апстракт садржи циљ истраживања, методе, резултате и закључак (од 100 до 250 речи које читаоцу омогућавају да брзо и тачно оцени релевантност чланка кроз кратак информативни приказ). Апстракт на српском језику би требало да стоји између заглавља (име аутора и наслов рада) и кључних речи. После апстракта налазе се кључне речи (до пет) на српском и енглеском језику.

Након апстракта следи текст чланка чију структуру за оригиналне научне радове чини: увод, материјал и методи, резултати, дискусија и закључак.

Код прегледних и стручних радова структуру текста чини увод, поднаслови, закључак и литература. Називи подналова у раду пишу се фонтом величине 12 pt, bold, центрирано на средини и без коришћења редних бројева.

Резиме на енглеском језику иде на крају текста, после одељка Литература, са називом рада (величина фонта 14 pt – bold, текст 12 pt – italic). Резиме на енглеском језику даје се у проширеном облику (300-400 речи) са детаљнијим презентовањем резултата истраживања.

Назив и број пројекта, односно назив програма у оквиру којег је чланак настао, као и назив институције која је финансирала пројекта или програм наводи се у посебној назнаци при дну прве стране чланка.

У случају да рад садржи илустрације, табеле, графиконе, фотографије и сл., неопходно је Уредништву доставити квалитетно припремљене прилоге у електронском облику одвојено од рада (препоручује се да се прилози прво експортују у посебан фолдер, а потом импортују у текст и шаљу уз рад одвојено како би сачували графички квалитет). Табеларни и графички прикази требало би да буду дати на једнообразан начин, с тим што се називи табела пишу изнад, а називи графичких приказа испод. Прикази се могу дати и у виду посебног прилога на крају чланка, с тим што је потребно у тексту нагласити позивање на њихов садржај (Прилог 1, Прилог 2, ...). Пожељно је да наслови свих приказа буду дати двојезично, на српском и на енглеском језику (величина фонта 11 pt, italic), у формату JPEG или EPS, и да њихова резолуција износи минимум 300 dpi. За графичке прилоге урађене у Excel-у и другим апликативним софтверима треба користити различите растерске тонове црне боје.

Фусноте (напомене) користити само за суштинска запажања, нужне пропратне коментаре, упућивање на корисну литературу (*Више о томе ...*) и назнаке о коришћеним помоћним изворима (на пример, о научној грађи, законској регулативи, приручницима, документима, извештајима итд.), али не могу бити замена за цитирану литературу.

Цитате (навођење) у тексту не обележавати фуснотама, већ на крају цитата или при позивању на нечије дело (Мијалковић, 2006). Обавеза је аутора да се приликом позивања на изворе у оквиру чланка, тј. цитирања других аутора, њихова имена пишу у оригиналу, са годином објављеног рада и бројем странице у загради, која је одвојена једним табулатором након знака интерпункције – две тачке (Мијалковић, 2009: 147), а уколико се цитира више од два аутора, тада се у тексту помиње само први уз скраћеницу: et al. (Урошевић et al., 2009: 92). Зарезом се одваја аутор од године издања, а тачка-зарезом (;) различити аутори различитих дела (Симоновић, 2012; Ћорђевић, 2013), при чему се низ референци даје абecedним редом у оквиру једног пара заграда. Број стране се од године издања одваја двотачком (:). Ако се наводи исти аутор са више радова у једној години, тада се уз наредне радове додају абecedна слова поред године, као на пример: (Милојковић, 2013a), (Милојковић, 2013b) итд. Страна имена у тексту би требало транскрибовати

на српски језик, с тим што се у загради наведе име у оригиналу. Референце у заградама би требало писати у оригиналу.

Ако је аутор институција или се ради о колективном носиоцу ауторских права, наводи се минимум података неопходан за идентификацију (Републички завод за статистику, 2009).

Приликом цитирања извора са Интернета наводи се Интернет адреса (<http://www...>) и, због сталне измене [www](http://www...) окружења, датум када је текст скинут са мреже. За референце у електронском облику потребно је нагласити да се ради о електронском извору – Електронска верзија и/или Интернет адреса.

Од суштинске је важности да се цитати у тексту и листа библиографских јединица на крају текста у потпуности слажу. Сваки цитат из текста мора да се нађе на листи библиографских јединица и обрнуто. Такође, само цитати из текста је потребно да буду на листи библиографских јединица.

У списку литературе радови се наводе у оригиналу (референце се не преводе на језик рада), са нумерацијом, абecedним редом по презименима аутора и то на следећи начин:

Врста рада	Референце
Часопис	Симоновић, Б. (2009). Стандардизација и акредитација као један од начина професионализације полиције и криминалистичке службе. <i>Безбедност</i> , 51(1-2): 236-253.
Монографија	Мијалковић, С. (2009). <i>Национална безбедност</i> . Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
Зборник радова	Бановић, Б., Маринковић, Д., (2005). <i>Специјалне истражне радње и нове тенденције у савременој науци кривичног права</i> , У Зборник радова „Нове тенденције у савременој науци кривичног права и наше кривично законодавство“, XLII Саветовање Удружења за кривично право и криминологију СЦГ, Златибор-Београд, стр. 509-543.
Законски прописи	<i>Закон о полицији</i> , Службени гласник Републике Србије, бр. 101/2005, 63/2009 - Одлука УС 92/2011 и 64/2015.
Е-извор	Witkowski, J., (2002). <i>Can Juries Really Believe What They See? New Foundational Requirements for the Authentication of Digital Images</i> , <i>Journal of Law & Policy</i> , 10: 267, http://law.wustl.edu/Journal/10/p267_Witkowski_book_pages.pdf . доступан 10. 1. 2010.

Наслови цитираних домаћих часописа, монографија, уџбеника и зборника радова дају се у оригиналном, пуном облику, али никако у преведеном облику.

Рукописи подлежу анонимној рецензији два рецензента. Уредништво задржава уређивачко право да на основу рецензије, актуелности рада, увида у рад и вођене евиденције одлучи да ли ће, када и у ком обиму рад бити објављен. Објављени радови се хонораришу, а необјављени се не враћају ауторима. Могуће примедбе и сугестије рецензента и/или уредника достављају се ауторима ради исправке.

Аутори би уз рад требало Уредништву да доставе: пуно име и презиме, адресу, e-mail, број телефона, фотокопију личне карте и чековне картице. Рукописе слати на адресу: Уредништво часописа „Безбедност“, Булевар Зорана Ђинђића 104, 11070 Београд, телефон: 011/3148-734, телефакс: 011/3148-749, e-mail: upobr@mup.gov.rs

Позивамо све досадашње и нове ауторе да својим стручним, научним прилозима обогате садржај нашег, у научној и стручној јавности већ афирмисаног часописа са дугогодишњом традицијом, а у заједничком циљу да се унапреди полицијска пракса, подигне ниво безбедносне културе, и обезбеди праћење савремених научних и стручних достигнућа у безбедносној проблематици. Такође, напомињемо да је могућ заједнички – коауторски наступ страних и домаћих аутора, односно, да се у часопису „Безбедност“ коауторски могу објављивати само оригинални научни радови.

**ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ
УРЕДНИК
ЧАСОПИСА „БЕЗБЕДНОСТ“
главни полицијски саветник
Доц. др Божидар Оташевић**